

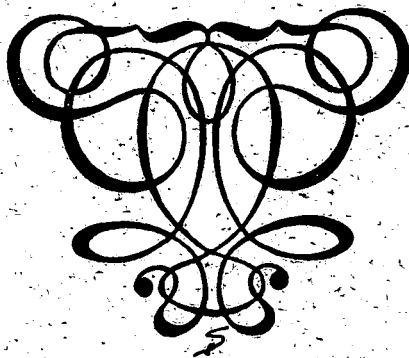
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

C. A. Reuterskiöld, Kring rekvisitionslagen. Några synpunkter på dess användning i fred. — Gunnar Sandberg, Neutralitet och opartiskhet. — Hannes Hyrenius, Giftermålsfrekvens och nativitet i Sverige under senare år. — Översikter och meddelanden: Riksdagsmannavalen 1940. Av *J. L. Hartmann*. — Den nya regimen i Japan och dess bakgrund. Av *G. Hesselén*. — Födelseår eller åldersår som indelningsgrund i befolkningsstatistiken. Av *Carl-Erik Quensel*. — Den tyska familje- eller äktenskapsstatistiken. Av *Carl-Erik Quensel*. — Behöver Sverige ett särskilt befolkningsdepartement? Av *Hannes Hyrenius*. — Tidskriftsöversikt. Av *B. G. Cederström*. — Litteraturgranskningar: Raymond Pearl, *The Natural History of Population*. Anm. av *Hannes Hyrenius*. — Hugo Valentin, *Kampen om Palestina*. Anm. av *Lars Frykholm*. — W. Ivor Jennings, *Parliament*. Anm. av *Carl Arold Hessler*. — *Governments of Continental Europe*, ed. by James T. Shotwell. Anm. av *Nils Herlitz*.

ÅRG. 43

1940

HÄFT. 5

LUND . . . STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION . . . LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3:50.

PRENUMERATIONSANMÄLAN

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under år 1941 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhaves, under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, E. LINDAHL, G. CARLSSON, S. BOLIN och E. GJERSTÅD), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS, Göteborg (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1940.

Fahlbeckska Stiftelsen.

Statsvetenskaplig Tidskrift har utsänt sitt avslutande häfte för 1940. Uppsatsavdelningen innehåller tre uppsatser, en av prof. *C. A. Reuterskiöld* med titeln »Kring rekvisitionslagen. Några synpunkter på dess användning i fred», en av jur. och fil. kand. *G. Sandberg* om »Neutralitet och opartiskhet» och en av fil. lic. *H. Hyrenius* om »Giftermålsfrekvens och nativitet i Sverige under senare år, en granskning av variationerna i års- och månads-siffror». — Å översiktsavdelningen behandlar fil. lic. *J. L. Hartmann* »riksdagsmannavalet 1940» (valdeltagandet, partifördelningen, valsedelsförsändelserna och mandatfördelningen), doc. *G. Hessén* skriver om »den nya regimen i Japan», doc. *C.-E. Quensel* diskuterar frågan om »Födelseår eller åldersår som indelningsgrund i befolkningsstatistiken» och redogör i en särskild artikel för vissa nya principer i »den tyska familje- eller äktenskapsstatistiken», fil. lic. *Hyrenius* ingår på frågan om ett särskilt befolkningsdepartement i Sverige, och bibliotekarien *B. G. Cederström* levererar som vanligt tidskriftsöversikt. — Litteraturavdelningen upptar recensioner av R. Pearl, *The natural history of population* (anm. av lic. *H. Hyrenius*), H. Valentin, *Kampen om Palestina* (anm. av lic. *L. Frykholm*) samt W. I. Jennings, *Parliament* (anm. av doc. *C. A. Hessler*).

KRING REKVISITIONSLAGEN

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ DESS ANVÄNDNING I FRED

AV PROF. EMER. C. A. REUTERSKIÖLD, UPPSALA

Den bakgrund, mot vilken rekvisitionslagen och dess användning både i krig och i fred — det förra har ännu ej förekommit — måste ses, är RF § 74. Ursprungligen medgav den allenast »sammanskott av födande varor» till krigsfolk vid krig »under tåg eller marsch» och mot omedelbar betalning efter markegångspris med förhöjning till hälften; »denna gård» fick ej heller äskas för trupp som å viss ort vore förlagd eller nyttjades under krigsrörelser. Först 1894 ändrades lydelsen av § 74 därhän, att dels rekvisition numera kan ske även vid mobilisering helt eller delvis utan att krig föreligger, dels i särskild lag skulle bestämmas om ordning, sätt och villkor samt ersättning för »av kommuner eller enskilda» utfordrade »förnödenheter och tjänstbarheter» till fyllande av »sådana krigsmaktens oundgängliga behov, vilka icke på annat sätt kunna med tillräcklig skyndsamhet tillgodoses». Därmed blev rekvisition möjlig även av annat än »födande varor», dock endast av »förnödenheter och tjänstbarheter», och även till förlagd trupp, men fortfarande endast subsidiärt och för tillfälligt behov, såsom följer av de nyss citerade slutorden om »oundgängliga behov, vilka etc.». Denna avfattning av grundlagstexten nödvändiggör, att rekvisitionslagen måste anses som en *undantagslag* och förty *tolkas restriktivt*, ej tvärtom, och att rekvisitionslagen dessutom varken får genom sin text utvidga området för vad som må rekvireras eller bortse från grundlagens övriga begränsningar.

Det sistnämnda har emellertid icke behörigen iakttagits i 1938 års rekvisitionslag (S. F. S. nr 87), som visserligen i sin § 1 återger RF § 74; men redan i sin § 2, bland sådant som kan rekvireras, upptäger dels »markområden och byggnader för tillfälliga befäst-

nings-, järnvägs-, flygplats-, väg-, bro- och andra arbeten, som erfordras för krigsändamål» (punkten 3), dels »järnvägar, kanaler etc.» (punkten 12) liksom »telegraf-, telefon- och radioanläggningar etc.» (punkten 13). Dessa bestämmelser voro i huvudsak nya i 1938 års lag: i den ursprungliga efter grundlagsändringen 1894 antagna rekvisitionslagen av 1895 funnos visserligen formellt motsvarigheter till pp. 3, 12 och 13, men genom det sammanhang, vari de stodo, hade de icke alldeles samma innebörd som nu. Sålunda avsåg p. l. e. i 1895 års lag, som motsvaras av p. 3 och 7 i 1938 års lag, icke »markområden och byggnader» såsom huvudsak, utan tvärtom de för tillfälliga krigsarbeten erforderliga förnödenheter och tjänstbarheter »jänte till sådana arbeten nödig mark samt byggnader och verkstäder», varigenom alltså betonades att det endast var fråga om »nödig» mark såsom underlag för vissa »tillfälliga . . . arbeten» — numera omtalas härför erforderliga förnödenheter och tjänstbarheter utan samband med marken, och rekvisition av mark etc. framstår såsom huvudsak. Och pp. 12 och 13 i 1938 års lag motsvarades 1895 av ett särskilt mom. 2, som blott avsåg »järnvägar och andra transportmedel, kanaler och slussverk, telegraf- och telefoninrättningar jämte till sådan anläggning hörande personal och materiel», men däremot varken »transportanordningar» i allmänhet eller »industriella anläggningar och verkstäder», varom stadgas i 1938 års lag, d. v. s. 1895 avsågos endast kommunikationsmedel, som kunde likställas med direkta förnödenheter för kommunikationsbehov, varom talades i mom. 1 av 1895 års lag. Utvidgningen 1938 beror givetvis av den allmänna utvecklingen sedan 1895, men icke enbart härav, utan innebär dessutom en utsträckning av begreppet »förnödenheter», som icke täckes av grundlagstexten och som därför i varje fall borde tolkas mera restriktivt än övriga stadganden i rekvisitionslagen.

Icke desto mindre ha i praxis försök gjorts till en rent av extensiv tolkning, som helt bortser från ej blott grundlagens utan också rekvisitionslagens egna begränsningar och alldeles lämnat det grundläggande begreppet »förnödenheter» ur sikte. Det är framför allt i fråga om p. 3 angående »markområden för tillfälliga befästningsarbeten» m. m. som detta skett och skett på två vägar. Å ena sidan har man velat taga i anspråk »markområden» (ej blott som

1895 »mark») för »tillfälliga» arbeten av angivna slag, utan också för mera permanenta sådana, oftast på det sätt, att från början såsom tillfälliga påbörjade arbeten under arbetets fortgång förvandlats till permanenta. Å andra sidan har man, måhända i omedveten känsla av att rekvisitionslagen här icke är riktigt användbar, sökt undvika varje förmligt åberopande av denna lag och i stället utan vare sig rekvisition eller avtal helt enkelt företagit arbeten och disponerat över enskild mark såsom om detta vore lagens innebörd. Det ligger i öppen dag, vilka faror och rättsvidriga ingrepp som härigenom uppstå eller möjliggöras, må vara att Kon:s Bef:de kan på begäran av den enskilde, vars rätt störes, förbjuda arbetet. Man söker kringgå lagen genom att ej formellt taga den i anspråk! Härtill kommer att begreppet »tillfälliga befästnings- etc. arbeten» icke fixerats: juridiskt och tekniskt kan därför detsamma på olika sätt tolkas. Tekniskt torde därmed avses sådana som icke förklaras för permanenta, vilket ej skulle behöva ske förrän de eljest ej längre skulle behövas, men juridiskt — och detta blir för lagens tolkning avgörande — kan därmed icke förstås andra arbeten än sådana, som på det sätt utföras att fråga ej ens kan uppstå om deras tagande i anspråk som permanenta — i annat fall vore hela stadgandet meningslöst ur rättssäkerhetssynpunkt, ehuru det är denna, som utgör dess grund. Man menar nu tydligen att rekvisitionslagens användning endast är en nödfallsutväg, som bör anlitas först om invändning göres mot ett faktiskt tagande av det som önskas utan vidare och alltså först *i efterhand* för att legalisera självtäkt. Nu är det riktigt, att rekvisitionslagens användning skall vara en nödfallsutväg, men *endast om det visat sig att avtal ej kan träffas*, och alltså icke en åtgärd i efterhand utan *i förväg*: det är icke tillåtet att blott taga och sedan fråga, utan tvärtom förutsätter lagen, *att i första hand avtal träffas*, som reglera arbetena — och dessa torde i regel heller icke vara svåra att ernå, då de avse ej ersättningen utan dispositionen. Definitiva avtal kunna väl icke alltid i förväg träffas, men att provisoriska sådana äro möjliga, har erfarenheten faktiskt visat. Men härmed reser sig också en annan fråga, och det är den, *om och i vad mån prövningsrätt finnes*, när rekvisition begäres. Skall en sådan prövningsrätt ha verklig betydelse, ligger det i sakens natur att den icke kan verkställas av militär

myndighet, som själv är rekvirent, och högre sådan myndighet har ej av lagen på något sätt, av helt naturliga skäl, anvisats för besvär. Däremot har lagen i § 4 anvisat de civila myndigheter, till vilka rekvisition skall ställas och vilkas beslut kunna överklagas i vanlig ordning.

Principiellt gäller, att rekvisition skall ställas till »Kon:s Bef:de, landsfiskal, magistrat eller kommunal myndighet». Varför? Tydligen för att tvångsverkställighet skall kunna ske, om så erfordras. Men sådan kan civil myndighet icke anordna utan att först *pröva, om rekvisitionen är lagenlig*. Att denna prövningsrätt är lika för Kon:s Bef:de och för övriga nämnda myndigheter följer därav, att eljest de senares självständiga befattning med ärendet vore oförklarlig och framställning förty alltid borde ske hos Kon:s Bef:de. Icke desto mindre har i praxis den felaktiga uppfattning stundom gjorts gällande, att endast Kon:s Bef:de skulle ha prövningsrätt. Ett enda exempel visar, hur orimlig en sådan tolkning skulle vara: om t. ex. betesmark skulle tagas i anspråk för odling av potatis till trupp — så har faktiskt skett(!) — skulle det vara meningslöst att vid rekvisition icke låta landsfiskal pröva detta »krigsmaktens oundgängliga behov». Detsamma gäller om rekvisition av lokaler i hus, som bebos av familj, till vård av epidemiskt sjuka, när lokalerna ej kunna avstängas och omedelbar smittofara sålunda uppstår för familjen, om rekvisition påbjudes, varvid naturligtvis också måste prövas, om epidemi föreligger eller ej. Denna de lokala myndigheternas prövningsrätt är desto nödvändigare, som Kon:s Bef:de i regel blir beroende av deras upplysningar och sällan själv gör eller ens hinner göra en undersökning på ort och ställe.

Man invänder häremot, att exempelvis landsfiskal icke skulle, även om han principiellt erkände sin behörighet, våga taga på sig ansvaret att förklara det rekvirerade icke avse ett »krigsmaktens oundgängliga behov»: i de båda nämnda exempelfallen torde invändningen sakna varje fog, även om det blir besvärligt för landsfiskalen. Men dessutom skulle Kon:s Bef:de lika starkt drabbas av invändningen, då även han är civil myndighet. Nu kan knappast nekas att det i god tro börjat drivas en vad jag ville kalla militär magi av samma slag som den i Andersens Sagor beskrivna rörande »kejsarens nya kläder», d. v. s. att allt som förklaras vara militärt

»oundgängligen nödvändigt» är tabu och endast kan av militärer bedömas. Men detta är felaktigt. Och en lång erfarenhet visar att så är: hur ofta har icke försvarsfrågans lösning försumpats därför att tilltron till det militärt »oeftergivliga» gång efter annan rubbats, när man sett hur detta »oeftergivliga» allt mera uttunnats, så snart politiska synpunkter kommo med och så från högre ort påfordrades, även om militären själv lidit under detta tryck: resultatet är lika fullt det samma. I själva verket vore det ett alltför stort fattigdomsbevis, om militären icke förmådde eller ens tilltrorde sig att *under hänsyn också till andra intressen* finna en utväg att icke fasthålla något som »oeftergivligt» eller »oundgängligen» nödvändigt. Det är snarare så, att därmed endast betecknas det *mest önskvärda* utan att, om något annat måste godtagas, ändamålet förfelas. Och här har rekvisitionslagen själv angett lösningen.

Det heter nämligen i slutstycket till § 2 i lagen, att »rekvisition må icke omfatta . . . sådant, som är oundgängligen nödvändigt för dennes (= »den som skall fullgöra rekvisitionen») *behov och näring*». Att »oundgänglig» har samma betydelse i § 2 som i § 1, fast det hänför sig till olika subjekt, ligger i öppen dag: om militären avgör frågan för sin del, måste den enskilde för sin del ha samma rätt med den påföljd att *civil myndighet måste väga intressena mot varandra*, och alltså i båda fallen pröva 1:o) om oundgänglighet föreligger (och detta efter samma måttstock från de olika utgångspunkterna) samt med avseende fäst därå, att »behov» icke får bedömas schablonmässigt utan med hänsyn till omständigheterna i varje särskilt fall, och 2:o) hur konflikten vid antaglig lika oundgänglighet, vilket lärer bli det normala fallet, skall lösas. Att här blott säga, att militären alltid skall få efter sin vilja, vore detsamma som att förneka prövningsrätten, och enda möjliga lösningen blir då en kompromiss, som i de flesta fallen torde bliva både möjlig och tillfredsställande och för en landsfiskal, som vet sig representera lagen och det allmänna på samma gång, knappast erbjuder svårigheter, men väl obehag. Häremot kan ej åberopas § 11 i den administrativa rekvisitionsförordningen (S. F. S. 1938 nr 304) dels därför att den ej kan upphäva lag, dels därför att den däri stadgade ofördröjligen expeditionen dock förutsätter ett beslut och innebär att varken detta eller därefter dess expedition, om det

innebär ett påbud, får uppskjutas. Skulle motsatsen påstås, måste detta gälla även Kon:s Bef:de, men i så fall vore hela proceduren ett *formalistiskt sken* och detta lär dock varken lagen eller än mindre grundlagen ha menat eller ens förutsatt som möjligt. Att härmed också alla rättssynpunkter lämnades i sticket, behöver ej mer än påpekas. Men därför måste, när »oundgänglighet» åberopas, också konkret visas, vari den anses bestå.

Rekvissionslagen har i § 4 också öppnat möjlighet att ställa en rekvisition direkt till den, av vilken fullgörandet förväntas (»har att fullgöra rekvisitionen»), Denna bestämmelse hör till de mera svårbedömda i fråga om sin innebörd och sina verkningar. Klart är, att det är rekvisitionen, d. v. s. vederbörande militäre befälhavare, som har att »omedelbart» och alltså utan omgång över civil myndighet vända sig till vederbörande, »där så finnes lämpligt». Sist sagda uttryck innebär, att ändamålet på denna väg enklast och fortast kan nås. Men då militär myndighet icke har rätt att utfärda rekvisitionspåbud (jfr rekvisitionsförordningen §§ 11, 12) och enskilda icke äro skyldiga att lyda annan än civil myndighets påbud i dessa fall, måste det bero av den enskilde, om han mottager eller vägrar mottaga dylik rekvisition; en vägran är icke liktydig med vägran att fullgöra laglig rekvisition, utan innebär tvärtom antingen att rekvisitionen lagenlighet önskas prövad av civil myndighet, vilket bleve uteslutet, om rekvisitionen mottoges, då endast ansvar genom MO därefter kunde ifrågakomma — klaganden till föga gagn i sak — eller att rekvisitionen lagstridighet är notorisk, t. ex. vid rekvisition i efterhand av det som redan tagits, då ett mottagande av densamma kunde betyda godkännande av självtakten. Vid rekvisition hos enskilda förutsätter lagen blott att rekvisitionsskrivelsen avlämnas genom militär. Någon delgivning i vanlig bemärkelse genom t. ex. fjärdingsman eller landsfiskal är utesluten redan på den grund att skrivelsen i och med detsamma bleve lämnad till landsfiskalen direkt eller indirekt och att det »omedelbara» lämnandet därav till den enskilde härigenom vore omöjligt. Inte förty synes ovisshet i detta stycke råda i praxis, så vitt man här kan tala om en praxis. Det behöver knappast påpekas, att vägrat mottagande av rekvisitionsskrivelse till enskild icke berättigar till den makt för militär myndighet, som lagen i § 4 sista stycket omtalar,

att själv uttaga det rekvirerade, om civil myndighet »icke är att tillgå», då dels i telefonens tid sådan tillgång alltid finnes och det dessutom i fallet ännu ej skett någon såsom laglig erkänd rekvisition. Det vore för övrigt mer än riskabelt att här låta militären handla alldeles på egen hand t. o. m. utan stödet av en mottagen rekvisition, och detta av det skäl att militären här i regel torde anse även en icke självklar sak vara avgjord därmed att »nöden har ingen lag».

Detta uttryck är icke ovanligt att få höra i samband med nu behandlade spörsmål, men intet är heller mera felaktigt i detta sammanhang — under fred. När krigsoperationer pågå är däremot den däri uttryckta regeln fullt giltig, så vitt lagens iakttagande skulle medföra allvarlig skada; lagen har nämligen aldrig gjort till sin den gamla sentensen »fiat justitia pereat mundus»! Men därav kan icke dragas slutsatsen, att, så snart mobilisering anbefallts helt eller delvis, rekvisitionslagen *skall* tillämpas; tvärtom medför mobiliseringen blott att den då *kan* användas, men *blott om och så långt dess egna och i grundlag givna förutsättningar äro för handen*. I förbigående må här anmärkas, att, om och när rekvisitionslagen sättes i kraft, är det ej blott grundlagens, utan också lagens egen riktiga tillämpning som fordrar att samtidigt kungöres påbjuden mobilisering *och dess syfte*; detta iaktogs också i viss mån i K. K. 22 dec. 1939 (nr 917), men anmärkningsvärt nog icke i K. K. 5 april 1940 (nr 198). Förutsättning för användning av rekvisitionslagen är emellertid icke blott mobilisering, som allenast är den formella förutsättningen, utan först och sist, där fred ännu råder, att behoven »icke kunna på annat sätt med tillräcklig skyndsamhet tillgodoses»; d. v. s. i första hand och principiellt skall, såsom det hette 1809, »utur därtill samlade magasiner eller förråd» trupperna förses med vad de behöva. Det är klart att, även om dessa behov uppkommit genom bristande förtänksamhet, rekvisitioner kunna göras, men det måste anses lika uppenbart att rekvisitionerna endast få utgöra ett *tillfälligt* medel, som fortast möjligt bör av annat ersättas. Nu är det dock en tämligen vanlig fast felaktig uppfattning, att kungörelse om rekvisitionslagens sättande i tillämpning skulle innebära, att vederbörande militära chefer, som enligt den äro rekvisitionsberättigade, därefter omedelbart på den plats dit de kommen-

derats kunna av ortens befolkning kräva vad de icke hava, orsakerna och omständigheterna må vara vilka som helst, och likaså äga att taga i anspråk sådant som t. ex. mark och byggnader utan föregående överenskommelse, blott all möjlig hänsyn härvid visas befolkning och ägare eller innehavare. I verkligheten är dock detta att ställa förhållandet på huvudet. Lagens mening är tvärtom den att ortsbefolkningen skall fortsätta att leva sitt vanliga liv med dess behov och fortsätta sin näring, men därvid visa militären allt skäligt tillmötesgående genom överenskommelser. Det är icke militären, som har att förfoga över mark och andra föremål och sätta sig i ägarnas eller innehavarnas ställe, medgivande dessa det utrymme, som den må finna lämpligt, utan ägare och innehavare bibehållas vid sin lagliga dispositionsrätt, men böra inrymma militären vad de finna sig skäligen kunna avstå — vid konflikt får rekvisitionslagen tagas i anspråk, om detta yrkas och prövning alltså genom civil myndighet påfordras, vare sig den utmynnar i påbud, förbud eller eljest avslag.

Nu har rekvisitionsförordningens § 3 beträffande vissa av de i lagens § 2 pp. 12 och 13 omförmälda rekvisitionsobjekten föreskrivit att rekvisition därav icke får ske utan K. M:ts befallning eller blott av vissa uppräknade högre militära myndigheter; på detta sätt har man åtminstone i någon mån tagit faktisk, om än kanske icke medveten, hänsyn till att där avsedda objekt grundlagsenligt icke utgöra rekvisitionsobjekt i den mån de ej äro »förnödenheter eller tjänstbarheter». Men denna ordning gäller icke om alla de i sagda punkter av rekvisitionslagens § 2 omförmälda objekt och icke alls om de i dess p. 3 berörda, lika mycket utanför grundlagen liggande objekten (»markområden och byggnader för tillfälliga befästrings- etc. arbeten»). Och dock gäller det här objekt av allra största betydelse ej blott för ägarnas »behov och näring» utan också för hela folkförsörjningen. Här behöves en grundlig *revision av hela lagstiftningen under fullt beaktande av grundlagen*, ej minst dess § 16. En viss erfarenhet har i praxis vunnits om verkningarna av de nuvarande bestämmelserna och man torde få erkänna, att dessa icke varit tillfredsställande ur ortsbefolkningens och rättssäkerhetens synpunkt och att å andra sidan dessa verkningar kunnat i stor utsträckning undvikas, om en riktig uppfattning av det princi-

piella förhållandet varit härskande. Det är framför allt tillämpningen av p. 3 i § 2 av rekvisitionslagen och den utvidgning därav utan lagens iakttagande, som framstår såsom minst sagt betänklig. Det är här den bristande förtänksamheten i fråga om militära säkerhetsåtgärder i fred, som varit den främsta orsaken till nu börjande praxis, därför att skyndsamhet blivit nödvändig.

Helt naturligt ha de militära myndigheterna måst uppgöra planer för hithörande anordningar och därvid också på kartan utpeka de punkter, där befästningar, tillfälliga eller permanenta, borde anläggas, oavsett vem marken tillhör. Men lika givet är, att *planernas förverkligande måste bero av behörigt markförvärv*, alltså genom avtal eller expropriation — sistnämnda utväg har säkerligen varit alltför långsam och osäker, och så har man menat sig kunna använda eller kringgå rekvisition i stället: att detta ifråga om permanenta befästningar icke är lagligen möjligt torde man ha förbiset som man beträffande de tillfälliga förbiset att lagen därmed icke kunnat avse annat än sådana som efter lokalt bedömande i en given situation varit nödiga för försvar just då, men alldeles icke sådana som ingå i en planmässig anordning, även om denna kanske ej alltid funnits i detalj. Det visar sig, att då fråga varit från början om mera permanenta befästningar, ha också genom central myndighet i behörig ordning avtal träffats med markägare utan att här torde ha mött några svårigheter, vare sig fritt upplåtande icke fordrats eller sådant både ifrågasatts och medgivits. Men i övriga fall, då det uppenbarligen varit, icke de centrala myndigheternas, utan de lokala militära chefernas sak att ordna markrättsfrågan, ha dessa sällan beaktat detta, utan helt enkelt betraktat marken som disponibel utan rekvisition och utan ens meddelande till markägarna blott på grund av militära order även emot Sveriges lag. Det är kanske icke så svårt att förstå detta, då det gällt underordnade chefer, men tyngre faller ansvaret på cheferna för de försvarsområden, där enskild mark erfordrats; av dessa chefers biträden, i regel utan större militära eller några juridiska insikter, kan väl knappast begäras, att de skulle utan påpekande ha riktat sina chefers uppmärksamhet på förhållandet, men väl att de, vid given anledning, så gjort och att cheferna själva förstått saken. Härtill kommer också, att man tämligen allmänt menat, att frågan får ordnas i

ersättningsväg senare, men förbisett att det i grunden icke är ersättningsfrågan som varit eller bort få vara huvudsak, utan dispositionsfrågan. Ägare och innehavare av mark, vare sig fråga är om skogsmark eller odlad mark eller naturlig äng, kunna för »behov och näring» hava oundgängligen nödvändigt att okvalde behålla viss mark och det måste då *redan i förväg* med dem göras upp i saken och en kompromiss träffas, varvid möjligen den plan som uppgjorts behöver modifieras: ingen lärer, utan att falla för »militär magi», kunna på allvar påstå att sådana modifikation er icke vore möjliga — erfarenhetsmässigt ha de i allt fall ändå skett då och då vid utförandet. Och här hjälper ingen efterhandsersättning. Till belysning må framhållas att när för dylika befästningar eller eljest för försvarsanordningar ofta även vägar behövt anläggas, det inträffat att, därest ingen modifikation vore möjlig, vägen skulle dragas rätt igenom exempelvis en ung skogsplantering och mer eller mindre fördärva denna; det lär icke kunna bestridas att här ägarens intressen äro minst lika betydelsefulla som väganläggningens och att *genom i tid ordnad uppgörelse* fullkomligt onödig skadegörelse kunnat och bort undvikas. Det har t. o. m. hänt, att det efter skadegörelsen visat sig att ändring i planerna skett, som gjort densamma rent onyttig även för militären! På samma sätt förhåller det sig med bil- eller hästkörning över mark, när därav följer skada ifråga om skörd, som ej kan ersättas, då skörd ej är det samma som blott pengar. Här är det ytterst den principiella inställningen som blir utslagsgivande. Och den har i praxis omedvetet varit felaktig.

Av särskild betydelse har inkvarteringsfrågan visat sig vara. Och även här komma de principiellt motsatta uppfattningarna i förgrunden. Den ena innebär att, med rekvisitionslagen som bakgrund, militären har så att säga företrädesrätt och att vederbörande ägare eller innehavare därför måste tåla allt det intrång, som härav följer med den begränsning, som givits i rekvisitionslagens § 3, då där säges, att invånarna ej äro skyldiga att »lämna de rum och sängar, där de vanligen hava sitt nattläger», varemot den andra och riktiga innebär att, med grundlagen och dess § 16 som bakgrund samt den därtill anknutna § 1 i rekvisitionslagen, sistnämnda stadgande betecknar den gräns där rekvisition *ej ens i yttersta nöd-*

fall får tillgripas, och att företrädesrätt till rum och lägenheter tillkommer ägaren eller innehavaren, eftersom militärens behov böra »på annat sätt» än genom rekvisition tillgodoses, när så kan ske med tillräcklig skyndsamhet. Häri ligger å ena sidan, att ägare och innehavare måste finna sig i ett *tillfälligt* intrång, som är militärt icke bara önskvärt utan nödvändigt — i detta hänseende måste rekvisitionsförordningens § 14 tolkas ytterst restriktivt — och å den andra, att de militära myndigheterna äro *skyldiga att i förväg sörja för »annat sätt»* att tillgodose behoven. När, såsom skett med rekvisitionslagen i bakgrunden, sommarstugor, villor och t. o. m. ständigt bebodda lägenheter tagits i anspråk för längre tid, är detta emot lagen och ägarna hava rätt att återfå dem, när de påfordra detta. I praxis har det sedan tillgått så, att åtminstone i regel de militära myndigheterna, särskilt försvarsområdenas chefer med staber, icke vidtagit några som helst särskilda anstalter i förväg, oaktat tid och tillfälle funnits, att, där tältförläggning helst undvikits, med markägare avtala om plats för baracker och att anskaffa materialet — nu ha baracker oftast uppförts, utan att tagas omedelbart i bruk — så att inryckande trupp hastigt nog skulle kunnat montera upp sådana liksom magasin eller förvaringsbodar. Detta hade varit desto mera möjligt, som s. k. rekognosceringar rörande bl. a. befintliga bostäder, magasin och andra lägenheter i förväg utförts, men dock utan avtal trupperna med befäl fördelats på dem och ägarna kanske blott underrättats om att då eller då komma så eller så många man och befäl. Naturligtvis har ett sådant meddelande ingen som helst förbindande kraft om ej Kon:s Bef:de ordnat saken, men detta känner icke ortsbefolkningen, och om invändning göres, måste då, i den mån det lagligen låter sig göra, rekvisition ske *tills annan anordning hinner göras*. Uppenbart är att detta sätt att tillämpa lag faller under regeln »ad observandum non imitandum».

Det betänkligaste är emellertid, att, enär rekvisitionslagen saknar bestämmelser härom, Kon:s Bef:de, som dock enligt § 5 i gällande instruktion (S. F. S. 1937 nr 902) är skyldig att »i allt söka främja länets . . . befolknings bästa» och att, om åtgärd påkallas, som Bef:de ej själv kan omedelbart vidtaga, »hos K. M:t eller vederbörande myndighet göra framställning i ämnet», icke alltid ingripit och sökt åstadkomma en för länets befolknings bästa ej blott lyck-

lig utan dessutom riktigare tillämpning av rekvisitionslagen och vad därmed sammanhänger.

Måhända beror detta delvis av en inom länsstyrelserna alltför vanlig men icke desto mindre felaktig praxis att utöva befallningshavandens ämbete väsentligen som blott skrivbordsarbete med papper som underlag och ej omedelbart med verkligheterna, ehuru landshövdingen enligt instruktionens § 11 bör genom resor vinna förtrogenhet med de faktiska förhållandena, dit även måste räknas önskemål inom länet. Särskilt när det gäller sådana befolkningens intressen, som den har svårt att själv behörigen värna och som komma i strid med andra, dem annan myndighet ensidigt har att bevaka, blir det befallningshavandens ovillkorliga plikt att träda emellan, i första hand genom underhandsåtgärder, som alltid äro lättare och oftast mer effektiva än de officiella och icke heller kunna föranleda kompetenskonflikter. Vad rekvisition och därmed sammanhängande förhållanden angår, är Kon:s Bef:de det naturliga organet för övervakande av lag och rätt, så att rekvisitionslagen de facto varken sättes åt sidan eller får användas för annat än tillfälliga behov, som snarast möjligt måste på annat sätt tillgodoses. Upphävandet av rekvisitionspåbud, som endast kan av civil myndighet meddelas, måste också för att få rättslig giltighet ske genom samma eller överordnad myndighet, i regel sedan vederbörande militära myndighet hörts, om rekvisitionen längre anses behövlig. Principiellt bör Kon:s Bef:de dessutom, även oberoende härav, kunna upphäva en rekvisition, så snart den rättsliga förutsättningen konstaterats hava brustit. Men härför fordras att länsstyrelserna fullt sätta sig in i hithörande förhållanden och lika starkt som gamle Wibelius i Fänrik Ståls sägner hålla sin skyddande hand över lagens efterlevnad utan hänsyn till militären eller annat.

Beträffande till sist ersättningsfrågorna, där ännu praxis kan ge oanade erfarenheter, må endast några ord sägas. Det torde få anses självklart att ifråga om i anspråk tagen mark ersättningen måste omfatta ej blott markens nyttjande utan också all åverkan å såväl marken själv som å omgivningen och vägen dit, och likaså dess återställande i ursprungligt skick. När vare sig mark eller annat tages i anspråk utan rekvisition och utan avtal, blir det heller icke rekvisitionslagens ersättningsbestämmelser, som kunna tillämpas,

utan, här måste avtalsvägen anlitas, även om det blivit billigare att ingå avtalen i förväg och ej efteråt. Likaså måste ersättning kunna fordras för allt intrång, som skett emot lagen och dess grunder vare sig därigenom att i anspråk tagna objekt behållits för länge eller tagits i större omfattning än lagen avser eller på annat sätt. Under alla förhållanden bör full ersättning utgå även med hänsyn till förlorade möjligheter för ägare eller innehavare att på vanligt sätt tillgodogöra sig den egendom, varom fråga är. Slutligen bör erinras, att den s. k. spärrning av ersättningsbelopp, som inbetalats å fordringsägares konto, icke är enlig med rekvisitionslagens § 15 och än mindre, då formlig rekvisition ej skett.

NEUTRALITET OCH OPARTISKHET

AV JUR. OCH FIL. KAND. GUNNAR SANDBERG, UPPSALA

Att vara neutral är att vara opartisk. Icke sällan möter man denna sats uttalad som någonting självklart av folkrättslärda, politiska skribenter eller andra. Det synes vara en utbredd åsikt, att neutralitet till sitt begrepp eller till sitt väsen är opartiskhet. I vanligt språkbruk användas uttrycken opartiskhet och neutralitet ofta såsom likabetydande — för övrigt inte bara med avseende på mellanfolkliga förhållanden utan helt allmänt. Och när man inte kan dölja för sig, att neutralitet dock faktiskt inte alltid betyder opartiskhet, så tröstar man sig med att detta blott beror på en oegentlig terminologi. Den verkliga eller sanna neutraliteten är dock, menar man, till sin natur opartiskhet. En neutral stat, som man inte finner opartisk, är blott »neutral» — med citationstecken alltså — d. v. s. den anses inte vara verkligt eller sant neutral, utan blott till namnet. Under det pågående kriget har det på italienskt håll hävdats, att Italien även före sitt inträde i striden inte var neutralt, synbarligen därför att landet såsom delägare i stålaxeln icke kunde betraktas som opartiskt. Av liknande anledning förklaras vissa andra länder nu vara »icke-krigförande» i stället för neutrala. I folkrättsliga handböcker är det en favorittes, att mellanfolklig neutralitet i sann mening är en företeelse av relativt sent datum, och detta därför att neutrala stater ännu ganska långt fram i tiden ansågo sig kunna handla på ett sätt, som vederbörande författare finna högst partiskt. Verklig neutralitet är till sin natur opartiskhet, det är också här den bakomliggande tanken. Samma idé ligger vidare till grund för påståendet, att välvillig neutralitet är en motsägelse, liksom för den dominerande åsikten, att ett kollektivt säkerhetssystem med fördömande av angriparen och sanktioner mot denne är absolut oförenligt med folkrättslig neutralitet. Exempelen på detta tänkesätt kunna mångfaldigas.

Likväl är föreställningen, att neutralitet till sitt begrepp eller sin natur innebär opartiskhet felaktig, i den mån fråga är om den folkrättsliga neutraliteten. Uppfattningen är ohållbar redan därför, att den folkrättsliga neutraliteten inte alls är något så enkelt och osammansatt, att den kan karakteriseras genom ett abstrakt begrepp som opartiskhet (vad nu detta än må innebära). Den folkrättsliga neutraliteten är ett komplicerat mellanfolkligt rättsinstitut; den innefattar ett flertal olika neutralitetsbegrepp, den har en lång historia under vilken den genomgått många förändringar, den är i dag på många och viktiga punkter föremål för ytterst stridiga meningar. Under sådana förhållanden är det alltför lättvindigt att vilja karakterisera folkrättslig neutralitet som opartiskhet. Det är att driva förenklingen till förvanskning.

Låt oss emellertid något närmare undersöka saken. Till att börja med är det ju så, att när ett krig utbrutit, uppdelar man — både i folkrättsligt och allmänt språkbruk — staterna med avseende på detta krig i två kategorier: krigförande och neutrala. Krigförande äro de som äro parter i kriget, neutrala alla övriga eller med andra ord de som inte deltaga i kampen. Att en stat är neutral betyder här blott och bart, att den alltjämt lever i fred med de krigförande, alldeles oavsett hur staten i övrigt uppför sig. Detta första, till det folkrättsliga neutralitetsinstitutet hörande, neutralitetsbegrepp har uppenbarligen intet att göra med opartiskhet. Det innebär enbart fredstillstånd, visserligen inte fredstillstånd överhuvud taget utan under eller, kanske bättre, i förhållande till ett visst bestämt krig. Skulle neutralitet här innebära opartiskhet, så vore tydligen uppdelningen i krigförande och neutrala icke uttömmande. Man måste då räkna med en eller flera andra kategorier. Någon sådan känner dock inte folkrätten. Med avseende på ett utbrutet krig äro staterna antingen krigförande eller neutrala; något tredje gives inte. Visserligen har man, som nämnts, på italienskt håll påstått — under inflytande av den populära villfarelsen att neutralitet nödvändigt innebär opartiskhet — att Italien tidigare varken var krigförande eller neutralt utan något tredje. Man vågar dock antaga, att den italienska regeringen knappast tog denna position så på allvar, att den skulle varit hågad underlåta att vid tillfälle göra anspråk på en neutral stats rättigheter. Ja, det är inte

ens troligt, att den skulle velat göra gällande, att Italien såsom icke neutralt vore befriat från en neutral stats förpliktelser. I varje fall skulle säkerligen en sådan argumentation icke godtagits i händelse av en tvist på neutralitetsrättslig basis. Motsvarande synpunkter kunna läggas på de »icke-krigförande» staternas hållning.

Det är nämligen det nyssnämnda, av idén om opartiskhet beroende, neutralitetsbegreppet som är avgörande för tillämpligheten av den s. k. neutralitetsrätten. De neutrala staterna befinna sig, som sagt, alltjämt i fred med de krigförande. Det utbrutna kriget måste emellertid, som naturligt är, påverka inte blott förhållandet mellan de stridande inbördes utan också relationerna mellan dem och de utanför kampen stående staterna. De vanliga folkrättsliga reglerna för staternas fredliga samliv ha visat sig i vissa avseenden otillämpliga eller otillräckliga i den situation som uppkommer, när ett krig utbryter. På sedvanerättslig väg eller genom fördrag ha därför särskilda regler utbildats för förhållandet mellan neutrala och krigförande stater. Dessa regler brukar sammanfattande benämnas neutralitetsrätten. De ha under tidernas lopp haft ett skiftande innehåll, och delade meningar råda i många avseenden om vad de i dag föreskriva. Men man betvivlar dock inte, att det existerar en neutralitetsrätt. Både neutrala och krigförande ha erkänt och erkänna sig alltjämt bundna av en sådan rätt och anse, att den för dem grundar vissa ömsesidiga rättigheter och skyldigheter. När nu denna neutralitetsrätt, såsom allmänt sker, säges reglera förhållandet mellan krigförande och neutrala stater, betyder neutral otvivelaktigt blott, att en stat inte deltagit i ett visst krig. Detsamma är förhållandet, när det i femte och trettonde Haagkonventionerna talas om neutrala staters rättigheter och skyldigheter.

Det folkrättsliga neutralitetsinstitutet omfattar sålunda ett, man vågar väl säga, grundläggande neutralitetsbegrepp, som inte innebär opartiskhet. Och det kan förtjäna påpekas, att neutral i den mening vi nu främhävt, inte är detsamma som icke-krigförande överhuvud taget. En stat kan mycket väl vara samtidigt krigförande och neutral, krigförande i ett eget krig och neutral i ett krig mellan andra makter. Neutralitet innesluter alltså här en hänvisning till ett visst krig. Det är ett självständigt begrepp, icke rätt och slätt

ett annat uttryck för icke-krigförande karaktär, fredstillstånd eller dylikt.

Det finnes emellertid också ett par andra viktiga, folkrättsliga neutralitetsbegrepp. Dessa komma till synes, när man talar om brott mot neutraliteten. Här betyder neutralitet en stats neutralitetsrättigheter eller dess neutralitetsskyldigheter. I både folkrättstekniskt och allmänt språkbruk säger man, att en krigförande stat begår neutralitetsbrott, då den kränker en neutral stats neutralitetsrättigheter, och att en neutral stat begår neutralitetsbrott, då den åsidosätter sina neutralitetsförpliktelser.

Se vi nu först på neutralitet i meningen av neutralitetsrättigheter, så kan inte heller detta neutralitetsbegrepp gärna karakteriseras som opartiskhet. Dessa rättigheter gå ju väsentligen ut på att en neutral stat enligt neutralitetsrätten kan kräva en viss hållning från de *krigförandes* sida.

Däremot röra neutralitetsskyldigheterna den neutrala statens egen hållning, och här är det i varje fall inte otänkbart att sammanställa neutralitet med opartiskhet. Många hävda nu också, att en neutral stat är skyldig intaga en opartisk hållning till de krigförande. Detta är nog roten och upphovet till satsen: att vara neutral är att vara opartisk, liksom till tanken att neutralitet till sitt väsen är opartiskhet.

Emellertid får man inte glömma, att det neutralitetsbegrepp, som nu är i fråga, blott är ett bland flera. Dess innebörd kan därför inte få bestämma betydelsen av neutralitet överhuvud taget. För övrigt är det till och med så, att neutralitet i meningen av förpliktelse till opartiskhet direkt förutsätter ett neutralitetsbegrepp, som *inte* innebär opartiskhet. Ty frågar man, vem som är skyldig vara opartisk, så blir ju svaret: den neutrala staten. Och här kan uttrycket neutral omöjligen betyda opartisk, det måste helt enkelt betyda något annat, och i själva verket innebär det också, att staten inte deltagit i ett visst krig. Även om den neutrala staten skulle vara skyldig att vara opartisk, så måste det sålunda anses vara en otillbörlig förenkling att karakterisera neutralitet som opartiskhet.

Men man kan gå vidare och fråga: är det nu så säkert, att den neutrala staten har skyldighet att iakttaga opartiskhet gentemot de

krigförande? För den som omedelbart associerar neutralitet med opartiskhet kan en sådan förpliktelse förefalla självklar, grundad i sakens egen natur. Emellertid är att märka, att uttrycket neutral stat här ju innebär blott och bart en stat, som inte deltagar i ett visst krig. Vill man åberopa sakens natur till förmån för de neutralas plikt till opartiskhet, måste man därför formulera tesen sålunda: det är ett naturligt krav att en stat, som inte deltagar i ett pågående krig, förhåller sig opartiskt gentemot de krigförande. I denna form framstår väl påståendet inte längre som självklart. Rimligtvis måste man här taga hänsyn till omständigheterna i olika fall. Antag exempelvis att en stormakt överfaller en liten stat för att beröva den en del av dess territorium eller för att tvinga den in under sitt politiska och ekonomiska förmynderskap. Kan man då säga, att det ligger i sakens natur, att en annan stat, som inte anser sig kunna direkt ingripa i kriget men som gärna och kanske i eget intresse vill på annat sätt hjälpa den angripne, bör avhålla sig från allt stöd och vara opartisk? Eller antag att en stormakt av alla tecken att döma slagit in på en imperialistisk politik, som hotar de mindre grannarnas självständighet. Under fullföljandet av sina strävanden råkar denna stat i krig med en eller flera andra stormakter. De hotade grannarna ge sig inte in i kriget utan bli neutrala. Är det då verkligen en självklar och naturlig fordran, att dessa neutrala stater, trots att de ha goda skäl att frukta den aggressiva stormaktens seger, skola intaga en opartisk hållning och avstå från att på något sätt understödja motsidan? Är det inte snarare onaturligt att i sådana fall kräva opartiskhet från de neutralas sida? Emellertid brukar man ibland som argument för opartiskhetsplikten säga, att de neutralas opartiskhet är en naturlig motprestation till fördelen att få stanna utanför konflikten. När de krigförande lämna de neutrala i fred och dessa senare avhålla sig från varje ställningstagande till konflikten, råder, menar man, en naturlig jämvikt mellan de krigförandes och de neutralas hållning. Man kan inte begära, att en krigförande skall respektera den neutralas fred och integritet, om inte denne å sin sida förhåller sig opartiskt. Detta resonemang synes förutsätta, att en krigförande skulle ha något slags naturlig rätt att överfalla de neutrala, så att dessa måste köpa sig fria genom att iaktta opartiskhet. Tanke-

gången är innerst inne skäligen cynisk och i själva verket ett försök bland så många andra att draperas våldet i rättens mantel. Men, säger kanske någon, sådan är dock den hårda verkligheten. Den neutrala staten har faktiskt att välja mellan en opartisk hållning och kriget. Detta är emellertid knappast riktigt. En stark eller avlägsen neutral stat synes mycket väl kunna kosta på sig åtskillig partiskhet, utan att löpa fara att bli anfallen. Och å andra sidan tyckas inte heller de svaga neutrala, som befinna sig inom räckhåll, ha att välja mellan opartiskhet och krig. Valet synes för dem snarare stå mellan underkastelse och krig.

Ur folkrättslig synpunkt äro dock dylika, med nödvändighet subjektivt färgade resonemang om hur den neutrala staten bör uppföra sig, av mindre intresse. Här har avsikten endast varit den att påpeka, att en skyldighet för de neutrala att vara opartiska ingalunda är något så naturligt och självklart, som man ibland vill göra gällande. Folkrättsligt sett är det emellertid viktigare att undersöka, om en sådan opartiskhetsplikt kan sägas vara fördragsmässigt föreskriven eller sedvanerättsligt erkänd staterna emellan.

Först och främst vågar man väl påstå, att något fördrag — åtminstone av mera allmän räckvidd — som skulle ålägga de neutrala staterna att förhålla sig opartiskt, inte existerar. Haagkonventionerna om neutraliteten föreskriva på några ställen, att de neutrala staterna skola opartiskt tillämpa vissa av dem utfärdade bestämmelser på båda de krigförande sidorna; opartiskt synbarligen i meningen av likformigt — de franska texterna ha i ett par av artiklarna »uniformément» och »également» för engelskans »impartially». Något allmänt påbud om opartiskhet ligger uppenbarligen inte häri och förekommer inte heller på annat sätt formulerat i dessa konventioner. Det beträffande antalet kontrahenter mest omfattande fördrag, som berör förhållandet mellan neutrala och krigförande stater är väl Nationernas förbunds pakt, och denna bygger ju inte på någon skyldighet till opartiskhet. Tvärtom förutsättes här, att medlemsstaterna taga ställning till en utbruten krigisk konflikt och i vissa fall även med bibehållande av sin neutrala status (d. v. s. utan att direkt delta i kriget) aktivt understödja den ena parten mot den andra. Det är för övrigt osannolikt, att de mindre staterna skulle, åtminstone frivilligt, begå en sådan oförsiktighet som att

acceptera en konvention, i vilken de neutrala staterna ålades en allmän förpliktelse till opartiskhet. Författarna av Havannakonventionen 1928 angående neutralitet i sjökrig ha synbarligen varit påverkade av opartiskhetsdogmen, när de låta de fördragssslutande parterna i ingressen uttala, att neutraliteten »imposes obligations of impartiality, which should be regulated». Tankegången är något oklar, men i varje fall har man inte ens här velat fastslå någon generell opartiskhetsplikt. Neutraliteten säges i stället ålägga (vissa) opartiskhetsförpliktelser, som därtill böra närmare fastställas, enkannerligen i konventionen. Det hela synes inte vara mer än en fras, genom vilken konventionens bestämmelser om neutralitetsförpliktelserna skola påtryckas opartiskhetens stämpel och få sken av att vara sprungna ur sakens natur.

Vad därefter beträffar den mellanfolkliga sedvanerätten, så torde man inte heller ur denna kunna utläsa något åläggande för de neutrala staterna att intaga en opartisk hållning. Det är belysande, att även författare, som inledningsvis påstå, att neutralitet innebär skyldighet till opartiskhet, när de därefter skola konfrontera detta påstående med folkrättslig praxis, vanligen se sig föränlåtna att till uttrycket opartiskhet foga ett eller annat inskränkande adjektiv. De säga, att opartiskheten blott behöver vara formell, likformig, teknisk eller dylikt. Tydligen har man haft svårigheter att förlika fakta med den dogmatiskt uppställda tesen om de neutrala staternas plikt till opartiskhet. Men hade verkligen en dylik skyldighet sedvanerättslig hemul, så borde det inte vara svårt att konstatera. Ty det är väl ganska uppenbart, att vore förpliktelsen till opartiskhet erkänd och tillämpad i praxis, så måste dess roll vara utomordentligt viktig och framträdande. Frågan, om en neutral stat i ett visst fall uppträtt folkrättsligt korrekt, bleve då vanligen beroende av om staten uppfyllt sin opartiskhetsplikt eller inte. I varje fall kunde aldrig en stat frias från att ha handlat onetralt utan att man undersökt, om den intagit en opartisk hållning. Förpliktelsen till opartiskhet borde därför finnas åberopad och ventilerad i de allra flesta tvister mellan krigförande och neutrala om dessa senares uppförande. Statspraxis borde överflöda av belägg för förpliktelsens sedvanerättsliga tillvaro. Detta är emellertid inte fallet. Visst kan man anföra en del mer eller mindre officiella uttalanden av stats-

män, vari idén om de neutralas plikt till opartiskhet kommer till uttryck. Det är inte att undra på, om man tar i betraktande den ihärdighet med vilken opartiskhetsdogmen framförts av auktoritativa folkrättslärare och de retoriska möjligheter som öppna sig för den som anslår temat om opartiskhet i andras tvister. Och nog har det ibland, för övrigt inte minst under det nu pågående kriget, förmärkts tendenser från stormaktshåll att hävda opartiskhetsplikten, i det genomskinliga syftet att begränsa de neutralas yttrande- och handlingsfrihet. Men det torde å andra sidan inte vara lätt att leta fram fall, då i konflikter mellan krigförande och neutrala stater en förpliktelse för de neutrala att iaktta opartiskhet å ömse håll accepterats som diskussionsbasis. Och därpå kommer det väl i första hand an, när det gäller att bedöma, om förpliktelsen är sedvanerättsligt erkänd eller inte. Då det inte rör sig om allmänna fraser eller om ensidiga påtryckningsförsök utan om att i anledning av en konflikt på rättslig basis fastslå, om en neutral stat respekterat sin neutralitet, då hör man inte mycket talas om ett vagt och tänjbart begrepp som opartiskhet, då gäller det mera bestämda handlingsregler. Då är det inte fråga om en diffus förpliktelse till opartiskhet utan om mera konkreta förpliktelser, förpliktelser att vidtaga eller underlåta särskilda slag av handlingar.

I viss utsträckning råder enighet om de neutrala staternas skyldigheter. Sålunda är man väl ense¹ om att en neutral stat inte får upplåta sitt område som bas för krigsoperationer eller tillåta trupp- och ammunitionstransporter över sitt område eller medge, att där upprättas värvningsbyråer. Likaså är det väl obestritt, att om en neutral stat inskränker eller förbjuder exporten av krigsmateriel till de krigförande, så måste den låta inskränkningarna eller förbudet gälla export till bägge parterna. Uppkommer tvist mellan en neutral och en krigförande stat i hithörande avseenden, så torde den därför vanligen icke gälla beståndet av dessa förpliktelser utan frågan, om den neutrals brutit mot någon av dem eller inte. Anledning att här blanda in en allmän förpliktelse till opartiskhet har man inte. Om den neutrala staten handlat i en opartisk anda eller ej, om dess åtgärder favoriserat ena parten eller ej, spelar ingen roll. Har den

¹ Vi bortse i detta sammanhang från eventuella komplikationer i samband med ett sanktionsförfarande enligt folkförbundspakten.

neutrale upplåtit sitt territorium som operationsbas, genomtågsled eller plats för värvningsbyråer, så har den brutit mot en eller flera av de nämnda neutralitetsförpliktelserna, annars inte. Bevekelsegrunderna för dess handlingssätt äro därvid utan betydelse, likaså de faktiska verkningarna för krigföringen. Ett neutralitetsbrott i dessa hänseenden utplånas inte, om staten med all opartiskhet tillåter bägge de krigförande parterna att på detta neutralitetsvidriga sätt utnyttja territoriet. Och statens vägran att på nyssnämnt vis upplåta sitt område blir inte ett neutralitetsbrott, därför att den gör detta i avsikt att gynna ena parten, eller därför att en sådan vägran faktiskt är till fördel för en av de krigförande. Ej heller strida inskränkningar i eller förbud mot export av krigsmateriel till bägge de krigförande sidorna mot neutraliteten, därför att den neutrala staten vidtagit åtgärderna för att hjälpa ena parten, eller därför att de faktiskt innebära ett sådant ensidigt understöd. Den neutrala staten har här sedvanerättsligt skyldighet att handla på visst sätt, och denna skyldighet modifieras inte i statspraxis av någon allmän plikt till opartiskhet.

Men kan man då åtminstone inte säga, att när oenighet råder om de särskilda neutralitetsförpliktelsernas innehåll, staterna sedvanerättsligt falla tillbaka på en förpliktelse till opartiskhet? Inte ens denna utväg att rädda spillror av opartiskhetstesens torde stå dess förfäktare öppen. Föreligger i praxis delade meningar om en neutral stats skyldigheter i vissa avseenden, så är det nog sällsynt, om det ens någonsin förekommer, att den neutrala staten skjuter sin egen rättsuppfattning åsido för att låta sin hållning bedömas på grundval av en föregiven plikt till opartiskhet. Själva den fråga, varom man tvistar, kan för övrigt ofta inte lösas på detta sätt. Vad konflikten gäller, är ju om en neutral stat har skyldighet att vidtaga respektive underlåta ett visst slags handlingar eller ej. Och denna fråga kan åtminstone i många fall inte besvaras med opartiskhetsplikten som utgångspunkt. Ty vare sig kravet på opartiskhet skall innebära, att vederbörande har att handla i opartisk anda, eller att handlandet inte får favorisera ena parten, så blir det i allmänhet beroende av omständigheterna i det enskilda fallet, om kravet är uppfyllt eller ej. Från plikten till opartiskhet skulle man därför oftast inte kunna sluta sig till, om ett visst slags handlingar

äro förbjudna respektive tillåtna eller påbjudna. Samma slags handlande kan under vissa omständigheter vara opartiskt, under andra inte. Är den opartiska andan det avgörande kriteriet på opartiskhet, så kommer det ju uppenbarligen an på om denna anda förefinnes i det enskilda fallet. Beror åter opartiskheten på att handlandet inte favoriserar den ena parten, så blir likaledes åtminstone i många fall omständigheterna in casu avgörande. För att taga ett exempel: delade meningar råda som bekant i praxis beträffande frågan, om en neutral stat skall behandla defensivt beväpnade handelsfartyg som handelsfartyg eller som krigsfartyg. Generellt kan man inte säga, att det ena förfarandet är opartiskt, det andra partiskt. Skall saken ses ur opartiskhetens synvinkel, så måste man beakta omständigheterna i det särskilda fallet eller i varje fall sjöfartssituationen i ett visst bestämt krig. Själva den meningsskiljaktighet det rör sig om kan alltså inte lösas på grundval av en allmän neutralitetsförpliktelse till opartiskhet. Att här falla tillbaka på opartiskhetsförpliktelsen skulle innebära att lägga saken på alldeles ny bog. Det skulle betyda, att man lämnade åsido frågan om en neutral stat här att behandla fartyget som handelsfartyg eller som krigsfartyg för att i stället undersöka om staten med hänsyn till de särskilda omständigheterna handlat opartiskt eller ej. Emellertid kan det säkerligen inte med fog påstås, att staterna i praxis förfara på sådant sätt. Råder tvist om innehållet i någon särskild neutralitetsförpliktelse, och kan inte ena parten framlägga överväldigande antingen rättsliga eller maktpolitiska argument, så förblir nog i regel värdera parten vid sin ståndpunkt.

Man torde sålunda tryggt kunna bestrida, att det sedvanerättsligt åligger de neutrala att iakttaga opartiskhet. De ha enligt mellanfolklig sedvanerätt vissa mer eller mindre säkert fastställbara skyldigheter men icke någon i förhållande till dessa primär eller subsidiär förpliktelse till opartiskhet. Kanske kan man dock säga — såsom icke sällan sker — att de neutralas särskilda skyldigheter eller i varje fall en del av dem präglas av principen om opartiskhet? Det är riktigt, att vissa handlingar, som regelmässigt vittna om en partisk inställning eller som regelmässigt måste anses gynna ena parten, inte få företagas eller tolereras av en neutral stat. Det är också sant, att den neutrala staten har att tillämpa vissa åtgärder

likformigt på de krigförande parterna. Menar man ungefär detta, när man säger, att principen om opartiskhet präglar de neutralas skyldigheter i en del avseenden, så må väl satsen kunna passera. Dock endast med tvekan på grund av dess mångtydighet och faran för missförstånd. Det bör till att börja med påpekas, att saken inte får fattas så, att de nämnda skyldigheterna skulle ha tillkommit genom en medveten strävan från staternas sida att åtminstone i viss utsträckning genomföra opartiskhetens grundsats. De drivande krafterna i den sedvanerättsliga utvecklingen på detta område synas i första hand ha varit å ena sidan de neutralas ansträngningar att bevara största möjliga handlingsfrihet och å andra sidan de krigförandes intresse att i möjligaste mån avskära fienden från hjälpkällor av olika slag, helst med bibehållen utsikt att utifrån öka den egna styrkan. Som en mer eller mindre stabiliserad kompromiss mellan dessa tendenser ha de neutralas skyldigheter vuxit fram, inte som ett mer eller mindre konsekvent förverkligande av en abstrakt men allmänt antagen opartiskhetsprincip. Vidare och framför allt måste understrykas, att den nämnda satsen inte får tagas till intäkt för dogmen om de neutralas skyldighet till opartiskhet. Det är dock en himmelsvid skillnad mellan å ena sidan det förhållandet, att vissa hävdvunna och särskilda neutralitetsförpliktelser må — om uttrycket inte tages alltför bokstavligt — kunna sägas bära opartiskhetens prägel och å andra sidan tesen, att de neutrala skulle ha en vag, tänjbar och därför hart när obegränsad plikt att uppträda opartiskt. Nu är det dock så, att en viss juridisk metod går ut på att ur en grupp regler draga fram en ledande princip och att sedan begagna denna för att bemästra tolkningssvårigheter och analogivis utsträcka reglernas användning. Metoden är näppeligen teoretiskt hållbar; fråga är, om den inte till slut mynnar ut i en *petitio principii*. Men den är inte desto mindre rätt vanlig, och det är fara värt, att med dess hjälp den relativt oskyldiga satsen, att principen om opartiskhet präglar vissa neutralitetsförpliktelser, förvandlas till ett stöd för irrläran, att de neutrala ha en allmän skyldighet att iaktta opartiskhet. För att undvika missförstånd vore det kanske därför säkrast att inte räcka opartiskhetstesens förfäktare ens detta lillfinger. I varje fall kan det inte nog starkt betonas, att opartiskhetsgrundsatsen inte på denna väg får tilldelas någon själv-

ständig roll i neutralitetsrätten. Säger man såsom ett översiktligt omdöme om vissa neutralitetsförpliktelser, att de bära opartiskhetens märke, så måste man också konsekvent hålla fast vid att omdömet blott och bart är en allmän karakteristik, som inte på något sätt förmår vidga eller öka de skyldigheter som åvila den neutrala staten.

Här framskyntar det, att kritiken mot opartiskhetstesens inte har enbart teoretisk innebörd utan också en viss praktisk räckvidd. Denna tes har nämligen en utpräglad tendens att öka de neutralas börda av förpliktelser och begränsa deras rörelsefrihet. Den är med andra ord oförmånlig för dessa staters intressen. Allt detta tal om att neutralitet till sin natur är opartiskhet, att neutralitetens ledande grundsats är opartiskheten, att de neutrala äro skyldiga att vara opartiska, framkallar det intrycket, att det utöver de särskilda förpliktelser som grunda sig på fördrag och sedvanerätt skulle finnas en högsta och allmän norm för de neutralas hållning: att iaktta opartiskhet. Med hjälp av ett sådant föreställningssätt kunna de krigförande ge ett sken av rättslig helgd även åt sådana krav gentemot de neutrala, som sakna stöd i fördrag och sedvanerätt. Den rörelsefrihet som enligt positiv folkrätt alltjämt tillkommer den neutrala staten undermineras på detta sätt. Ätminstone gäller detta i förhållandet mellan krigförande stormakter och neutrala småstater. Den neutrala småstaten må än så noga följa praxis och fördrag, den riskerar likväl att från en krigförande stormakts sida möta påståendet, att dess hållning inte är opartisk och därför inte i verklig mening neutral. Stormakten träder fram som den rätta, den opartiska neutralitetens riddare, redo att i värsta fall med svärdet återföra den felande till den i sanning smala vägen. Opinionen i det neutrala landet blir tveksam. Neutraliteten är för den en hög och beprövad princip. Och att vara neutral är att vara opartisk, det förkunnas ju ständigt i pressen och från de politiska talarstolarna. Kanske har då den främmande staten rätt? Kanske har verkligen den egna regeringen begått en blunder, som den nu försöker dölja genom något slags folkrättsligt juristeri? Kanske ställer den upp döda paragrafer och möjligen precedensfall mot den sanna, levande neutralitetsrätten, den vars själ är opartiskheten? Regeringen kommer måhända så att sakna det nödvändiga mora-

liska stödet mot trycket utifrån. För övrigt kan den själv vara så gripen av idén om opartiskhet, att den bara behöver en liten påskjutning för att falla undan. Alltnog den neutrala staten går mer eller mindre villigt den botfärdiges väg och böjer sig i den opartiska neutralitetens namn för den krigförandes krav — för att i tecknet av samma höga princip mötas av motsvarande eller ännu längre gående krav från den andra sidan. Infamt påpassad från båda hållen måste den neutrala staten se sin rörelsefrihet alltmera beskuren. Och vill det sig riktigt illa, blir all dess medgörlighet, all dess strävan att vara opartisk, till slut förgäves. Någon av de krigförande parterna gör trots allt gällande, att landets regering inte helt respekterat den opartiska neutraliteten och proklamerar som sin höga mission att med kulsprutor, tanks och tunga bomber skydda och bevara folkets liv i den sanna neutralitetens anda. Någon större svårighet att visa, hur det beskyddade landets regering felat, föreligger inte, om opartiskhet skall vara kriteriet på en korrekt neutral hållning. Med en så dimhöljd ledfyr kan knappast ens den skickligaste navigatör undgå att förr eller senare stöta på något blindskär och därmed bli utlämnad åt den ena eller andra räddarens närgångna välvilja.

Bland de oklara och diffusa begrepp som man ibland stöter på i den folkrättsliga idévärlden, är nämligen opartiskheten ett av de värsta. Det är därför också i de mäktiges hand en utmärkt täckmantel för skumma avsikter. Vad innebär det, närmare besett, att en neutral stat bör iaktta opartiskhet? Är det den opartiska andan det kommer an på, så att statens handlingar måste ådagalägga en opartisk anda eller i varje fall inte få vittna om en partisk inställning? Eller äro handlandets verkningar avgörande, så att statens handlingar inte få gynna ena parten? Eller har man för att bestämma, om opartiskhet föreligger eller ej, att fästa avseende vid bägge slagen av omständigheter? Vi skola inte söka avgöra frågan men understryka, att här erbjuder sig ett fritt fält för varierande åsikter och därmed för uppfattningar, anpassade efter deras intressen som makten hava.

Vad kan inte en stormakt i fall av behov göra av en sådan tanke som att den neutrala statens hållning inte får gynna ena parten. Den neutrals må samvetsgrant respektera sina fördragsenliga och

sedvanerättsliga neutralitetsförpliktelser; finner en krigförande stormakt denna korrekta hållning vara till fördel för motparten i något avseende, och anser den det vara mödan lönt att tillgripa maktspråk, så kan den alltid misstänkliggöra småstatens neutralitet och rättfärdiga sina egna aktioner genom att med djupa brösttoner förklara, att motparten gynnas. Småstatens folkrättsenliga hållning är exempelvis till hinder för avspärrningsåtgärder, som den krigförande stormakten söker vidtaga mot sin fiende. I överensstämmelse med neutralitetsrätten tillåter den neutrala staten denna fiendes handels- och krigsfartyg att passera genom sina territorialvatten. På grund av de geografiska förhållandena lyckas då stormaktens motståndare hålla en tillförselväg öppen, samtidigt som dess egna angrepp på stormaktens sjöförbindelser underlättas. Anser nu stormakten denna situation vara tillräckligt menlig för att påkalla kraftåtgärder mot den neutrals, så heter det, att dennes handlingsätt gynnar fienden, att dess neutralitet är ensidig, med andra ord inte äkta neutralitet. Den neutrals hållning erkännes kanske vara folkrättsligt korrekt, men då med det pejorativa tillägget »efter bokstaven», varmed antydes att stormakten stödjer sig på en högre princip, neutralitetens naturliga eller levande kärna. Och så kör man fram med alla maktsträvares speciella käpphäst, talet om de förändrade eller ovanliga förhållandena. De fördrags- eller sedvanerättsliga reglerna ha tillkommit i helt andra situationer än de nuvarande, säger man, de få därför inte tillämpas stelt och schematiskt, man måste ta hänsyn till de särskilda omständigheter som nu föreligga och se till att själva kärnan i neutraliteten, opartiskheten, grundsatsen att avhålla sig från att gynna ena parten, inte förkväves av formalism. Så tillverkar man en rättfärdigande motivering för ett mer eller mindre allvarligt ingripande i den neutrals angelägenheter med den icke sällsynta påföljden, att motståndaren till förment återställande av jämvikten än värre förbryter sig mot det neutrala offrets självbestämning och integritet. Ett annat exempel. En krigförande stormakt vill kringgå fiendens starka befästningslinjer över ett litet neutralt lands område. Den säger då, att den neutrals visserligen sökt bevara det yttre skenet av neutralitet men i verkligheten ensidigt gynnat motståndaren och främjat hans avsikter. Den neutrals har exempelvis, framhåller stormakten, byggt

flere fästningar och hopat större truppmassor vid stormaktens gränser än vid fiendens. Tydlig fara föreligger nu, fortsätter argumenteringen, för att fienden skall begagna sig av den neutrala hållning för att över dennes territorium anfälla stormakten, som därför med beklagande ser sig tvungen att med alla militära maktmedel trygga småstatens neutralitet.

Ej mindre betänkligt är kravet på en opartisk anda hos den neutrala staten. Visserligen måste det här vara fråga om en i ord eller gärning, sålunda i ett yttre handlande, ådagalagd inställning, men även med detta förtydligande är kravet mycket vittgående på grund av sin tjänbarhet. Särskilt i två avseenden måste det vara mycket svårt att begränsa dess räckvidd. För det första torde det vara omöjligt att uppdraga någon klar gräns mellan handlingar, som vittna om en opartisk inställning, och handlingar, som tyda på partiskhet. En krigförande stormakt finge därför praktiskt taget fria händer att, där så befinnes lämpligt, tolka allt till det sämsta och spåra partiskhet bakom varje handlande, som den ogillar. För det andra torde det vara svårt att något så när klart avgränsa de personer eller grupper av personer, vilkas uttalanden och handlingar få anses bära vittnesbörd om statens hållning. När man talar om statens opartiskhet och statens handlande, så använder man ett starkt förenklat uttryckssätt. Förenklingen ger ett falskt intryck av klarhet. Man är så van att tala om staten som en handlande och till och med kännande person, att man genom ordets makt över tanken lätt förbiser, att det ligger högst invecklade och till många meningsskiljaktigheter inbjudande förhållanden där bakom. I själva verket är ju staten ingen riktig person, som kan handla och känna; statens handlande eller hållning är alltid människors handlande och hållning. Såsom person är staten inte mer än en tankefigur, ett slags etikett för vissa mänskliga livsyttningar. Men om sålunda statens hållning alltid måste utläsas ur människors hållning, så frågar man sig, vilka människors uttalanden, handlingar och inställning man har att observera för att konstatera, om en neutral stat behärskas av en opartisk anda eller inte. Frågan behöver blott ställas, för att man skall se, hur svårt det är att här göra någon klar gränsdragning. En krigförande stormakt har därför också i detta avseende möjlighet att gentemot en neutral småstat driva kravet på en opartisk

inställning mycket långt. Det låter så bra och lugnande att säga, att enbart staten, inte de enskilda medborgarna, behöver vara opartisk. Men denna till synes klara skillnad är i stor utsträckning blott ett sken; i själva verket är gränsen mellan statligt och privat på detta område flytande. Ytterst är det nog en omdömesfråga, när vissa medborgares eller medborgargrupperns partitagande på grund av de agerandes ställning, inflytande eller antal skall anses vittna om en partisk inställning hos staten. Och därvid kommer varje lands uppfattning att starkt påverkas av där gängse allmänna idéer om förhållandet mellan statligt och enskilt. För oss i vårt land ligger det väl närmast till hands att hävda, att endast officiella uttalanden och handlingar få tillräknas staten. Kriteriet blir dock alltjämt skäligen vagt, och det vore nog en illusion att tro, att en krigförande stat skulle acceptera denna ståndpunkt, om den ansåge det lämpligt att öva press på vårt land. Om inte annat kunde den alltid påstå, att det förhållandet, att vissa individers eller grupperns partitagande icke officiellt desavouerats, måste tolkas så, att den partiska inställningen i själva verket blivit statens egen. På så sätt skulle i praktiken även ostridigt privata ställningstaganden komma att på en omväg tillskrivas staten. Man får heller inte förbise de moderna totalitära statsteoriernas inflytande härvidlag. I de länder, vilkas statsskick grunda sig på dessa idéer, utövas ju en mycket vidsträckt kontroll från myndigheternas sida över medborgarnas liv. Privata yttranden eller handlingar, som ogillas av statsledningen, kunna där förekomma blott i mycket begränsad omfattning. De enskilda medborgarnas hållning kommer därigenom att tämligen troget återspegla den officiella inställningen. Framför allt drabbar denna rikriktning den inofficiella opinionens i vanliga fall främsta språkrör, pressen. När nu de totalitära statsledningarna äro vana vid en sådan situation, så bli de naturligtvis benägna, att från samma synvinkel betrakta förhållandena i andra länder. Skillnaden mellan officiella och enskilda meningsyttringar och åtgärder förefaller dem i detta sammanhang föga väsentlig. Enskilda medborgares och särskilt pressens hållning betraktas av dem som synnerligen betydelsefulla faktorer vid bedömandet av om en neutral stat har en opartisk inställning eller icke. De bli med andra ord hågade att i kravet på den neutrala statens opartiskhet inlägga en vittgående

fordran på att opartiskhet skall präglade även enskilda medborgares inställning, åtminstone försåvitt denna kommer till offentligt uttryck.

Dessa farhågor för att kravet på en opartisk anda öppnar porten för långtgående fordringar gentemot de mindre neutrala länderna äro ingalunda blott inbillade. Från tyskt håll ha hörts röster, som kräva vad man kallar en total neutralitet. Uppenbarligen rör det sig härvid om en ny och skarpare formulering av fordran på opartiskhet. Total neutralitet betyder här inte blott ett noggrant iakttagande av en neutral stats traktats- och sedvanerättsliga skyldigheter, inte bara uppfyllelse av vissa konkreta, positivrättsliga förpliktelser utan en total tillämpning av opartiskhetens allmänna princip. Det som rättfärdigar kravet på total neutralitet skall synbarligen vara, att detta inte är blott en godtycklig fordran utan tvärtom ett naturligt krav, ett krav på att neutralitetens väsentliga grundsats, opartiskheten, nu, i motsats till vad som hittills skett, bör helt förverkligas. Kravet på total neutralitet bygger sålunda på opartiskhetsdogmen. Dess praktiska syfte åter synes i första hand vara att åstadkomma en stark inskränkning i yttrandefriheten inom de smärre neutrala staterna. I den totala neutralitetens, d. v. s. den fulla opartiskhetens, namn fordrar man, att dessa länders press och radio avhålla sig från åtminstone all skarpare kritik av nationalsocialismen och Stortysklands utrikespolitiska metoder. Likaså anser man det strida mot den totala neutraliteten, att pressen behandlar de allierade och deras åtgärder på ett välvilligare sätt än det som vederfares det tyska riket. Ja, det synes till och med vara så, att den sanna neutraliteten skulle sättas i fara, om i radiosändningarna Reuters nyhetsmeddelanden gäves större utrymme eller en mer framträdande plats än de tyska byråtelegrammen. Kravet på en opartisk anda inom den neutrala staten går sålunda redan långt, och det finnes praktiskt taget ingen gräns för hur långt det kan drivas i den totala neutralitetens namn — om så befinnes lämpligt.

Fordran på total neutralitet är en stöt mot den blotta som opartiskhetstesens öppnat i den neutrala statens rustning. Att parera genom att hävda, som man ibland gör på neutralt håll, att blott den neutrala staten är skyldig iaktta opartiskhet, ej de enskilda medborgarna, är knappast någon skickligare fäktkonst. Ty detta

argument är inte bara felaktigt utan också otaktiskt. Det ger motståndaren tillfälle att påstå, att vederbörande bygger sin ståndpunkt på en verklighetsfrämmande konstruktion av staten som en person, vilken står vid sidan av medborgarna, och vilken kan självständigt handla och känna. Det rätta svaret på hotet mot de neutralas rörelsefrihet från kravet på total neutralitet liksom från andra utlöpare av opartiskhetsdogmen är ur folkrättslig synvinkel, att den neutrala staten visserligen har en del särskilda fördrags- och sedvanerättsliga skyldigheter men ingen allmän förpliktelse till opartiskhet.

Att vara neutral är på folkrättens område varken att vara eller att vara skyldig vara opartisk.

GIFTERMÅLSFREKVENNS OCH NATIVITET I SVERIGE UNDER SENARE ÅR

EN GRANSKNING AV VARIATIONERNA I ÅRS- OCH
MÅNADSSIFFROR

AV FIL. LIC. HANNES HYRENIUS, LUND

Vid studiet av variationerna i befolkningsrörelsens olika element äro morfologiska analysmetoder de kanske vanligaste. Förhållandena kunna emellertid belysas från flera sidor, och även fluktuationerna i de absoluta talen i och för sig kunna därvid vara av intresse. Utvecklingen framför allt i giftermålsfrekvens och nativitet har under de senare åren kommit att allt mera tilldraga sig uppmärksamhet. Faktorer av ekonomisk, social, politisk och psykologisk natur ha medfört, att giftermålsfrekvensen i vårt land under senare delen av 1930-talet visat en markant stigning, som det kan ha sitt intresse att granska mot bakgrund av vissa yttre förhållanden. För nativiteten gäller, att födelsetalet nådde sitt hittills lägsta värde åren 1933—34 och att sedan en mindre uppgång ägt rum. Men denna är icke så mycket ett resultat av ökad fruktsamhet som fastmera beroende av förändringar i befolkningens struktur, främst till följd av ökad giftermålsfrekvens. Genom en alltmera utbredd födelsek kontroll påverkas födelsetalet i vårt land nu mera än förr av individens vilja, och man kan därför i större utsträckning än tidigare i födelsetalen spåra effekten av mera påtagliga förändringar i ekonomiska, sociala och politiska förhållanden.

I det följande skola variationerna i antalet giftermål och antalet levande födda under olika år och månader göras till föremål för en enkel granskning mot bakgrund av vissa yttre faktorer.

Giftermålsfrekvens. Allmänna giftermålstalet, som omkring sekelskiftet höll sig omkring 6 ‰, har under de senaste årtiondena uppvisat först en långsam och under de allra sista åren en markant stigning. År 1931 var talet 6,97, men år 1939 hade det hunnit upp till

hela 9,51, ett tal som icke i längden kan upprätthållas i en stationär befolkning. Den långsamma ökningen fram till början av 1930-talet har sin huvudsakliga grund i förändringar i befolkningens ålderssammansättning, medan under de senaste åren en ökad giftermålsintensitet åstadkommit en större förändring.

För att närmare kunna granska utvecklingen under det sista årtiondet kan man på följande enkla sätt uppdelat ökningen i sina två beståndsdelar. Medelst 1931 års giftermålsintensitet för män ha kapacitetstalen för åren 1932 t. o. m. 1937 beräknats, varefter värden extrapolerats även för åren 1938—40. Den under normala förhållanden tämligen rätlinjiga förändringen i kapacitetstalen övergår under början av 1930-talet från en viss årlig ökning till en sakta minskning, dels beroende på att nativitetsnedgången efter 1910 då börjar bli märkbar också i giftasåldrarna och dels till följd av giftermålsfrekvensens ökning i sig själv. Genom att extrapolera medelfolkmängden för år 1940 och genom att antaga samma fördelning på vigselmånader som under år 1931 kan ett beräknat absolut tal för första halvåret 1940 erhållas. De olika talen framgå av tab. 1, där även differenser bildats mellan det observerade och det beräknade antalet giftermål under olika år ävensom differenserna mellan de olika årens beräknade siffror och utgångstalet för år 1931.

Kalkylerna ge vid handen, att i förhållande till 1931 års giftermålssiffra har under åren 1932 t. o. m. 1939 samt första halvåret 1940 ett extra tillskott av 77.800 äktenskap tillkommit, varav 18.800 eller 24 % hänföra sig till strukturella förändringar i befolkningen, medan 59.000 eller 76 % bero på ökad giftermålsintensitet.

Då fördelning på ålder och civilstånd för landsbygden och städerna var för sig blott finnes vid folkräkningarna 1930 och 1935, kunna liknande kalkyler för dem ej utföras, eftersom en enkel interpolering ej kan ge önskat resultat.

För att i detalj kunna granska giftermålstalets förändringar kan man begagna mer eller mindre omsorgsfullt konstruerade månads-siffror. Den metod, som här kommit till användning, är relativt enkel och torde vara tillfyllest för sitt ändamål.

Genom att interpolera mellan de ovan angivna absoluta kapacitetstalen, erhåller man det årliga antal giftermål, som svarar mot befolkningens struktur under varje särskild månad. Nästa steg be-

TAB. 1.

Giftermålstalets förändringar under 1930-talet.

År	Medelfolk- mängd	Allm. gifter- målstalet	Giftermåls- kapacitetstalet	Giftermåls- index	Absoluta antalet giftermål		Differens mellan obser- verat och be- räknat antal	Förändring i det beräkn- antalet i för- håll. t. 1931
					Obser- verat	Beräknat		
1931	6 152 319	6,97	6,97	100	42 908	42 908	—	—
1932	6 176 405	6,75	7,12	95	41 673	43 970	— 2 300	1 100
1933	6 200 965	7,00	7,23	97	43 437	44 837	— 1 400	1 900
1934	6 222 328	7,73	7,33	105	48 095	45 616	2 500	2 700
1935	6 241 798	8,22	7,36	112	51 306	45 908	5 400	3 000
1936	6 258 697	8,51	7,32	116	53 276	45 814	7 500	2 900
1937	6 275 805	8,86	7,27	122	55 606	45 625	10 000	2 700
1938	6 297 468	9,01	7,19	125	56 725	45 279	11 400	2 400
1939	6 325 759	9,51	7,08	134	60 147	44 786	15 400	1 900
1940	6 350 000		6,94		28 958 ¹	18 460 ¹	10 500 ¹	200 ¹
S:a					482 131	423 203	59 000	18 800

¹ Första halvåret.

TAB. 2.

Månadsvariationen i antalet giftermål och antalet levande födda
1931—33. Hela riket.

	Giftermål	Levande födda
Januari	403	1 006
Februari	545	937
Mars	812	1 104
April	1 124	1 059
Maj	996	1 096
Juni	1 226	1 024
Juli	772	1 026
Augusti	746	983
September	830	1 008
Oktöber	1 699	930
November	1 225	876
December	1 622	951
Summa	12 000	12 000

står i härledning av mått på månadsvariationerna, varvid förhållan-
dena under åren 1931—33 kommit till användning. I tab. 2 återfin-
nes fördelningen av 12.000 vigslar under denna tid (februarisiffran
för skottåret 1932 därvid reducerad till ått avse 28 dagar). En appli-
cering av denna relativa fördelning på de förut härledda, mot varje

TAB. 3.

Variationskvoter för antalet giftermål. Hela riket.

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Januari	95	103	97	92	91	97	122	127	123	160
Februari	101	95	98	108	101	118	109	123	122	139
Mars	90	115	89	136	122	103	151	110	111	181
April	99	81	112	85	122	129	90	164	174	147
Maj	124	103	66	110	74	132	145	85	124	154
Juni	90	92	109	101	134	102	120	147	113	145
Juli	92	101	98	98	94	97	116	120	132	
Augusti	111	89	91	93	115	122	114	109	113	
September	94	87	109	122	118	108	112	109	161	
Oktober	105	96	90	102	112	136	147	154	146	
November	101	93	95	103	126	115	116	115	122	
December	94	91	103	114	108	109	112	113	145	
Hela året	100	95	97	105	112	116	122	125	134	

månad svarande årliga genomsnitten av antalet vigslar ger det för varje månad beräknade antalet giftermål, och en uppdividering i de observerade talen ger så slutligen de i tab. 3 sammanställda variationskvoterna. För skottåren har i analogi med det föregående februarisiffran reducerats.

I de sålunda erhållna jämförelsetalen ha eliminerats dels den på grund av ålders- och civilståndsförändringar uppkommande förskjutningen i de absoluta talen, dels den mera »normala» månadsvariationen. Den till följd av ändrad intensitet uppkommande sekulära förändringen kvarstår däremot, och ehuru detta försvårar en jämförelse i detalj, är det likväl av intresse att i talen kvarhålla själva grundriktningen. Därest en systematisk förändring i månadsvariationerna försiggår (t. ex. genom att giftermålen bli mera beroende av flyttningstider, helger och semesterförhållanden än tidigare); kommer detta givetvis även att påverka variationskvoterna.

Av tabellen finner man, att särskilt månaderna mars—juni uppvisa stora variationer. Uppenbarligen inverkar här placeringen av de stora helgerna påsk och pingst. Sålunda bero de höga kvoterna för mars månad 1932 och 1937 på att påskhelgen helt inföll i denna månad. År 1934 inföll påskdagen den 1 april, men då siffran är avsevärt högre för mars än april, torde detta få tolkas så, att giftermål

i samband med påsken i stor utsträckning äga rum redan före själva helgdagarna. Delvis inverkar väl i detta fall den omständigheten, att Marie Bebdelsedag inföll lördagen den 24 mars. För år 1935 äro kvoterna lika för månaderna mars och april, vilket även här torde sammanhänga med att sistnämnda helgdag inföll i anslutning till en söndag. Åren 1938 och 1939 ge till följd av påskens placering synnerligen höga kvoter för april.

Förhållandena under maj och juni influeras mycket tydligt av pingsten. Denna inföll i maj månad under åren 1931, 1932, 1934, 1936, 1937 och 1939, och för dessa år äro även variationskvoterna för maj höga i förhållande till kringliggande månader. Åren 1933, 1935 och 1938 inföll pingsten i början av juni, vilket också ger utslag i giftermålsfrekvensen.

Under andra halvåret erbjuder oktober månad ungefär lika stora fluktuationer från ett år till ett annat som mars och juni. Giftermålsfrekvensen under oktober är alltid mycket hög till följd av att flyttningarna äro koncentrerade till denna månad. När en ökning inträder i giftermålsintensiteten, utgöres det extra tillskottet av vigda män i större utsträckning än normalt av sådana personer, som vid äktenskapets ingående nödgas skaffa sig ny bostad. Av giftermålen förlägges därför en större andel än vanligt till flyttningstiderna, och i städerna gör sig följaktligen en ökad giftermålsintensitet först märkbar i oktober och april. På landsbygden torde flyttningstiderna — som ju äro andra än i städerna — icke spela så stor roll som i städerna, även om exempelvis den 14 mars såsom allmän flyttningssdag verkar höjande på denna månads relativa frekvens. De här nämnda omständigheterna torde delvis vara förklaringen till att under åren 1936—38 kvoterna för oktober månad äro höga i förhållande till kringliggande månader. Höjningen av giftermålsintensiteten från 1932 och fram till 1938 belöper sig till ungefär 30 %, och det är naturligt, om fördelningen på olika vigselmånader av det extra tillskottet av giftermål är en annan än den normala. Beträffande förhållandena inom enstaka månader kan måhända en noggrannare undersökning ge förklaringen.

Beträffande situationen under större delen av år 1939 och under första halvåret av 1940 råda till följd av den utrikespolitiska utvecklingen särskilda förhållanden, som längre fram skola beröras.

Det har ett visst intresse att studera giftermålsfrekvensens variationer mot bakgrund av den ekonomiska utvecklingen. För följande sammanställning har som kriterium på den ekonomiska situationen använts Industriförbundets produktionsindex. Då månadssiffrorna över giftermålstalets variationer ej direkt äro användbara för jämförelse, har försök med olika utjämningsmetoder gjorts. Det är svårt att därav få någon inblick i sambanden. Till följd av de stora månadsfluktuationerna i variationskvoterna måste en så kraftig utjämningsmetod användas, att årsgenomsnittet, d. v. s. de ursprungliga indextalen, lika väl kunna användas. I fig. 1 göres en jämförelse mellan giftermålsindex och produktionsindex under olika år, utsträckt till och med år 1923.

En icke obetydlig samvariation synes råda, i likhet med vad som tidigare visats för andra länder och andra tider.¹ Den sakta stigningen i giftermålsindex fram till omkring 1930 övergår i en minskning först sedan produktionsindex redan begynt nedgå. En viss tidsskillnad förefinnes givetvis, och det kan vara en tillfällighet, att differensen vid detta tillfälle är så påtaglig. Det kraftiga konjunkturuppsvinget efter 1933 följes av en lika tydlig ökning i giftermålsintensiteten.

Som tidigare påpekat råda under åren 1939 och 1940 särskilda förhållanden till följd av stormaktskonflikten. Redan på föråret 1939 vidtogs förstärkningar i landets försvarsberedskap, men under detta skede torde väl inkallelserna knappast ha påverkat giftermålstalet. Att variationskvoten för april 1939 är synnerligen hög, sammanhänger med att påsken inföll denna månad, vartill kommer effekten av den tidigare poängterade omständigheten, att en stigande giftermålsintensitet överhuvudtaget ger ett proportionsvis större tillskott till månader med redan förut hög frekvens. I september finner man emellertid det första säkra utslaget av kriget, en mycket stark stegring i antalet vigda, och samtliga påföljande månader, möjligen med undantag av november, uppvisa likaledes en mycket hög giftermålssiffra. Ett relativt maximum uppnås i mars 1940, och även för april—juni noteras höga siffror.

Varpå beror då denna kraftiga ökning i giftermålstalet? Frågan kan besvaras först, när utförligare statistiska uppgifter föreligga för

¹ Se bl. a. Yule, *Journal of the Royal Statistical Society* vol. 69, och Hooper, samma tidskrift vol. 64.

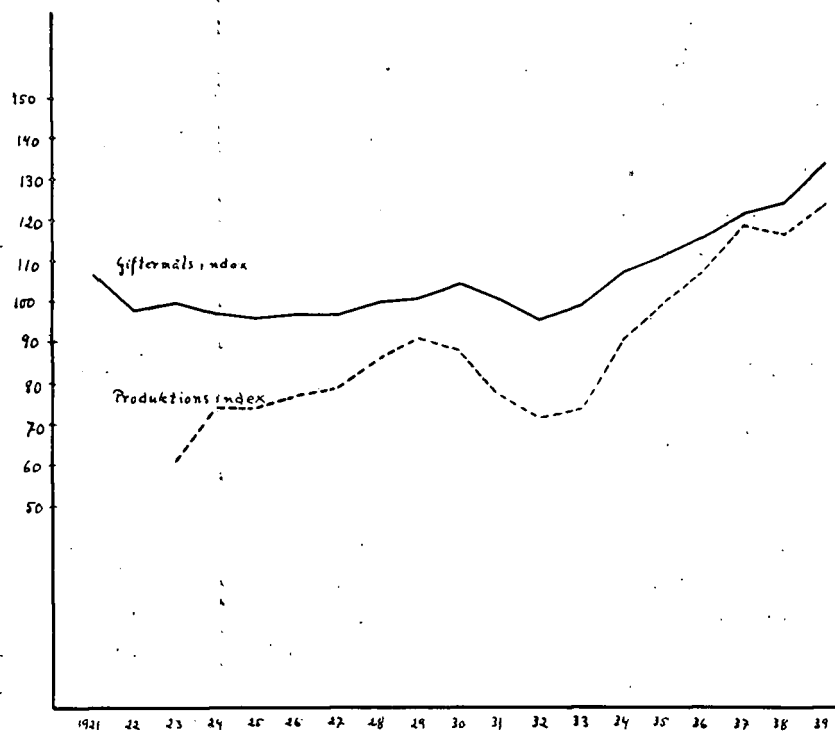

Fig. 1. Giftermålsindex och produktionsindex.

ifrågavarande tid, så att möjlighet finnes att studera förändringarna inom olika åldrar, yrkes- och socialklasser samt regionala variationer däri. Dock torde kunna påstås, att förhållandena delvis sammanhänga med den folkpsykologiska omsvängning, som under krisen gjort sig märkbar. Många hittills uppskjutna giftermål ha nu kommit till stånd. Kriget har visserligen kommit människorna att hårdna utåt inför alla upplevelser, men samtidigt torde tanke- och känsloliv ha i flera avseenden intensifierats. Om sålunda en del giftermål kunna anses bero på ett genom yttre faktorer förorsakat inre fördjupande av känslolivet, så kan emellertid å andra sidan framhållas, att många giftermål kommit till stånd snarast genom någon sorts masspsykos och säkerligen ofta utan ett normalt beaktande av de ekonomiska förutsättningarna för ett äktenskap. Det torde bli ett sociologiskt spörsmål av stort intresse att närmare undersöka dessa förhållanden, när en gång tillräckligt studiematerial föreligger.

TAB. 4.

Krigsvigslar under tiden dec. 1939—juni 1940.

	Antal krigsvigslar			Krigsvigslar i % av samtliga giftermål		
	Lands- bygd	Städer	Hela riket	Lands- bygd	Städer	Hela riket
December 1939	310	105	415	5,9	3,0	4,8
Januari 1940	196	97	293	14,8	9,0	12,2
Februari »	172	75	247	10,4	6,0	8,5
Mars »	129	78	207	4,5	3,0	3,8
April »	770	808	1578	27,3	24,5	25,8
Maj »	684	551	1235	21,7	22,0	21,8
Juni »	616	480	1096	16,7	16,8	16,7
Dec.—mars	807	355	1162	7,3	4,3	6,0
April—juni	2070	1839	3909	21,4	21,2	21,3

Av det ökade antalet ingångna äktenskap under slutet av år 1939 och första halvåret 1940 tilldraga sig de s. k. krigsvigslarna en särskild uppmärksamhet. Föreskriften om att lysning skall föregå vigseln gäller icke för de fall, då mannens militärtjänst lägger hinder i vägen. Under månaderna december 1939 till mars 1940 uppgick antalet dylika krigsvigslar till resp. 415, 293, 247 och 207, men under april nådde det upp till 1578 för att de två följande månaderna vara resp. 1235 och 1096. En fördelning av krigsvigslarna fram till juni 1940 på landsbygd och städer gives i tab: 4, vari även anges deras procentuella andel i samtliga giftermål.

De 1162 krigsvigslarna under december—mars falla huvudsakligen på de nordligaste länen. Sålunda belöpte sig antalet för Kopparbergs län till 95, medan det för Gävleborgs län var 124, för Västernorrlands län 243, för Jämtlands län 201, för Västerbottens län 82 och för Norrbottens län 82. För Stockholms stad var antalet krigsvigslar 95.

Det kan synas märkligt, att de största siffrorna icke äro att finna i de två nordligaste länen, ehuru väl inkallelserna varit minst lika allmänna där som i Västernorrlands och Jämtlands län. Förhållandet torde till en del ha sin förklaring däri, att krigsvigslarna haft de nyinrättade familjebidragen som drivfjäder. Inom de två sistnämnda länen äro varaktiga utomäktenskapliga förbindelser relativt vanliga,

och det har för många blivit ekonomiskt fördelaktigt att legalisera förhållandena. Detta motiv torde likväl ha spelat en större roll under andra kvartalet 1940, och man kan antaga, att bland krigsvigslarna befinna sig många inregistreringar av dylika s. k. stockholmsäktenskap såväl i huvudstaden som i landsorten. Enligt detta resonemang skulle emellertid antalet krigsvigslar kunnat väntas ha blivit ännu större. Att så inte är fallet torde, enligt uppgifter från präster i Norrlands-församlingar med hög utomäktenskaplig fruktsamhet, ha sin grund däri, att de kommunala nämnderna mångenstädes bevilja familjebidrag också för vad man skulle kunna kalla oäkta familjer.

Under månaderna april—juni 1940 har ett icke obetydligt antal krigsvigslar inregistrerats även i södra och mellersta Sverige, även om också under denna period vissa norrländska län ligga högt. För Stockholms stad var antalet 501, för Malmöhus län 246 (173 i städerna), för Göteborgs och Bohus län 468 (392 i städerna), för Älvsborgs län 177, för Värmland 210, för Kopparbergs län 192, för Gävleborgs län 300, för Västerbottens län 177, för Jämtland 123, för Västerbottens län 150 och för Norrbottens län blott 83.

Vad tidigare sagts om anledningarna till den under krigstider ökade giftermålsfrekvensen gäller givetvis i synnerhet krigsvigslarna. Samma fenomen gjorde sig gällande i åtskilliga länder under världskriget 1914—18, och måhända komma nu större förutsättningar att finnas för ett studium av spörsmålet.

Nativitet. Med fruktsamheten under 1931 som standard ha kalkyler utförts över nativitetens förändringar under 1930-talet på analogt sätt som ovan för giftermålsfrekvensen. Resultatet framgår av tab. 5, som ger allmänna relativtal, kapacitetstal och indextal för åren 1931 t. o. m. 1939 samt en fram till och med första halvåret 1940 förd jämförelse mellan verkligt och beräknat antal födda. Siffrorna avse genomgående levande födda.

Det absoluta kapacitetstalet uppvisar en jämn ökning från 91.000 år 1931 till 106.000 år 1939, medan det verkligen inträffade antalet levande födda från år 1931 nedgick till 85.000 åren 1933 och 1934 för att därefter uppvisa en ungefär lika stor årlig ökning som kapacitetstalet.

TAB. 5.

Födelsetalets förändringar under 1930-talet.

År	Medel-folkmängd	Allm. födelsetal			Fruksamhets-kapacitetstal			Fruksamhets-index			Absoluta antalet lev. födda		Differens mellan observerat o. beräknat antal	Förändring i det beräknade antalet i förhåll. t. 1931
		i ä.	u. ä.	tot.	i ä.	u. ä.	tot.	i ä.	u. ä.	tot.	Observerat	Beräknat		
1931	6 152 319	12,38	2,42	14,80	12,38	2,42	14,80	100	100	100	91 074	91 074	—	—
1932	6 176 405	12,22	2,32	14,54	12,49	2,42	14,91	98	96	98	89 779	92 092	— 2 300	1 000
1933	6 200 965	11,59	2,12	13,71	12,64	2,46	15,10	92	86	91	85 020	93 635	— 8 600	2 600
1934	6 222 328	11,70	1,98	13,68	12,84	2,39	15,23	91	83	90	85 092	94 766	— 9 700	3 700
1935	6 241 798	11,80	1,96	13,76	13,14	2,36	15,50	90	83	89	85 906	96 763	— 10 900	5 700
1936	6 258 697	12,31	1,90	14,21	13,49	2,33	15,82	91	82	90	88 938	99 013	— 10 100	7 900
1937	6 275 805	12,54	1,86	14,40	13,87	2,29	16,16	90	81	89	90 373	101 417	— 11 000	10 300
1938	6 297 468	13,05	1,80	14,85	14,22	2,25	16,47	92	80	90	93 499	103 719	— 10 200	12 600
1939	6 325 759	13,43	1,88	15,31	14,57	2,21	16,78	92	85	91	96 866	106 146	— 9 300	15 100
1940	6 350 000				14,92	2,17	17,09				50 354 ¹	56 800 ¹	— 6 400 ¹	9 100 ¹
S:a											856 901	935 425	— 78 500	68 000

¹ Första halvåret.

TAB. 6.

Variationskvoter för antalet levande födda. Hela riket.

	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Januari	106	98	86	88	89	89	83	85	87	85
Februari	102	100	90	91	91	89	88	86	88	89
Mars	100	100	91	91	88	92	90	88	91	91
April	99	100	91	89	91	92	90	93	96	95
Maj	101	99	93	90	88	89	90	90	89	90
Juni	101	97	92	90	91	93	90	87	87	85
Juli	101	97	91	88	90	89	88	92	94	
Augusti	100	97	92	91	91	91	90	91	91	
September	100	98	90	89	87	90	91	87	88	
Oktober	95	100	93	91	89	88	87	96	99	
November	95	100	93	95	90	89	88	92	94	
December	104	97	90	91	90	88	89	88	88	
Hela året	100	98	91	90	89	90	89	90	91	

Differenserna i tabellens sista kolumner visa, att om 1931 års fruktsamhet varit bestående, skulle under tiden fr. o. m. 1932 t. o. m. första halvåret 1940 på grund av förändringar i befolkningens ålders- och civilståndsfördelning ett tillskott på 68.000 födda ha uppstått. I stället konstaterar man ett deficit på c:a 10.000. Fruktsamhetsminskningen har sålunda mer än väl upphävt verkan av åldersförskjutning och ökad giftermålsfrekvens.

På liknande sätt som för giftermålsfrekvensen har för antalet levande födda variationskvoter härletts för varje månad. De därvid använda månadsvariationerna för 1931—33 äro återgivna i tab. 2; medan själva månadskvoterna meddelas i ovanstående tab. 6.

Det är naturligt att variationerna här äro av avsevärt mindre omfattning än de tidigare berörda kvoterna för giftermålstalet. Likväl äro de icke betydelselösa, och det är av intresse att sätta dem i relation till såväl giftermålstalets fluktuationer som till yttre inverkan faktorer. I sistnämnda fallet kan man exempelvis använda de tidigare nyttjade produktionstalen.

Vid jämförelser mellan variationskvoterna för födelsetalet å ena sidan och kvoterna för giftermålstalet samt produktionsindex å den andra har man ått beakta en tidsförskjutning på 9—10 månader. För de äktenskap, inom vilka första barnet födes blott få månader efter vigseln, gäller ifråga om tiden, att barnet är att betrakta som

det primära och vigseln det sekundära; tidsskillnaden är här i medeltal 3 à 4 månader, vilket försvårar direkta jämförelser.

Av de olika variationer, som en granskning ger vid handen, skola blott ett par här påpekas. Den markanta nedgången i födelsekvoten vid årsskiftet 1932—33 torde vara att söka i ekonomiska förhållanden. Kreuger-kraschen och konjunktunedgång utmärkte föråret 1932, och helt visst har detta tillfälligt utövat ett direkt inflytande på födelsetalen. Det är svårt att finna mera påtagliga exempel på samvariation mellan giftermålskvot och födelsekvot. Båda äro i viss mån behäftade med fel, och tillfälliga fluktuationer få därför ej tillvitas större betydelse. Samband med ekonomiska faktorer är lättare att konstatera. Dock gäller, att en psykologiskt verkande mindre förändring i de ekonomiska förhållandena ofta kan ge tydligare utslag än en verklig lägeförsämring. Använder man Kommerskollegii fondborsindex vid jämförelsen, finner man flera paralleller än om man begagnar produktionsindex. En sådan parallell är förloppet av födelsetalet under andra halvåret 1932 före den kraftiga förändringen vid årsskiftet 1932—33. Nedgången i maj—juni 1939 har ansetts sammanhänga med den politiska konflikt mellan England och Tyskland, vilken utmynnade i den bekanta Münchenkonferensen i september 1938. Ännu ett exempel är nedgången i födelsekvoten omkring årsskiftet 1939—40 till följd av den begynnande utrikespolitiska spänningen under föråret 1939.

I nedgången av födelsetalen i maj och juni 1940 ser man resultatet av den medvetna barnbegränsningen inför det nu pågående stormaktskriget. Den följande utvecklingen av födelsetalen är ännu oviss. Att döma av preliminära uppgifter rörande Stockholms stad för juli, augusti och september är den fortsatta nedgången visserligen betydande men ingalunda katastrofartad, och den torde icke komma att motsvaras av lika kraftig minskning i hela rikets födelse-siffra.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Riksdagsmänna- Resultaten från andrakammarvalen den 15 sept. valen 1940. 1940 kunna givetvis icke skärskådas i detalj förrän Statistiska centralbyråns sammanställningar och bearbetningar publicerats, men genom ortspressens uppgifter äro dock viktiga data så pass välkända att valets huvuddrag kunna överblickas.

Valdeltagandet. I synnerhet under veckorna närmast före valdagen tog de demokratiska partiernas propaganda allt starkare upp motivet, att valmännen framförallt borde demonstrera sin uppslutning kring det fria statsskicket och göra detta genom att — oberoende av partifärg — under alla förhållanden delta i röstningen. Nationalsocialisterna uppmanade däremot till röststrejck och gävo på så sätt ytterligare relief åt själva deltagandet såsom ett av de väsentligaste momenten i valet.

Sedan alla sammanräkningar avslutats visade det sig, att hela antalet avgivna röster uppgick till i runt tal 2.890.000 vilket gör c:a 70,5 % av antalet röstberättigade (dessa kunna med ledning av befolkningsstatistiken beräknas ha varit ungefär 4.100.000). Närmaste jämförelsepunkt erbjuder valet 1938. Då voro första kammarens »urväljare», d. v. s. de röstberättigade vid landstingsval samt vid stadsfullmäktigeval i de sex städerna utanför landsting, tillsammans omkring 3.965.000, och av dem begagnade 2.615.000 eller 66 % sin rösträtt. Valdeltagandet 1940 var alltså avsevärt mer intensivt än 1938. Annorlunda ter sig emellertid resultatet, när man väljer 1936 års andrakammarval som jämförelsepunkt. Antalet avgivna röster var då icke mindre än 2.925.000 — alltså 35.000 flera än vid 1940 års val — och då antalet röstberättigade stannade vid 3.925.000 blev procentsiffran för valdeltagandet 1936 så hög som 74,5 — hela 4 enheter högre än 1940. Fullföljer man jämförelsen genom att granska siffrorna för ännu äldre val, skall man däremot i samtliga fall finna ett lägre valdeltagande än 1940 och detta både i absoluta och relativa siffror.

Då sålunda valdeltagandet i Sverige blott vid ett enda tillfälle varit mer intensivt än 1940, kan givetvis det senast förrättade valet betecknas som »ett gott demokratiskt val» i största allmänhet. Detta utesluter icke att tillbakagången sedan 1936 kräver en förklaring. Vad som i detta avseende kan undersökas är icke effekten av sådana svårsmätbara faktorer som exempelvis skillnaden i inrikespolitisk

spänning vid olika valtillfällen utan endast inflytandet från olikheter i mycket påtagliga omständigheter. — 1940 års val avviker beträffande de direkta möjligheterna att rösta i tre avseenden från sina närmaste föregångare. För det första hade kommunikationerna blivit avsevärt försämrade, särskilt för dem som äro mera beroende av motordrivna samfärdsmedel. För det andra befann sig en ovanligt stor del av landets ungdom i militärtjänst. Och för det tredje hade personer, som vistades utanför valdistriktet, fått väsentligt större möjligheter än tidigare att avgiva sin röst.

De ökade svårigheterna för färd till vallokalen måste ha haft sitt största inflytande på röstfrekvensen bland gamla och ensamboende på landsbygden. Generella undersökningar av valdeltagandet i olika åldersklasser och i olika valdistriktstyper kunna ännu icke företagas, men uppgifter som lämnats för enstaka valkretsar peka bestämt i den riktningen att glesbefolkade lantdistrikt nått anmärkningsvärt låga röstsiffror 1940. När man erinrar sig, att det höga valdeltagandet 1936 till stor del berodde på höjd frekvens i landsbygdsdistrikt, och att denna höjda frekvens då förklarades bl. a. genom hänvisning till motoriseringen, förefaller det onekligen troligt att bensinbristen varit en väsentligt bidragande orsak till nedgången i röstetal 1940. Till dess den statistiska bearbetningen publicerats är det dock omöjligt att vare sig göra ett kategoriskt uttalande eller någon överslagsberäkning. Vid allt bedömande av valdeltagandet på landsbygden 1940 måste också iakttagaren hålla i minnet, att bondeorganisationerna på åtskilliga håll företedde sympotom på utbredd olust.

Betydligt färre frågetecken äro erforderliga, när man söker utreda militärinkallelsernas betydelse för valdeltagandet. Huvudparten av de röstberättigade beredskapsmännen måste ha varit hänvisade till att begagna valedelsförsändelse på grundval av röstlängsutdrag jämlikt den nya lagstiftningen härom. Nu var hela antalet sådana försändelser omkring 40.000. Av uppgifter från valbyråer att döma härstamma högst $\frac{3}{4}$ av dessa röster från förläggningar, men även om samtliga 40.000 hade haft militärt ursprung är det tydligt, att mycket stora skaror röstberättigade inkallade avstått från att delta i valet. Orsakerna till detta förhållande må här lämnas därefter; kvar står att de militära anstalterna tjänstgjort som ett tyst men kraftigt rösträttsstreck.

Det har redan nämnts, att de nya formerna för röstning utanför eget valdistrikt begagnats såväl av till militärtjänst inkallade som av andra. För beredskapsmännens del har den nya lagstiftningen *möjligen* medfört att nedgången i röstetal blivit mindre än den annars skulle blivit. (Man kan diskutera om icke den gamla metoden med röstavlämning inför kompanichefen skulle framkallat högre frekvens.) För övriga på resande fot torde lagändringen ha medfört en viss ökning i röstetalen. Antalet valedelsförsändelser var 1936 c:a 4.000. Det är således teoretiskt tänkbart att den nya lagstiftningen, som gav plats åt 40.000 försändelser, givit möjlighet till röstning

åt c:a 35.000 personer som enligt äldre lag skulle varit utestängda. All sannolikhet pekar emellertid mot en siffra i trakten av 5.000 ogifta affärsmän o. d., som nu fått sin rösträtt effektiviserad och begagnat sig därav.

Ovanstående resonemang tillåta icke några definitiva slutsatser eller detaljerade beräkningar. Undertecknad vågar emellertid för sin del den gissningen att de omständigheter, som påverkat möjligheten att utnyttja valrätten år 1940, så småningom komma att visas ha tjänstgjort som rösträttsstreck för sammanlagt åtminstone 100.000 valmän. Det hade behövts ett tillskott av omkring 140.000 röster för att 1940 års val skulle uppvisat lika hög procentsiffra för valdeltagandet som rekordvalet 1936 gjorde (nationalsocialisterna borträknade av hänsyn till deras röststrejk 1940). Följaktligen synes det manifesterade intresset för valhandlingen ha varit ungefär lika stort 1940 som 1936, d. v. s. i den högsta klass som svenska förhållanden hittills medgivit.

Partifördelningen. Det egenartade utgångsläget för 1940 års val gjorde det svårare än vanligt att spå om partiernas utsikter. Kompetenta iakttagare syntes emellertid i allmänhet luta åt den uppfattningen, att högeren skulle vinna framgångar tack vare läget i förvarsfrågan, och att socialdemokraterna borde skörda vinster av sin ledarställning inom regeringsblocket, medan bondeförbundet och folkpartiet hade att vänta förluster på grund av ekonomiska svårigheter inom de folkklasser där dessa partier hade sin huvudsakliga förankring. Beträffande partierna utanför regeringskoalitionen var det ganska tydligt, att de socialistiska leden befunno sig i upplösning, medan däremot kommunisterna kunde tänkas antingen draga fördel ur sin inrikespolitiskt självständiga ställning eller lida förluster på grund av sina utrikespolitiska relationer. Nationalsocialisterna voro ur räkningen, eftersom de proklamerat röststrejk, och de nationella avstodo från att gå fram med egna listor.

Hur sedan antalet godkända valsedlar för hela landet kom att fördela sig, framgår av nedanstående tabell, som för jämförelsens skull återger motsvarande siffror från de båda närmast föregående andrakammarvalen samt från valen till första kammarens elektorsförsamlingar 1938.

Börjar man studiet av tabellen med de absoluta röstetalen faller det genast i ögonen att de fem partier, som erhöilo mera betydande siffror 1940 (alltså icke socialisterna), samtliga kunna uppvisa ökning sedan 1938, men att 1938 års absoluta tal också voro lägre än 1936 års för samma fem partier. Detta bör rimligtvis tolkas så att intresset för valen varierat ganska likartat inom olika läger, och följaktligen bör en jämförande granskning av partiernas röstsiffror vid de olika valen fästa huvudvikten vid de relativa talen.

I de relativa talens belysning uppvisar *högeren*, som 1936 nådde ett bottenläge med endast 17,6 % av de godkända rösterna, en liten framryckning vid båda de senaste valen. Skillnaderna i procenttal

Parti m. m.		1932	1936	1938	1940
National-socialister	röstetal	15.170	20.508	19.942	—
	röstprocent	0,6	0,7	0,8	—
Nationella	röstetal	—	26.750	4.420	—
	röstprocent	—	0,9	0,2	—
Högern	röstetal	585.248	512.781	465.834	517.961
	röstprocent	23,5	17,6	17,9	18,0
Bondeförbundet	röstetal	351.215	418.840	328.834	344.203
	röstprocent	14,1	14,3	12,6	12,0
Folkpartiet	röstetal	293.299	376.161	318.563	344.062
	röstprocent	11,7	12,9	12,2	12,0
Socialdemokrater	röstetal	1.040.689	1.338.120	1.313.755	1.546.387
	röstprocent	41,7	45,9	50,5	53,8
Socialister	röstetal	132.564	127.832	49.199	19.329
	röstprocent	5,3	4,4	1,9	0,7
Kommunister	röstetal	74.245	96.519	98.769	101.408
	röstprocent	3,0	3,3	3,8	3,5

för hela riket äro emellertid så små att omdömen måste fällas med stor försiktighet. Granskar man siffrorna valkrets för valkrets, visar det sig att partiet endast i fyra områden kunnat notera successiv förstärkning både 1938 och 1940, medan det i fyra andra undergått successiv försvagning; i de övriga tjugo har tendensen varit växlande. Detaljsiffror synas också ge vid handen, att högern efter 1936 absorberat ett icke obetydligt antal av de röster, som då tillföll de nationella. Konsolidering torde därför vara det uttryck, som bäst täcker högerns utveckling efter 1936.

I motsats till högern hade både *bondeförbundet* och *folkpartiet* toppsiffror 1936 med resp. 14,3 och 12,9 % av de godkända rösterna. Båda partierna ha sedan dess sett sin andel i rikets röstetal minskad, bondeförbundet något kraftigare än folkpartiet med resultat att deras procenttal för 1940 ligga alldeles lika. Om man väljer 1932 som utgångspunkt och betraktar de båda »mellanpartiernas» utveckling valkrets för valkrets, framkommer det anmärkningsvärda förhållandet att bägge på det hela taget gått tillbaka i sina gamla »kärnländer». Skillnaden består sedan däri, att folkpartiet i större utsträckning än bondeförbundet kunnat bevara eller befästa resultaten av den framgångsrika »missionsverksamheten» 1936. Medan bondeförbundet sammanfattningsvis måste sägas uppvisa en ganska allmän tillbakagång, finns det sålunda skäl att för folkpartiets räkning snarare tala om en förskjutning i underlaget, som hittills lämnat numerärt underskott men som kan tänkas giva andra resultat i ett senare skede av processen.

Mot bakgrunden av de små och oenhetliga förändringarna i de »borgerliga» partiernas resultat ter sig *socialdemokratiens* utveckling särskilt gynnsam. Partiets andel i hela rikets valmanskår har för vart och ett av de senare valen stigit med flera procent, och denna

totala frammarsch är sammansatt av idel framryckningar i de skilda valkretsarna (med två undantag 1932—36). År 1932 förelåg socialdemokratisk majoritet i två valkretsar, 1936 i sex, 1938 i fjorton, slutligen 1940 i icke mindre än aderton. I sex av dessa aderton kretsar kom partiet upp till 60 % eller mera av de godkända rösterna. Å andra sidan fanns det 1940 blott en valkrets, där den socialdemokratiska andelen stannade under 40 %. — Nu har, som tabellen visar, den socialdemokratiska frammarschen under senare år gått parallellt med en eliminering av *socialisterna*. Detaljsiffror bekräfta intrycket att gränsen mellan de båda riktningarna åtminstone sedan 1936 varit ganska flytande. Taga vi detta till intäkt för en sammanfattande granskning av de två partiernas utveckling, blir bilden icke fullt så entydig som när vi nyss följde socialdemokraterna ensamma. Det visar sig nämligen att socialdemokrater och socialister sammantagna erhållit en ganska konstant (och hög) andel av rösterna under valen från och med 1932 i ett tiotal valkretsar i rikets centrala delar, medan däremot övriga trakter uppvisa kraftig, successiv stegring i siffrorna. Förhållandet bör troligen så förklaras, att den svenska arbetarrörelsens politiska formationer redan 1932 hade mönstrat och mobiliserat alla sina möjligheter i vissa kärnområden, och att den allmänna frammarschen under senare år sålunda övervägande berott på framgångsrik mission i trakter som tidigare varit mindre väl genomarbetade.

Beträffande *kommunisterna* visar tabellen, att deras andel i hela rikets valmanskår hållit sig synnerligen jämn. Överraskande nog motsvaras detta jämna medeltal av stora variationer i skilda valkretsar. Några slutsatser av större intresse synas emellertid dessa variationer icke inbjuda till. Möjligen bör det negativa konstaterandet göras, att inga tydliga samband framtråda mellan skiftningar i kommunistiska, socialistiska och nationalsocialistiska röstetal.

Valsedelsförsändelsernas inflytande. De sista septemberveckorna 1940 frågade man sig i åtskilliga valkretsar med spänning, om de valsedelsförsändelser som flöto in från landets alla delar skulle vålla någon förskjutning i röstsiffrorna av betydelse för mandatfördelningen. Så blev nu icke fallet. Det har emellertid sitt intresse att se hur de godkända försändelserna fördelade sig på olika partier, och nedanstående tabell lämnar upplysning härom för de tjugosex valkretsar, där detaljuppgifter publicerats. För jämförelses skull äro motsvariga siffror från 1936 medtagna.

Den mest givande kolumnen i tabellen är för vardera valet den mittersta, som anger de skilda partiernas andelar i hela antalet godkända försändelser. Siffrorna där böra givetvis sammanställas med de tidigare givna procenttalen för partiernas andelar i hela antalet godkända röster. Man finner till en början att högern år 1940 nådde ungefär dubbelt så hög andel bland försändelserna, 36,4 %, som inom hela röstmassen, 18,0 %. Samtliga övriga partier och särskilt bondeförbundet voro däremot underrepresenterade bland försändel-

Parti	1936 (28 valkretsar)			1940 (26 valkretsar)		
	partiets röstetal ur förs.	i % av alla godk. förs.	i % av partiets alla röster	partiets röstetal ur förs.	i % av alla godk. förs.	i % av partiets alla röster
Högern	1.238	33,6	0,2	13.010	36,4	2,7
Bondeförbundet	30	0,8	0,0	1.646	4,6	0,5
Folkpartiet	301	8,4	0,1	4.049	11,3	1,3
Socialdemokrater	1.415	39,4	0,1	15.951	44,6	1,1
Socialister	50	1,4	0,0	47	0,1	0,2
Kommunister	373	10,4	0,4	1.054	3,0	1,1

serna. År 1936 var förhållandet likartat, dock med den skillnaden att även kommunisterna då kunde uppvisa ett anmärkningsvärt högt antal försändelser. Sistnämnda förhållande torde ha berott på partiets starka ställning bland sjöfolket, medan högerens genomgående stora siffror möjligen kunna föras tillbaka på militärbefällets sympatier. I övrigt torde det vara klokast att avstå från tolkningsförsök till dess att ytterligare uppgifter föreligga. — Den högra kolumnen för vardera valet ger en antydning om utsikterna att försändelserna skulle kunna påverka mandatfördelningen. Man finner omedelbart att 1936, då inget parti hämtade mer än 0,4 % av sitt röstetal på försändelsevägen, kunde försändelserna blott i sällsynta undantagsfall tänkas tjänstgöra som tungan på vågen. År 1940, när 2,7 % av högerens röster kommo från annan ort och även andra partier förstärkte sina röstetal med hela procent på sådan väg, kunde däremot en eller annan omkastning i de preliminära beräkningarna mycket väl ha inträffat. För de grupper av väljare, som endast med stor svårighet eller också icke alls kunna avgiva sina röster i hemorten, måste det vara en betydande tillfredsställelse att den nya lagstiftningen sålunda verkligen tillerkänner dem ett politiskt inflytande.

Mandatfördelningen. Genom 1940 års val erhöles socialdemokraterna en betryggande majoritet i andra kammaren, medan samtliga övriga partier fingo vidkännas förluster — socialisterna med alla sina sex platser från 1936. Som alltid kunna förskjutningarna i kammarens sammansättning delvis föras tillbaka på förskjutningarna i partiernas relativa styrka inom valmanskåren och delvis på »valsystemens egenheter». Nedanstående tabell visar antalet faktiskt uppnådda mandat vid de tre senaste andrakammarvalen jämförda med det antal mandat, som skulle uppnåtts om hela riket utgjort en enda valkrets.

Tabellen visar genast att det största partiet, socialdemokraternas, dragit de största vinsterna av valsystemet; premien utgjorde 7 mandat 1932, sjönk till sex vid valet 1936 men steg 1940 till tio. Högern

Parti	1932		1936		1940	
	antal verkl. mandat	antal »riks- mandat»	antal verkl. mandat	antal »riks- mandat»	antal verkl. mandat	antal »riks- mandat»
Nationalsocialister	0	1	0	1	0	0
Nationella	0	0	0	2	0	0
Högern	58	54	44	41	42	42
Bondeförbundet	36	33	36	33	28	28
Folkpartiet	24	27	27	30	23	27
Socialdemokrater	104	97	112	106	134	124
Socialister	6	12	6	10	0	1
Kommunister	2	6	5	7	3	8

och bondeförbundet ha också tillhört vinnarna till och med 1936. Vid valet 1940 skulle emellertid båda partierna erhållit samma antal platser om riket varit en valkrets som de faktiskt erhöles enligt gällande lagstiftning. Folkpartiet, som 1940 hade nästan exakt samma totala röstetal som bondeförbundet, fick likväl detta år fem mandat mindre; även tidigare hade folkpartiet hört till de förlorande. Kommunisterna och socialisterna ha alltid varit missgynnade, och de ännu mindre partierna på högerkanten ha överhuvudtaget varit ur stånd att i någon valkrets samla tillräckligt många röster för ett andrakammandat. — Samtidigt med att dessa skillnader mellan verkligheten och ett proportionalistiskt ideal konstateras, bör det framhåvas att avvikelserna varit betydelselösa beträffande det politiskt väsentliga: majoritetsläget i andra kammaren. Den allvarligaste olägenhet med »valsystems orättvisa» ligger på ett annat plan — när inom en valkrets något parti under längre tid stannar vid ett röstetal, som icke kan ge mandat, blir det ofta svårt att entusiasmera till arbete för det partiet inom den valkretsen, vilket kan betyda en lokal sänkning av det politiska livets nivå.

J. L. Hartmann.

Den nya regimen i Japan Alltsedan Japan 1889 begåvats med en och dess bakgrund.¹ konstitution, har det formellt sett haft ett tämligen demokratiskt styrelsesätt, ej olik det engelska under 1800-talet. Men i verkligheten har det folkliga inflytandet länge

¹ Föreliggande framställning grundar sig huvudsakligen på trenne uppsatser i augustihäftet 1940 av tidskriften *Contemporary Japan, A Review of Far Eastern Affairs*, Tokyo (Takamoto Hosokawa, Exit the Yonai Cabinet; Shingoro Takaiishi, Prince Konoye, A Portrait; Chu Funata, Outlines of the New Political Party.) och på en uppsats i oktoberhäftet s. å. av nämnda tidskrift (Hotsumi Ozaki, The new national structure) samt på B. Karlgren, *Maktkampen i Fjärran Östern*, Sthlm 1939.

varit mycket ringa. De partier, som funnos, utövade knappast något inflytande på »ministärernas» sammansättning och livstid. I verkligheten fanns mycket av det gamla feudala samhället kvar under den moderna konstitutionella skylten. »De äldre statsmännens råd», genro, som utgjordes av en del personer ur vissa samurai-släkter, var en av författningen okänd men inflytelserik krets rådgivare kring kejsaren från nydaningsperioden på 1860 och 1870-talen. Längre var det egentligen efter anvisningar från detta »råd» som kejsaren valde sina ministrar och av dessa hade och har alltså två en alldeles speciell ställning: krigs- och sjöministrarna. De hade rätt att med förbigående av premiärministern direkt kommunicera med kejsaren och enligt en särskild kungl. förordning av år 1894 skola dessa poster alltid besättas med en general resp. amiral i aktiv tjänst. Som därtill kommer att officerskåren praktiskt taget rekryteras ur gamla aristokratfamiljer och att den har en mycket stark inbördes solidaritet, inses lätt vilken mäktig position krigsmakten intar i Japans politiska liv. Med denna ha vissa mäktiga affärskoncerner rivaliserat om makten, ehuru dessa vanligen dragit det kortaste strået. Båda ha dock länge varit eniga i att söka mota införandet av verklig demokrati på det politiska och sociala området.

Likväl voro vissa krafter i rörelse för att bryta detta klick-välde och få en verklig demokrati i parlamentarismens form införd. I samband med ekonomisk kris hösten 1918 blev det ett systemskifte och en icke-aristokrat, Hara, blev för första gången premiärminister. Regeringen Hara uppgives därför vara den första parlamentariska ministären i Japan. Någon seger för demokratien och parlamentarismen kan man dock tydligen inte på allvar tala om. Det parti som stod bakom Hara, det väsentligen konservativa Seiyukai-partiet, hade stark förankring bland officerskåren och godsägarna och dessa kategorier voro fortfarande ej särskilt intresserade av demokratiska reformer. Krav på valrättens utvidgande o. dyl. framfördes dock allt kraftigare och detta ledde också till förändringar i valordningen år 1919 och 1925, så att den rätt höga census, som ursprungligen begränsat rösträtten, helt avskaffades sistnämnda år.

Det parti som — åtminstone delvis — stod bakom dessa reformer var Seiyukai-partiets främsta opponent Minseito-partiet, som kanske med en viss rätt kan åsättas etiketten moderat-liberal. Bakom detta parti ställde sig industriens män i stor utsträckning och de ville i opposition mot Seiyukai ha fredliga internationella förhållanden för att i lugn och ro kunna utveckla sin handel. Att de under sådana förhållanden också gärna sågo att parlamentarismen befästes, d. v. s. att regeringens ansvar inför parlamentet fastslogs i stället för som förut inför kejsaren och därmed inför den gamla aristokratiens ättlingar (t. ex. i officerskåren), är helt naturligt. Något parlamentariskt genombrott blev det dock ej heller nu, även om Minseito-ministärer kommo till ledningen under 1920-talets senare del.

De politiska förhållandena, valmanskåren och partiväsendet tyckas ha varit av sådan art att ett demokratiskt parlamentariskt styrelsesätt ej varit möjligt. »Parlamentsvalen äro», enligt Karlgren (a. a. sid. 13), »starkt dirigerade med påtryckningar och mutor» och »de politiska partierna äro ej partier i vår mening baserade på politiska doktriner eller åsikter utan snarast persongrupperingar av större eller mindre omfång, som av familje- eller vänskapsband, hänsyn till materiell fördel, befordran m. m. sluta sig kring vissa prestigeäggande centrala figurer i underhuset».

I samband med den ekonomiska världskrisen och förhållandet mellan den kinesiska regeringen och Japan framväxte en allt starkare nationalistisk strömning i Japan, framför allt buren av militära kretsar. Dessa iscensatte 1931 kuppen i Manchuriet, vilken kom som en fullständig och obehaglig överraskning för den sittande Minseito-regeringen, som sökte bromsa militärernas självständiga handlande och inför utlandet släta över det passerade. Men det blev Minseito-regeringen som fick vika till sist (dec. 1931). En god illustration till de politiska maktförhållandena i landet!

Seiyukai-partiets ställning stärktes i stället »men armén hade nu kommit så långt i iver och maktkänsla, att den krävde demokratiens' fullständiga avkoppling från inflytande» (Karlgren a. a. sid. 94). Man ville, sade man, ha bort »de korrumpade partipolitikerna», ty det var ju genom dem, som den högre finansen, industrikretsarna, alltså militärpartiets motståndare, hade sökt göra sitt inflytande gällande. Militärpartiet kom nu till makten och bildade våren 1932 en regering »över partierna».

Men bland de nu maktägande uppstod en splittring mellan en »äldre» grupp, som i inrikespolitiskt avseende var mera moderat, och en »yngre» som hade en radikal antikapitalistisk och national-socialistisk inställning (Karlgren a. a. sid. 96). Den senare försökte sig på en kupp 1936. Trots att denna misslyckades vunno dock dessa »yngre» härigenom popularitet och militärpartiet bevarade sin ställning. På våren 1937 gjordes ett försök av oppositionen att störta detta men utan egentligt resultat. Vid valen erövrade de båda stora »civila» partierna Seiyukai och Minseito tillsammans så gott som hela underhuset, men de fingo ej bilda regering. I stället utsågs nu en inom politiken fullständigt okänd man, furst Konoye, till regeringschef.

Konoye tillhör en av de allra främsta gamla adelssläkterna i Japan. Hans fader gjorde sig på sin tid känd som en av de främsta som yrkade på en målmedveten nationell utrikespolitik främst riktad mot Kina, och sonen tycks ha följt i faderns spår i detta avseende. Konoye har omsorgsfulla universitetsstudier, dock ej i utlandet, bakom sig men har sedan levat huvudsakligen som privatman och godsägare. Något ämbete har han aldrig beklätt och ej heller har han framträtt inom politiken, fastän han sedan länge, tack vare sin höga börd, är medlem av överhuset. Att han dock länge i stillhet förberett sig för ett offentligt framträdande inom det politiska livet,

lär ha varit känt i initierade kretsar. Hans börd gjorde också ett sådant steg lätt och naturligt. Den ende kvarlevande av genro, furst Saionji,¹ vilken alltfört tillfrågas av kejsaren vid regeringsskiftet o. a. tillfällen, var personlig vän med Konoyes fader och har synbarligen med sympati följt dennes utveckling. Det tycks ha varit Saionji som hos kejsaren föreslagit Konoye till regeringschef.

Redan 1936 kom ett kejsarligt erbjudande till Konoye att övertaga premiärministerposten. Denne avböjde dock. Vilket som väckte största häpnaden, att mot vanan en i allmänna värv fullständigt oförsökt person som Konoye anmodades att bilda regering eller att denne, sedan ett offentligt kejsarligt anbud framställts, ansåg sig kunna säga nej, är svårt att avgöra. Då erbjudandet upprepades året efter, accepterade han likväl, som sagt.

Konoyes första ministär, som började sin ämbetsförvaltning i juni 1937, bestod av en del framstående personer inom finansvärlden, armén och flottan men ej av några politiker ur de stora parlamentspartierna. Endast några få veckor efter Konoyes inträde i regeringen ägde de händelser rum, som togos till förevändning för Japans anfall på Kina. Konoye visar sig alltså vara militärpartiets man. Sedan han innehaft premiärministerskapet ett år och sju månader ansåg han sig dock böra avgå, lämnande åt andra att söka fullfölja det kinesiska kriget. Regeringsarbetet tycks dock ha stött på vanskligheter, ty på mindre än ett och ett halvt år ha tre regeringar kommit och gått, Hiranuma, Abé och Yonai.

Det sätt på vilket den sista av dessa störtades, är ganska karakteristiskt. Yonais krigsminister Hata sökte i samförstånd med de »yngre» officerarna förmå denne att ändra sitt utrikespolitiska ställningstagande och stärka förbindelserna med Tyskland och Italien. Yonai avböjde detta och bad att Hata skulle föreslå sin efterträdare (den 14/7 1940). Sedan Hata konfererat med de främsta inom arméledningen visade det sig, att ingen general var villig övertaga krigsministerämbetet och följderna blev i stället, att Yonai och hans kabinett måste gå (den 16/7 1940).

Kejsaren erbjöd nu åter Konoye premiärministerskapet och denne ansåg tydligen nu sin tid vara kommen. Redan tidigare hade krafter varit i verksamhet för att avskaffa alla de gamla partierna och partimotsättningarna och i stället samla alla i ett endräktigt genomförande av de stora utrikespolitiska uppgifterna. En av denna rörelses förgrundsfigurer blir snart Konoye och det är tydligen i spetsen för denna, som han anser sig nu kunna upptaga premiärministerposten på nytt.

Typiskt nog börjar Konoye med att utse krigs- och sjöministrarna samt utrikesministern i sin ministär. Med dessa håller han sedan ingående överläggningar om den nya politiska kursen och om den övriga ministerlistan. Man antager att Konoye beträffande personvalet till kabinettet för framtiden kommer att dra en bestämd

¹ Sedan detta skrevs har S., enl. uppgifter i dagspressen, avlidit den 24 nov. 1940, 92 år gammal.

skillnad mellan de »politiska» medlemmarna och de mera administrativa departementscheferna. Till de förra skola utom premiärministern framför allt räknas utrikes-, krigs- och sjöministrarna. De senare skola uteslutande vara män med framstående administrativa egenskaper och erfarenheter.

Den nye utrikesministern Matsuoka var Japans representant i Genève under de upprörda dagarna, då Japans politik i Manchuriet debatterades, och har sedan 1937 varit direktör för den sydmanchuriska järnvägen, en utomordentligt viktig och exponerad politisk post. Matsuoka gjorde sig redan i början av 1930-talet känd som en mycket ivrig anhängare av militärpartiets aktiva utrikespolitik och mer eller mindre totalitära statsuppfattning. Sin anti-brittiska inställning har han ej dolt. Posterna som finans-, handels- och jordbruksministrar besattes med storföretagare utanför de vanliga politiska koterierna. Till inrikes- och justitieministrar har Konoye utsett två av sina allra närmaste meningsfränder och medhjälpare. Det är lätt att förstå, säger den japanske skribenten i *Contemporary Japan* (sid. 983, se not ovan!), att de på dessa två viktiga poster komma att få en betydelsefull roll, då det gäller att genomföra det nya politiska systemet, ty framgången härvid kommer i mycket att bero av de politiska manövrerna inom dessa båda departement.

Av det ovan sagda torde framgå, att det är Konoyes mening att helt omskapa de politiska förhållandena i Japan. De gamla partierna skola upplösas och förbjudas, och alla politiska organisationer utom Minseito ha redan frivilligt vidtagit åtgärder för sitt upplösande. En ny organisation skall träda i dessas ställe. Det gamla valsystemet efter europeiskt-amerikanskt mönster anses också vara mycket otillfredsställande, ty de som väljas, förmenas representera ett klickvälde och ha förlorat folkets förtroende (enl. *Contemporary Japan*, jfr ovan citerade omdömen av Karlgren!). Det nya partiet och dess uppgifter beskrivas på ungefär följande sätt i den ovannämnda japanska tidskriften. Det skall i sig innesluta alla möjliga organisationer t. ex. ekonomiska och idéella sammanslutningar. Det skall inte upprepa de tidigare existerande partiernas onyttiga kritiserande av regeringen, utan det skall i stället bliva den drivande och konstruktiva politiska kraften i staten. Det skall hjälpa regeringen vid utformandet och genomförandet av den nya politiken, det skall samarbeta med de militära myndigheterna i frågor om det nationella försvaret och på så sätt eliminera friktionen mellan armén och folket. Det skall medverka till att det japanska försvaret kraftigt stärkes både beträffande material och personal, de samhällseliga formerna skola reformeras och det ekonomiska systemet omskapas för att stärka ekonomin under krigstiden. Men samtidigt betonas det, att det ej är meningen att i Japan införa ett statsparti i stil med det fascistiska eller nationalsocialistiska.

I augusti 1940 utsågs en kommission på 28 personer att göra upp planen för den nya organisationen. Denna kommission har

framlagt vissa förslag men ännu ej något slutgiltigt betänkande. Det skall enligt detta utkast etableras ett högsta ekonomiskt råd och ett högsta kulturellt råd. Det förstnämnda synes skola på ett eller annat sätt vara ett högsta samlande och rådgivande organ för alla lantbruks-, handels- och industriorganisationer, och det sistnämnda skall tydligen intaga ungefär samma ställning i förhållande till undervisnings- och vetenskapliga organisationer, ingenjör- och tekniska organisationer, sammanslutningar för fysisk fostran, för pressen, för religiösa och sociala ändamål etc. Ett sekretariat eller »högkvarter» skall upprättas för hela organisationen, fördelat på 11 avdelningar och med en president i spetsen (bl. a. en avdelning för sammanhållande av det hela, en politisk avdelning, en avdelning för stärkande och utvidgande av den nya nationella organisationen, en avdelning för förbindelse med parlamentet, en ekonomisk och en kulturell avdelning för kontrollerande och reorganiserande av de ekonomiska respektive kulturella organisationerna, en informationsavdelning, en ostasiatisk avdelning för hållande av kontakt med skilda ostasiatiska organisationer). Hos styrelsen för de olika provinserna och deras underavdelningar, i städer och byar skall ombud för detta »högkvarter» finnas. Vid sidan av detta »högkvarter» skall upprättas ett folkets centrala samarbetsråd, bestående av 300 medlemmar, hälften utsedd av presidenten för »högkvarteret» och hälften av underordnade råd. Under detta råd skall nämligen finnas liknande råd för samarbete med de provinsiella högre och lägre myndigheterna (jfr »högkvarterets», organisation!).

Förf. i oktoberhäftet av *Contemporary Japan* påpekar, att det än så länge finnes många oklara punkter beträffande den sålunda uppskisserade planen. Om det nu såsom ju bl. a. Konoye försäkrar inte är meningen att skapa ett politiskt parti, så har ännu inte den nya nationella rörelsens förhållande till regeringen tillräckligt klarlagts, påpekar han. Ej heller är det klart hur »högkvarteret» med dess underavdelningar förhåller sig till »folkets centrala samarbetsråd». Även frågas — betecknande nog — hur hela denna nya nationella rörelse skall stå i förhållande till armé- (och marin-)ledningen.

Att döma av dagspressen (nov. 1940) synas Konoyes planer och den nya rörelsen mötas av en icke betydelselös opposition, framför allt utgående från kretsar, som stå bakom det ovannämnda Minseitopartiet.

De skildringar av det nya politiska systemet, som lämnats i den meranämnda tidskriften, äro synnerligen konturlösa och svårgripbara. Tydligt är dock, att det i första hand gäller att genom denna nyordning skapa en effektiv politisk och militär organisation för genomförandet av Japans utrikespolitiska mål, vilka uppenbarligen visat sig mera svåruppnådda än vad man från början föreställt sig.

Födelseår eller åldersår som indelningsgrund i befolkningsstatistiken. Den partiella folkräkningen i Sverige 1936 skiljer sig från samtliga föregående svenska folkräkningar, bl. a. därigenom att den icke var förlagd till ett årsskifte utan försiggick i mars månad. Därigenom ha vissa metodiska problem uppstått, vilka icke förr hava varit nämnvärt aktuella i den svenska befolkningsstatistiken, och bland dessa må nämnas det i ovanskriften angivna, huruvida grupperingen av folkmängden bör ske efter individens födelseår eller efter uträknad ålder. Eftersom folkräkningarna dittills varit förlagda till ett årsskifte, hava dessa indelningsgrunder givit samma resultat. En grupp födda ett bestämt kalenderår motsvaras i så fall exakt av en bestämd åldersgrupp, och indelningen efter kalenderår för födelsen täcker exakt indelningen efter åldersår i ettårsintervall. Så var däremot icke fallet vid den partiella folkräkningen mars 1936. De, som voro 0—1 år i mars 1936, voro födda antingen 1936 eller 1935, och de som voro födda 1935 voro i någon av åldersgrupperna 0—1 eller 1—2 år. En födelseårskull motsvaras av två åldersgrupper och vice versa. Frågan vilken indelningsgrund, som är att föredraga, kan i all sin enkelhet synas en aning trivial men har det oaktat en viss betydelse och är valet icke så lätt att företaga, i det att starka skäl tala för såväl det ena som det andra alternativet. Går man till främmande länders folkräkningar, vilka i regel icke som i Sverige äro förlagda till årsskiftet, så finner man ej heller någon särskild enhetlighet.

Sålunda finner man, att Norge 1930 med folkräkningsdatum den 1 december grupperat folkmängden efter kalenderår för födelsen och icke efter ålder i avgränsade ettårsklasser. En individ i den yngsta gruppen, född 1930, är sålunda i åldern 0—11 månader, medan nästa grupp motsvaras av åldersintervallet 11 mån.—1 år + 11 månader. I Danmark med folkräkningsdatum den 5 november tillgreps däremot en indelning efter åldersår, varvid en större del av individerna i gruppen 0—1 år voro födda 1930 och en mindre del 1929.

Gå vi till länder utanför Skandinavien finna vi även där olika grunder. Den tyska folkräkningen 16 juni 1933 använde sålunda födelseåret som indelningsgrund. Vid senaste tyska folkräkning av den 17 maj 1939 synes en kombinerad av såväl åldersindelning som födelseårsindelning hava tillämpats enligt de preliminära meddelandena i tidskriften »Wirtschaft und Statistik». Födelseårsindelningen är visserligen den huvudsakliga indelningsgrunden, men åtminstone vissa födelseklasser hava uppdelats på de tvenne åldersklasser, som ingå däri. Befolkningens numerär i vissa större åldersklasser erhålles därigenom också.

För åldersindelningen talar det skälet, att denna blir likformig vid varje tillfälle, och att sålunda vid successiva folkräkningar eller vid jämförelser mellan flera länders folkräkningsresultat ingen öoverensstämmelse förefinnes. Likformigt begränsade grupper sätas direkt i relation till varandra, särskilt när det gäller jämförelser

mellan procentiska fördelningar. Vid indelningen efter födelseår blir resultatet i någon mån beroende av tidpunkten för folkräkningen.

För det andra alternativet tala andra skäl av lika stor vikt. Indelningen efter födelseår är till sin fördel, när man icke vill se resultaten vid en tidpunkt fristående från resultaten vid en annan tidpunkt utan genom en sammanställning av motsvarande massor vid skilda tidsperioder studera de skilda generationernas förändringar under successiva perioder.

Om successiva observationsdata under skilda år icke falla på exakt samma datum, blir resultatet vid indelning efter uträknad ålder vid observationsögonblicket det, att massornas avgränsning icke blir densamma. Användes som indelningsgrund födelseår, blir massornas avgränsning alltid densamma. Massorna efter födelseår kunna därför omedelbart sättas i relation dels till motsvarande antal födda, dels till varandra under olika successiva tidpunkter, varvid förändringarna dels i antal och dels i sammansättning efter t. ex. civilstånd och yrke framgå tydligare.

En viss olägenhet förefinnes dock, om födelseår användes som indelningsgrund. Så länge man håller sig till den finaste indelningen med grupper om endast ett födelseår, förefinnes icke den svårigheten, men en sammanslagning till större grupper kan ske på olika sätt. Det ena är att sammanslå dem i grupper om fem och fem, så att de, som äro födda de fem sista kalenderåren bilda en grupp, vilken då i det närmaste motsvarar åldersklassen 0—5 år. Om folkräkningar emellertid icke hållas vart femte eller tionde år utan med oregelbundna mellanrum, mister man därvid emellertid fördelen att kunna jämföra massor, vilka med undantag för döda och vandringsförluster motsvara varandra exakt.

Den andra metoden skulle vara att sammanslå dem i grupper om fem och fem efter en för alltid fixerad indelning av kalenderåren för födelsen. De som äro födda 1936—1940 skulle alltid bilda en grupp, likaledes de som äro födda 1931—35 och så vidare, varvid då naturligtvis kan hända att den yngsta klassen icke omfattar mer än ett par födelseårsklasser, om ens detta.

Såsom ett exempel på skiljaktiga förfaringssätt kan följande anföras, även om materialet icke är hämtat från folkräkningar utan från befolkningsrörelsen och därför icke fullt adekvat. I Sverige grupperas in- och utvandrarerna efter födelseår (ehuru indelningen i de tryckta publikationerna angives såsom åldern vid årsskiftet närmast efter vandrings-tidpunkten). För hela landet givas siffrorna i ettårsintervall men vid särskiljningen för landsbygd och städer givas de efter grupper under beteckning 0—5, 5—10 etc., varvid då gruppen in- eller utvandrade 1938 i åldern 0—5 betyder födda 1934—1938, gruppen 0—5 1937 betyder födda 1933—1937 o. s. v. I den danska statistiken grupperas de in- och utvandrade direkt efter födelseår, vilken indelning är oförändrad från år till år. I de skilda berättelserna angivas såsom klassgränser följande; födda

1936—1940, födda 1931—1935 etc., trots att den yngsta klassen då under olika år icke blir av samma omfattning som de övriga och även skiftar från år till år, då den under kalenderåret 1936 omfattar en födelseårsklass och under 1940 fem stycken.

Vad som här anförts beträffande folkmängdens fördelning efter alternativt ålder eller födelseår gäller också andra likartade grupperingar såsom t. ex. de bestående äktenskapens fördelning efter varaktighet, varvid alternativen gälla varaktigheten uttryckt direkt i år eller indirekt genom kalenderår för vigseln. Eftersom såväl 1920 som 1930 års svenska folkräkningar sammanföll med årsskiftet, blevo därvid båda indelningsgrunderna likvärda med samma resultat, men vid 1936 års partiella folkräkning i mars, där indelningsgrunderna icke lämna överensstämmande resultat, användes som indelningsgrund varaktigheten uträknad direkt i år.

Frånsett att folkräkningen var partiell och endast omfattade cirka 20 % av totalbefolkningen medför detta dels, att de bestående äktenskapen till sin numerär icke kunna jämföras med det bekanta antalet ingångna vigslar varje enskilt kalenderår, dels att en jämförelse mellan resultaten från 1930 års äktenskapsstatistik försvåras. Vid den norska folkräkningen i december 1930 användes däremot vigselkalenderåret som indelningsgrund för de bestående äktenskapen, och likadant gällde den tyska folkräkningen 16 juni 1933.

Men problemet uträknad åldersindelning eller födelseårsindelning förefinnes icke endast vid folkräkningsstatistiken utan även inom den löpande årliga befolkningsstatistiken. Skola de olika observerade företeelserna i en individs liv grupperas efter den ålder, vari individen befinner sig vid händelsen eller efter individens födelseår? Det primära har åtminstone i den svenska statistiken varit åldern och icke individens födelseår. Men med hänsyn till den betydelse, som de s. k. framskrivningarna av årskullarna från årsskifte till årsskifte numera ha fått icke endast i Sverige utan även i utlandet, är det att vänta att födelseårsindelningen, som är nödvändig härför, skall hava vunnit terräng.

Sedan man i primäruppgifterna från och med år 1895 övergått till att infordra uppgift om födelseår, månad och dag i stället för uträknad ålder, bestämmes i den svenska statistiken de döda efter såväl födelseår som uppnått levnadsår, i det att elementarmassorna (de döda under ett kalenderår efter födelseår med uppdelning jämväl på de tvenne åldersklasser, som detta födelseår motsvarar), beräknas, ehuru dessa uppgifter först från och med år 1915 publicerats. Dock är fortfarande åldersindelningen för övrigt den förhärskande i dödsstatistiken. De vigda fördelas i de tryckta berättelserna efter ålder men i de bakomliggande råtabellerna jämväl efter födelseår i och för den vanliga framskrivningen av befolkningen efter ålder och civilstånd. Barnaföderskorna och fäderna till födda barn angivas endast efter ålder. I statistiken över in- och utvandringar är dock, som tidigare nämnt, födelseårsindelningen rådande.

I den norska statistiken är födelseårsindelningen den förhärskande. De vigda, döda och barnafödorskorna angivas räknade i grupper, där åldern visserligen står som formell indelningsgrund, men åldern är i själva verket beräknad såsom differensen mellan kalenderåret för händelsen och individens födelseår. Endast för de döda i lägsta åldersklasserna är också åldersfördelningen angiven, så att man för kalenderåret 1938 t. ex. angiver såväl de döda, som äro i åldern 0—1 år, som även de döda, som härstamma från födelsekullen 1938.

Ett utpräglat exempel på den olikhet, som förefinnes mellan norsk och svensk statistik i fråga om indelningsgrunden härvidlag, äro tabellerna över de gifta barnafödorskorna grupperade efter ålder och äktenskapets duration. Medan de svenska tabellerna giva dem efter uträknad ålder (i femårsklasser, 15—20 år, 20—25 år etc.) och uträknad durationstid (i ettårsklasser, 0—1 år, 1—2 år etc.), så uppställas de norska tabellerna med indelning efter hustruns födelseår (t. ex. födda 1919—1923, 1914—1918 etc.) och efter vigselår (vigda 1938, 1937 etc.).

Liksom man vid folkräkningarna kan diskutera den ena eller andra indelningsgrundens förtjänster och fel, så kan man också påstå, att samma förtjänster eller fel förefinnas hos metoderna vid den löpande befolkningsstatistiken, och man kan icke direkt uttala sig för den ena eller andra. Så mycket kan man emellertid våga säga, att skulle i Sverige en folkräkning vid något tillfälle ske vid annan tidpunkt än ett årsskifte, denna fråga omedelbart måste upptagas till utförlig diskussion, och det bästa vore, om en kombination av bägge indelningsgrunderna skulle ske, som skett vid den tyska folkräkningen av den 17 maj 1939.

Carl-Erik Quensel.

Den tyska familje- eller äktenskapsstatistiken. Eftersom befolkningsutvecklingen numera så förändrats, att det icke längre är dödligheten eller emigrationen, som är det huvudsakliga föremålet för det nuvarande befolkningsstudiet, utan nativiteten, har självklart också befolkningsstatistikens omfattning successivt förändrats och utökats. De statistiska uppgifter, som tjäna till belysning av nativitetens och fruktsamhetens förändringar, utgöra nu en större andel av befolkningsstatistiken än tidigare.

Så är icke minst fallet i Sverige, där den äktenskapliga fruktsamheten belysts genom de familjestatistiska uppgifter, som inhämtats genom 1930 och 1935/1936 års folkräkningar. I den årliga löpande befolkningsstatistiken har en utökning skett fr. o. m. 1911, så att de gifta barnafödorskorna angivas efter såväl levnadsålder som äktenskapets varaktighet. En utvidgning därhän, att uppgift även skulle inhämtas om nedkomsternas eller de födda barnens ordningsnummer i äktenskapet, har diskuterats men är icke genomförd.

En sådan utformning av såväl folkräkningarnas familjestatistiska uppgifter som de löpande årliga uppgifterna har dock icke skett, att de komplettera varandra och kunna tjäna till en direkt beräkning av de bestående äktenskapens antal och fördelning icke endast vid folkräkningsögonblicket utan även vid senare årsskiften.

I Tyskland har däremot en så ordnad familje- eller äktenskapsstatistik uppbyggts under det senaste årtiondet, vilket delvis sammanhänger med Tysklands befolkningsfråga och de statliga myndigheternas ingripande för att hejda nativitetsnedgången.

I intet annat land har under slutet av 1920-talet och början av 1930-talet nativitetsfallet varit så kraftigt som i Tyskland. Den nationalsocialistiska rörelsens genombrutt med dess positiva befolkningsprogram innebär en vändpunkt i utvecklingen. Med full insikt om statistiska uppgifters betydelse för belysandet av de vidtagna befolkningspolitiska åtgärdernas inverkan utvidgades samtidigt befolkningsstatistiken, så att man sedan dess kan tala om en förlöpande familje- eller äktenskapsstatistik. Många av de nyheter, som införts i statistiken, föranledas av speciella tyska eller nationalsocialistiska problem (t. ex. rasproblemen) och hava icke något större allmänt intresse utanför Tysklands gränser. Men huvudragen av den uppbyggda familjestatistiken förtjänar en uppmärksamhet i alla delar, där födelsefrekvensens låga storlek är ett allvarligt problem och utvecklingen därför måste följas med intresse och väksamhet.

I det nyutkomna samlingsverket »Die Statistik in Deutschland nach ihrem heutigen Stand»¹ lämnas en redogörelse för den nya avdelningen av befolkningsstatistiken.

Den tyska familjestatistiken, omfattande en statistik över äktenskapens antal och barnantalet i äktenskapen, har uppbyggts med utgångspunkt från 1933 års folkräkning, den första under den nationalsocialistiska regimen. Beträffande familjestatistiska uppgifter hade den ungefär samma innehåll som de båda senaste folkräkningarna i Sverige. De bestående äktenskapen (familjerna) uppdelades efter kalenderår för äktenskapets ingående, hustruns födelseår och barnantalet. (I barnantalet inkluderades icke allenast de levande barnen utan även de döda och dödfödda). Uppgifterna belysa äktenskapens sammansättning vid folkräkningsögonblicket och därigenom den äktenskapliga fruktsamheten i det förgångna.

Men det viktigaste är, att dessa uppgifter icke betraktas såsom fristående och avslutade uppgifter utan att de bilda grundvalen för en s. k. framskrivning av äktenskapsbeståndet år från år genom kombinerad med uppgifter från de årliga befolkningsförändringarna, så att förändringarna i såväl äktenskapens antal som deras fördelning efter varaktighet och barnantal erhållas. Liksom sedan länge den svenska befolkningens antal i olika civilståndsklasser och födelseårsgrupper framskrives från ett årsskifte till ett annat

¹ »Die Statistik in Deutschland nach ihrem heutigen Stand», Berlin 1940, utgiven till Professor Friedrich Zahns 70-årsdag av Friedrich Burgdörfer.

med ledning av uppgifterna om antalet födda, döda, in- och utvandrade samt vigda, fördelade efter födelseår och civilstånd, sker numera i Tyskland beträffande de bestående äktenskapen.

Den årliga statistiken lämnar sedan 1933 de därför erforderliga uppgifterna. Från vigselstatistiken erhållas de under ett kalenderår ingångna äktenskapen fördelade efter hustruns födelseår, från dödsstatistiken erhållas liknande uppgifter om genom döden upplösta äktenskap, enär för avlidna gifta män eller kvinnor vigselåret skall angivas jämte födelseåret för hustrun och dessutom antalet i äktenskapet födda barn (såväl levande- som dödfödda). Enahanda uppgifter infordras för de genom skilsmässa upplösta äktenskapen.

De statistiska uppgifterna över födda lämna för inom äktenskapet födda besked om moderns födelseår, kalenderår för äktenskapets ingående samt barnets ordningsnummer i det nuvarande äktenskapet, varvid ordningsnumret angives med hänsyn dels till dödfödda och dels till föräktenskapliga barn, legitimerade genom föräldrarnas giftermål.

Den så uppbyggda statistiken skall åtminstone teoretiskt möjliggöra, att icke endast nedkomsterna under de skilda kalenderåren indelas efter moderns vigselår, moderns födelseår och barnets ordningsnummer utan även att antalet bestående äktenskap vid varje årsskifte erhålles i grupper efter kalenderår för vigseln, hustruns födelseår och antalet barn (levande- eller dödfödda) i äktenskapet. Man skall sålunda kunna följa antalet äktenskap, ingångna t. ex. 1930, i vilka hustrun är född 1905, fr. o. m. folkräkningen 1933 och sedan vid varje följande årsskifte, så att antalet 0-barns-, 1-barns-, 2-barns-äktenskap etc. äro bekanta i den gruppen. Inblicken i äktenskapsbeståndets förändringar är i och för sig av stort värde och ger dessutom i förening med nedkomststatistiken möjlighet till ett ingående studium av fruktsamhetens förändringar.

Sålunda möjliggjorda beräkningar med utgångspunkt från den nya familjestatistiken lämna värdefulla upplysningar om innebörden av den sedan 1933 konstaterade nativitetsökningen i Tyskland. Nativiteten nådde 1933 sitt minimivärde och har sedan dess stigit. Under de fem åren 1934—1938 föddes inom äktenskapet i runt tal 1.552.000 barn mer än om årliga antalet födda hade varit absolut oförändrat sedan 1933. Ökningen är delvis förorsakad av ökningen i de bestående äktenskapens antal, vilken beror på såväl folkmängdens stegring i mellanåldrarna som på en stegring av äktenskapsfrekvensen, men en del av nativitetsökningen hänför sig till en uppgång av den äktenskapliga fruktsamheten. 27,4 % (426.000) av ökningen är sålunda en direkt följd av äktenskapsbeståndets tillväxt, medan återstoden beror på en verklig ökning av den äktenskapliga fruktsamheten. Utan stegringen av den äktenskapliga fruktsamheten skulle antalet i äktenskapet födda barn, som 1938 uppgick till 1.277.000, fortfarande understiga miljonen.

Ett rent specifikt tyskt intresse tjänar den nya familjestatistiken, i det att möjlighet förefinnes att studera fruktsamheten i de äkten-

skap, i vilka makarna vid vigseln beviljats statliga äktenskapslån, vilka lån som bekant sedermera successivt kunna avskrivas vid eventuella barns födelse. För varje vigsel skall angivas, huruvida kontrahenterna sökt och erhållit dylika äktenskapslån. Vid födelseanmälningarna skall likaledes angivas, om makarna erhållit äktenskapslån, och därigenom är det möjligt att statistiskt fastslå, huru fruktsamheten i de med äktenskapslån gynnade äktenskapen ställer sig till fruktsamheten i de övriga, och att fastställa äktenskapslånenens nativitetsfrämjande innebörd.

Rent teoretiskt sett kan ingen direkt invändning riktas, mot den så uppbyggda familjestatistiken, men hur den i praktiken kommer att ställa sig är svårare att avgöra. Om de årliga uppgifterna äro så tillförlitliga att framskrivningen år efter år icke till slut leder till uppenbart felaktiga resultat är dock tvivelaktigt. Små obetydliga men systematiska felkällor kunna efter några år åstadkomma ackumulerade fel av avsevärd storlek. Man behöver bara erinra sig att de framskrivningar, som i Sverige företagas av befolkningen efter ålder och civilstånd, åtminstone i början voro rätt bristfälliga. En kontroll på den tyska framskrivningen kan dock snart erhållas genom en jämförelse med motsvarande siffror vid nästa folkräkning, d. v. s. folkräkningen 1939. Den största felkällan torde förefinnas i uppgifterna om barnantalet, medan antalet bestående äktenskap efter enbart vigselår och hustruns födelseår genom framskrivningen torde erhållas med tillräcklig noggrannhet. Det är dock ovisst huruvida framskrivningen tager hänsyn till inverkan av in- och utflyttning ur riket, men under nuvarande förhållanden inverkar detta näppeligen nämnvärt. Värdet av framskrivningen efter barnantal är nog mera problematiskt. Någon kontroll av utgångsmaterialets tillförlitlighet, d. v. s. siffrorna från 1933 års folkräkning, förefinnes icke, och erfarenheterna från de skandinaviska länderna ha icke varit sådana, att man kan sätta obetingad tillit till folkräkningssiffrorna. Det samma kan också gälla i Tyskland. Huruvida vederbörlig hänsyn alltid tages till dödfödda barn vid angivandet av de föddas ordningsnummer i den löpande statistiken är också ovisst. Till slut förefinnes en felkälla i det att inga uppgifter om föräktenskapliga barn lämnas i vigselstatistiken, men legitimering av föräktenskapliga barn förekommer väl också i Tyskland, så att de ingångna äktenskapen a priori icke kan sättas som barnlösa.

Exaktheten i framskrivningsförfarandet kan sålunda än så länge ifrågasättas till dess kontroll erhållits genom folkräkningen 1939. Emellertid utgör den företagna statistiken ett värdefullt tillskott till belysandet av den äktenskapliga fruktsamheten och dess variationer och förtjänar därför att följas med intresse även i Sverige.

Samma skäl som föranlett införandet av en sådan äktenskapsstatistik i Tyskland, talar även för dess införande i Sverige men primäruppgifterna om ordningsnumret måste i så fall införskaffas från allmänheten vid födelse- och dödsanmälningar, enär uppgif-

terna icke kunna erhållas ur församlingsböckerna. Den norska och danska befolkningsstatistiken lämnar dock redan besked om ordningsnumret. Såsom en icke obetydlig början till denna familjestatistik kunna de årliga uppgifterna om barnaföderskorna efter ålder och äktenskapets varaktighet betraktas, varigenom den äktenskapliga fruktsamheten ingående kan studeras och inverkan av förändringar i äktenskapsbeståndets sammansättning elimineras. Även om en utvidgning av statistiken därhän, att nedkomsternas ordningsföljd ingår i primäruppgifterna, i och för sig är önskvärd, kunna emellertid sådana uppgifter värdesättas fullt riktigt endast i samband med en fullständig statistik över hela äktenskapsbeståndets sammansättning efter barnantal. Då programmet för 1940 års folkräkning icke upptager denna fråga, är därigenom också införandet av en svensk familjestatistik liknande den tyska icke på länge aktuellt.

Carl-Erik Quensel.

Behöver Sverige ett särskilt befolkningsdepartement? Tanken på upprättandet av ett särskilt befolkningsdepartement i vårt land torde icke vara alldeles främmande för en hel del av dem, som närmare sysslat med befolkningsfrågan och den praktiska utformningen av olika åtgärder för dennas lösande. Då i den politiska diskussionen förslag nu väckts om inrättande av ett befolkningsfrågans eget departement, kan det vara anledning att taga förslaget under granskning.

Som bakgrund får man ställa den utomordentligt allvariga befolkningspolitiska situationen. När det nuvarande spända yttre läget återgår till mera normala förhållanden, kommer befolkningsfrågan att bli akut. Arbetslöshet men sedermera också tillfälligt stigande födelsesiffror komma att för den stora allmänheten skymma det förhållandet, att vår befolkning sedan länge befinner sig på tillbakagång. Här skall icke ordas om de sociala, ekonomiska och politiska verkningarna av den regressiva befolkningsutvecklingen. Hos alla i frågan insatta råder nu den uppfattningen, att man med all kraft måste söka hejda denna tillbakagång. Frågan är blott, vilka vägar man bör beträda inom befolkningspolitiken.

En effektiv befolkningspolitik är både omfattande och dyrbar. Den måste utformas med hänsyn såväl till befolkningsproblemets framtida skadeverkningar som till de nuvarande möjligheterna att råda bot för eller åtminstone dämpa dessa. Då befolkningspolitiska åtgärder, som lämpa sig i ett land, icke nödvändigtvis ha samma verkan i ett annat, ställer sig befolkningspolitiken dyrbar också i så måtto, att man icke på förhand kan säga, vilken effekt olika åtgärder medföra. En aktiv befolkningspolitik måste därför baseras på mycket god inblick i skilda befolkningsgruppers mentalitet och handlande.

De åtgärder av befolkningspolitisk karaktär, som hittills ha vidtagits i vårt land, äro icke så omfattande, att de motivera en omorganisation av förvaltningen. De ha kunnat rymmas inom socialdepartementets ram. Många skäl tala emellertid för, att befolkningspolitiken, sedan normala förhållanden åter inträtt, i hög grad måste intensifieras, om den skall ha avsedd verkan. Sociala och ekonomiska reformer av skilda slag komma att bli nödvändiga. En noggrann kontroll över de olika åtgärderna kommer likaledes att erfordras, och denna kontroll måste utsträckas till att ej endast tillse, att givna bestämmelser följas; den måste även söka utröna verkningarna därav.

Befolkningsfrågan kommer att bli vårt främsta problem, och den statliga verksamheten kan ej förbli vid de åtgärder, som med olika mellanrum kunna tänkas bli föreslagna riksdagen genom propositioner och motioner. Det fordras, att ett permanent statligt organ inrättas med uteslutande uppgift att följa den befolkningspolitiska situationen, studera och till regering och riksdag inrapportera verkningarna av vidtagna åtgärder, inkomma med förslag till erforderliga reformer samt övervaka enhetlighet i denna statliga verksamhet.

En annan uppgift för detta organ bleve propagandan. Det torde icke kunna förnekas, att denna i sig själv har haft synnerligen stor betydelse på flera håll. Flera av dess former äro för oss svenskar främmande, men det bör icke vara svårt att utfinna lämpliga riktningar för en svensk nationell befolkningspropaganda. Både i befolkningskommissionens betänkanden och i ledande politikers uttalanden finner man den åsikten, att ekonomiska och sociala åtgärder ej äro tillräckliga. En rätt bedriven upplysningsverksamhet måste komma därtill, och propagandan måste därvid ske utan belastning av fördomar och förlegade uppfattningar.

Blir då denna statliga verksamhet så omfattande, att det erfordras ett helt nytt departement? För att besvara den frågan får man först granska förhållandena inom socialdepartementet, dit väl verksamheten med nuvarande organisation skulle komma att hänföras.

Det råder intet tvivel om att ej socialdepartementet med tiden blivit överbelastat genom en allt mera vidgad statlig social aktivitet. De olika ärendena höra i viss utsträckning samman. Vissa ha en mer eller mindre befolkningspolitisk karaktär och äro av sådan art, att de måhända skulle kunna utbrytas ur socialdepartementet och ingå i ett särskilt befolkningsdepartement. Vid 1938 års riksdag yrkades i en motion, att socialdepartementets arbetsbörda skulle lättas på så sätt, att alla ärenden rörande allmän hälso- och sjukvård och därmed sammanhängande frågor skulle utbrytas. Denna lösning skulle givetvis minska belastningen inom socialdepartementet men torde medföra flera nackdelar. En liknande utbrytning av mera befolkningspolitiskt betonade ärenden skulle i ännu mindre grad minska trycket inom socialdepartementet, ty ännu så länge äro blott få ärenden av rent befolkningspolitisk karaktär. Vidgar

man begreppet befolkningspolitik kommer givetvis en något större del av verksamheten inom socialdepartementet att innefattas däri, men då strandar det hela på omöjligheten att skilja socialpolitik och befolkningspolitik.

Bland den kategori av ärenden, som framkomma i riksstaten, kunna följande anses som befolkningspolitiska i egentlig bemärkelse: mödrahjälpen, bostadsförhållandenas förbättrande i vad avser främjandet av bostadsförsörjning för mindre hemdelade, barnrika familjer, statens bosättningslån, under folkpensioneringen inbegripna barnbidrag samt statens institut för folkhälsan. I beaktande av, att befolkningsfrågan i framtiden i allt större utsträckning kommer att betyda försörjningsproblem för ett stigande antal åldringar, kan måhända hela folkpensioneringen och därmed förknippade frågor fogas till de befolkningspolitiska åtgärderna. Dit kan eventuellt också föras de ärenden, som sammanhånga med hälso- och sjukvården i samband med barnsbörd, barnmorskeväsendet, förlösningsanstalterna, mödra- och barnavård samt offentlig barnavård överhuvudtaget.

Först genom en sådan vidgning av begreppet befolkningspolitik kan en utbrytning av dithörande ärenden innebära en lättnad i belastningen av socialdepartementet, och först då kan den motivera skapandet av ett nytt departement. Av den ovan gjorda uppräkningsningen torde framgå, att ett dylikt företag är nästan omöjligt under nuvarande förhållanden till följd av svårigheten och olämpligheten i att lösrycka mindre grupper av ärenden ur sitt organiska sammanhang.

Ser man till befolkningsfrågans behandling på längre sikt, måste man likväl fråga sig, hur den nödvändigtvis allt mera omfattande statliga verksamheten bör ordnas. Det torde bli ofrånkomligt, att ett speciellt statligt organ inrättas med i huvudsak de uppgifter som tidigare uppskisserats. Från en blygsam början med en särskild byrå med för en dylik relativt stor självständighet kan verksamheten lätt utvidgas. Huruvida ett särskilt befolkningsdepartement sedan utvecklas därur blir beroende av statsmakternas vilja att intensifiera sin befolkningspolitiska verksamhet.

Rörande den slutliga utformningen av ett befolkningsdepartement i vårt land kan på det förberedande stadium, på vilket befolkningspolitiken ännu befinner sig, endast vissa allmänna önskemål framläggas. I vad utsträckning ärenden och grupper därav kunna tänkas överflyttade från socialdepartementet (och eventuellt också andra förvaltningsorgan) må här lämnas osagt. En särskild lagavdelning torde erfordras för utarbetande i detalj av olika befolkningspolitiska reformförslag och bestämmelser, för övervakande av enhetlighet däri och för sambandet med lagstiftning på andra områden. Till en särskild byrå finge förläggas alla med den befolkningspolitiska verksamheten sammanhängande ärenden ävensom kontrollen av denna och studiet av dess verkningar. Upplysnings- och propagandaverksamheten är av sådan betydelse, att den likaså

erfordrar en särskild avdelning. Vid sidan av departementschefen synes ett särskilt befolkningsråd böra inrättas, sammanträdande med vissa mellanrum eller då i övrigt så erfordras, med uppgift att följa den befolkningspolitiska utvecklingen och verkningarna av företagna reformer och åtgärder samt med ledning därav framställa förslag till dylika. Ett dylikt råds förvaltningsrättsliga ställning bleve måhända invecklad, och dess sammansättning kan ävenså diskuteras. Dock borde det lämpligen bestå såväl av företrädare för olika vetenskaper som av representanter för olika slag av praktisk samhällsverksamhet, varav ett par även riksdagens representanter och rapportörer. — Skulle i framtiden ett särskilt befolkningsdepartement inrättas, torde det bli lämpligt att dit hänföra den nu under finansdepartementet lydande Statistiska Centralbyrån, vars verksamhet till mycket stor del är befolkningsstatistisk.

Hur än i framtiden befolkningspolitiken organiseras, så måste den sätta in på flerfaldiga sätt, genom ekonomiska åtgärder och sociala reformer samt icke minst genom en skickligt bedriven upplysnings- och propagandaverksamhet. Den nationella samling, som under de svåra utrikespolitiska förhållandena uppstått i vårt land, måste psykologiskt väl utnyttjas, och vårt folk måste få klart för sig, att vi icke allenast ha ett yttre försvarsproblem, utan att vår nationella existens och vårt politiska oberoende i synnerligen hög grad är beroende av folkets vilja att leva vidare i en nästa generation.

Hannes Hyrenius.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Fackföreningsrörelsen. Organ för Landsorganisationen i Sverige. Sthm. 1940. 38 (20/9). Samarbetet mellan stat, fackföreningar och arbetsgivarorganisationer, s. 276—83.

Granskaren. Kultur, ekonomi, politik. Åbo. 1940. 7/8. Wikman, K. R. V., Den västerländska frihetstankens grundval, s. 65—69. — Bonsdorff, G. v., Har småstatsystemet gjort bankrutt? s. 69—74.

Svensk juristtidning. Sthm. 1940. H. 7 (okt.). Trolle, H. af, Ändringar i tryckfrihetsförordningen m. m., s. 734—39.

Industriförbundets meddelanden. Sthm. 1940. No 4 (sept.). Industriella frågor vid 1940 års riksdag, s. 209—72.

Mellanfolkligt samarbete. Nordisk tidskrift utg. av Informationsbyrån mellanfolkligt samarbete för fred. Sthm. 1940. No 7. Friedén, O., Propaganda och politik, s. 197—201.

Tiden. Politik. Ekonomi. Kultur. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Sthm. 1940. H. 7. Tingsten, H., Socialdemokratin och försvaret, s. 416—28. — Hedenius, I., Om lagen och staten samt vårt gemen-

samma väl (rec. av Olivecrona, K., Om lagen och staten. Lund 1940.), s. 429—34. H. 8. *Gårdlund, T.*, Fransk demokrati anklagad, s. 449—53.

Förvaltningsrättslig tidskrift. Sthm. 1940. H. 4. *Westman, E. G.*, Till frågan om den kommunala maktfördelningen, s. 212—26.

Historisk tidskrift. Utg. av Svenska historiska föreningen. Sthm. 1940. H. 3. *Norman, H.*, Engelska parlamentets uppkomst. Studier i nyare litteratur, s. 193—218. — *Wittenberg, E.*, De konservativa idéerna. Av Herbert Tingsten. Sthm. 1939. [Rec.], s. 232—53.

Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utg. av Letterstedtska föreningen. Sthm. 1940. H. 5/6. *Herlitz, N.*, Drag ur de nordiska ländernas statsskick, s. 351—66.

Svenska stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar & municipalsamhällen. Sthm. 1940. H. 8 (okt.). *Hildebrand, E.*, Den nya organisationen av kommunalförvaltningen i Stockholm, s. 427—31.

Svensk tidskrift. Sthm. 1940. H. 8. *Lagerroth, F.*, Montesquieu och Sveriges grundlagar. Till frågan om vår författnings originalitet, s. 519—33.

Historisk Tidsskrift. Udg. af den danske historiske Forening. Khvn. R. 10. Bd 5. H. 3/4 (1940). *Jensen, Hans*, Den politisk-historiske Udviklingstanke i de danske Forfatningsdrøftelser 1830—1848, s. 431—44. — *Jørgensen, Harald*, Domstol contra Centraladministration. Det retslige Efterspil til Orla Lehmanns Ridehustale. 1845, s. 445—57.

Dansk Udsyn. Askov. 1940. H. 4. *Novrup, J.*, Dansk Folkestyre tyndslidt? s. 229—34.

Syn og segn. Tidskrift utg. av Det norske samlaget. Oslo. 1940. H. 5/6. *Fiane, K. Knutson*, Eit fritt India? s. 261—70. — *Svare, B.*, Anton Martin Schweigaard, s. 321—32.

Foreign affairs. An American quarterly review. New York. Vol. 19 (1940/41). No 1 (Oct.). *Sweetser, A.*, The non-political achievements of the League, s. 179—92.

The American journal of sociology. Chicago. Vol. 46 (1940/41). No 2 (Sept.). *Bach, J. S. jr.*, The social thought of the old South, s. 179—88.

The nineteenth century and after. Lond. 1940. No 762 (Aug.). *Boardman, H.*, Conservatism, its future and Mr. Churchill, s. 123—27.

The political quarterly. Lond. Vol. 11 (1940). No 3 (July/Sept.). *Robson, W. A.*, Government publicity, s. 219—31. — *Jennings, W. I.*, Parliament in wartime. 2. S. 232—47. — *Rowse, A. L.*, The end of an epoch, s. 248—60. — *Pole, D. Graham*, Indian selfgovernment, s. 261—72.

Political science quarterly. Ed. for the Academy of political science by the faculty of political science of Columbia university. New York. Vol. 55 (1940). No 3 (Sept.). *Dawson, R. MacGregor*, The cabinet minister and administration. Asquith, Lloyd George, Curzon, s. 348—77. — *Morris, R. B.*, Judicial supremacy and the inferior courts in the American colonies, s. 429—34.

The American historical review. Richmond/New York. Vol. 45 (1939/40). No 4 (July). *Turner, E. R.*, The King's closet in the eighteenth century. Ed. by *G. Megaro*. S. 761—76. — *Clark, D. M.*, The American board of customs, 1769—1783, s. 777—806.

Quarterly review. Lond. 1940. No 544 (April). *Lord Bledisloe*, New Zealand. A retrospect, s. 189—203. — *Marriott, J. A. R.*, Nationalism and federalism, s. 325—43.

Le Nord. Revue internationale des pays du Nord. (Även med engelsk och tysk titel.) Copenh., Hfors, Oslo, Sthm. 1940. No 1. *Kaira, K.*, Les organes politiques de l'état en Finlande et la répartition de l'autorité entre eux, s. 15—26.

Revue des deux mondes. Paris. 1940. No 11 (1:er juin). *Bianquis, P.*, Médecine sociale et communisme, s. 537—42.

Revue de droit international de sciences diplomatiques et politiques. Genève. 1940. No 2 (avril/juin). *Sottile, A.*, L'impérialisme japonais. Contribution à l'étude des origines de l'impérialisme nippon, s. 73—80.

Revue d'histoire littéraire de la France. Paris. 1939. No 1 (janv./juin). *Laboulle, M.-J.*, La mathématique sociale. Condorcet et ses prédécesseurs, s. 33—55.

Archiv des öffentlichen Rechts. Tüb. N. F. Bd 32 (1940/41). H. 1 (Sept.). *Koellreutter, O.*, Zum Wesen des heutigen japanischen Verfassungsrechtes, s. 1—6. — *Kaempfe, Ch.*, Die Entwicklung der Verfassungswissenschaft Japans, s. 7—71.

Forschungen und Fortschritte. Berl. 1940. No 28 (1. Okt.). *Larenz, K.*, Die deutsche Rechts- und Staatsphilosophie seit 1935. T. 1. Systematische Arbeiten, s. 313—16. No 29/30 (10—20. Okt.). *Larenz, K.*, Die deutsche Rechts- und Staatsphilosophie seit 1935. T. 2. Methodische und geschichtliche Arbeiten, s. 329—33.

Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Breslau. Jahrg. 4. H. 3/4 (1939). *Sacke, G.*, M. M. Speranskij. Politische Ideologie und Reformatorische Tätigkeit. (Zu seinem 100. Todestag am 23. 2. 1939.) S. 331—50. — *Scheibert, P.*, Die Anfänge der finnischen Staatswerdung unter Alexander I., s. 351—430.

Berliner Monatshefte. Berl. 1940. [H. 10.] Okt. *Bhatta, K. A.*, Die indische Kongresspartei und der Krieg, s. 636—47.

Vergangenheit und Gegenwart. Monatsschrift für Geschichtsunterricht und politische Erziehung. Lpz. & Berl. 1940. H. 6. *Capriotti, L. v.*, Die Entwicklung des englischen Kolonialreiches, s. 249—63.

Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien. Bd 20 (1940). H. 3 (Aug.). *Peters, A.*, Die politische Lebenshaltung im totalitären Staate und die Unzeitgemässheit der englischen Auffassung von »Politik«, s. 330—58. — *Wolgast, E.*, Über die Gesetze der auswärtigen Politik und die Machtauffassung der Staaten. Prolegomena zu einer Lehre von den Gesetzen der auswärtigen Politik, s. 359—417. — *Masloh, A.*, Politische Kräfte im Russland des 16. Jahrhunderts, s. 418—37.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

RAYMOND PEARL: *The Natural History of Population*. Oxford University Press 1939. XII + 416 sid.

Under intryck av de i flertalet länder fallande födelsessiffrorna ha många såväl vetenskapsmän som lekmän uppfordrats att närmare söka utreda orsakerna till nedgången. Därvid ha en mängd olika metoder kommit till användning, varigenom problemet kunnat belysas från olika sidor.

Den rent aritmetiska metoden att medelst officiellt statistiskt material undersöka fruktsamheten inom allt mera differentierade grupper av befolkningen har numera drivits mycket långt. Tyvärr är befolkningsstatistiken ännu ej så väl ordnad, att man inom ett och samma land kan göra alla de kombinationer av indelningsgrunder, som vore önskvärda. I flera högtstående länder saknas f. ö. ännu officiella siffror för ett någorlunda exakt mätande av fruktsamheten och dess förändringar.

För ett djupare inträngande i problemet fordras vid sidan av den morfologiska analysen andra metoder, och därvid ha arbeten av biologer och läkare varit av stor betydelse. Dessa grunda i allmänhet sina studier på en särskilt undersökt grupp individer. Uppgifterna kunna därigenom bli av en betydligt grundligare natur. Nackdelarna bestå däri, att materialet ofta är litet och icke representativt för den större befolkning, varur det tagits. I U. S. A., där den officiella befolkningsstatistiken fram till senare år måste anses som relativt bristfällig, ha en stor mängd dylika undersökningar verkställts av såväl sociologer som biologer och läkare. Värdefulla resultat ha därur vunnits, men i allmänhet undandrager sig representativiteten den utomståendes bedömande.

Biologen Raymond Pearl vid Johns Hopkins University i Amerika har skrivit ett flertal arbeten om befolkningsförhållandena utifrån naturvetenskaplig synpunkt. Nyligen har han publicerat vissa resultat av sedan flera år pågående undersökningar vid biologiska avdelningen vid universitetets School of Hygiene and Public Health. Arbetet, som betitlas »The Natural History of Population», inledes med en allmänt hållen överblick över den biologiska bakgrunden, varvid variationer av skilda slag påvisas. Förf. diskuterar den varierande innebörden av benämningen fruktsamhet och definierar »fecundity», som den inre, potentiella förmågan hos en individ att

producera könsceller, medan »fertility» anger förmågan hos ett par att gemensamt producera avkomma. »Fertility» är sålunda i hög grad beroende av båda makarnas »fecundity» men därjämte av många andra faktorer. Bland dessa nämnas och diskuteras särskilt sexualdriften, den naturliga reproduktionskapacitetens förändring med åldern, den reproduktiva tiden hos kvinnan, samlagsfrekvens, befruktningsfrekvens, preventivåtgärder samt förluster i reproduktionen till följd av dödfödslar och aborter. Definitionerna äro likväl ingalunda tillfyllest, ty dem oaktat använder förf. ordet »fertility» i ett par olika bemärkelser. På flera ställen återkomma andra icke definierade uttryck, som kunna tillvitas något varierande innebörd, t. ex. »reproductivity».

Diskussionen av de ovannämnda på fruktsamheten inverkan faktorerna illustreras med från olika källor sammanställda uppgifter och diagram. Med befruktningsfrekvensen förstås den samlade effekten av båda makarnas fecundity, coitusfrekvens samt mottaglighet för befruktning, och förf. illustrerar detta medelst »pregnancy rates», vilka för olika åldrar ange antalet konceptioner per 100 ovulationer. Materialet är författarens eget (utförligare referat nedan) och avser gifta amerikanska kvinnor utan gynekologiska sjukdomar, vilka aldrig praktiserat födelsekontroll, och vilka stått under tillräckligt noggrann kontroll för att förf. skall anse uppgifterna tillförlitliga. Nedan gives en sammanställning av vissa uppgifter ur Pearls tabeller:

Riskålder	Vita		Negrer	
	Antal individer	Konceptionsprocent	Antal individer	Konceptionsprocent
15—20	5080	8.1	1688	8.0
20—25	6605	8.3	1608	8.4
25—30	4132	7.2	883	7.3
30—35	2092	6.2	378	6.9
35—40	909	6.8	122	8.4
> 40	226	7.3	27	6.5

Befruktningsfrekvensen uppvisar enligt detta relativt stora material inga nämnvärda variationer vare sig med ålder eller ras.

Författaren diskuterar vid flera tillfällen olikheterna i fruktsamhet hos vita och negrer i U. S. A. Fruktsamheten, uttryckt genom antalet födda i relation till antalet kvinnor i åldern 15—50 år, uppvisar från 1920 till 1930 för negrerna en större nedgång än för den vita befolkningen (från 99 till 73 $\frac{0}{00}$ mot 84 till 69 $\frac{0}{00}$). Detta anser Pearl bero icke så mycket på ökad födelsekontroll som fastmera på andra förhållanden. Han stöder sig därvid bl. a. på användningen av preventivmedel hos det ovannämnda materialet.

Bland de vita praktiserades födelsekontroll av 46 %, bland negrerna blott av 20 %, och detta anser förf. icke kan förklara, att nedgången i fruktsamheten varit så mycket större hos negrerna än hos de vita.

Vid jämförelser av fruktsamhetstalen i olika åldrar (fortfarande antalet födda i relation till folkmängden kvinnor i fruktsam ålder oavsett civilstånd) är förf. förvånad över att finna nedgången starkast i de högsta åldersgrupperna och icke, såsom han själv väntat, i åldersgruppen 15—20, »when just starting in upon the pleasant but hazardous business of practical sexuality». Detta förhållande kan icke bero på preventiva åtgärder, anser han. Den allmänna uppfattningen bland befolkningsstatistiker torde dock snarast vara den, att ökad användning av preventivmedel inverkar starkast just i de högre åldrarna, där det ofta är önskvärt, att barnafödandet av hälsoskäl och sociala och ekonomiska orsaker upphör.

När förf. diskuterar variationer i fruktsamheten inom den amerikanska befolkningen gör han sig skyldig till det icke sällsynta felet att ej beakta bristerna i de använda jämförelsetalen. Det odifferentierade fruktsamhetstalet lämnar spelrum för variationer i ålders- och civilståndsfördelning, vilka bl. a. vid jämförelse mellan vita och negrer äro tämligen stora (till följd av olika invandringsförhållanden och olika giftermålsålder).

Vid sidan av dessa enkla fruktsamhetstal söker förf. också genom andra metoder skildra fruktsamheten inom hela den amerikanska befolkningen, bl. a. för att visa skillnader mellan vita och negrer. Han använder sig därvid först av procenten förstfödda bland samtliga födda, vilket ger en del intressanta data. För att undersöka reproduktivitetsförhållandena begagnar han likaledes uppgifter om ordningsnumren hos de födda. Han utgår under hänvisning till beräkningar av Lotka från att en kvinna fullgjort sina skyldigheter med hänsyn till reproduktionen, när hon fött sitt fjärde levande barn. Genom att sätta antalet levande födda barn med ordningsnummer 4 och högre i relation till totala antalet levande födda anser sig Pearl ha erhållit ett mått på befolkningens reproduktionskraft. För Amerikas vita befolkning erhålles för år 1920 30.7 % och för år 1930 29.3 %, medan motsvarande tal för negerbefolkningen bli 40.2 resp. 40.3 %. Siffran har alltså hållit sig konstant. Då samtidigt totala fruktsamhetstalet nedgått med 20 % och allmänna födelsetalet med 23 %, drar Pearl därav den slutsatsen, att ingen egentlig förändring under senare år ägt rum i den naturliga reproduktiviteten (ej att förväxla med den verkliga reproduktionen). Härom kan sägas, att även om slutsatsen är överensstämmande med faktiska förhållanden, så är argumenteringen osäker. Relationen mellan antalet födda av ordningsnummer 4 och högre och samtliga födda beror av många faktorer, såsom befolkningens sammansättning och giftermålsförhållanden och förändringar däri, fruktsamheten inom äktenskapet och den varierande nedgången i olika åldrar till följd av barnbegränsning etc. Liknande kalkyler

ge ej nödvändigtvis samma resultat, om de tillämpas på en annan befolkning, även om förhållandena skulle vara likartade.

I ett teoretiskt intressant och idérikt men därför också diskutabelt avsnitt av arbetet fortsätter Pearl att bearbeta födelseuppgifterna med hänsyn till ordningsnummer. Han beräknar det genomsnittliga värdet av ordningsnumren hos inom varje åldersintervall timade nedkomster år 1930, och dessa medelvärden jämföras med ideella värden, härledda under antagandet, att i äktenskapet barn födas med ett intervall av 2.5 år från vigseln och till hustruns 50-årsdag. Relationen mellan dessa två värden ger ett visst deficit i varje särskild ålder. Genom att justera siffrorna med hänsyn till giftermålsålder och med åldern avtagande naturlig fruktsamhet (men ej med hänsyn till åldern själv) erhålles slutligen ett restunderskott, som antages vara resultatet av födelsekontroll. Det är att märka, att dessa teoretiska procenttal endast skildra den relativa effektiviteten av födelsekontrollen hos kvinnor, som år 1930 nedkommo med barn. Det är icke effekten på själva fruktsamhetstalen, man kommer åt, utan blott inverkan på ordningsnummergenomsnittet i olika åldrar, och det är ej givet, att sambandet mellan dessa två är så enkelt. Då talen därjämte blott avse effekten av födelsekontrollen hos de kvinnor, som verkligen under observationsåret fött barn, får man ej någon uppfattning om den totala effekten.

Den senare hälften av Pearls arbete behandlar förekomsten av kontrceptiva åtgärder inom den amerikanska befolkningen och dessas inverkan på fruktsamheten. Undersökningarna grunda sig på ett material av 25300 vita och 5600 negerkvinnor, vilka under åren 1931—32 åtnjutit vård på ett antal obstetriska kliniker i samband med barnsbörd eller abort, och om vilkas reproduktionshistoria man kunnat erhålla fullständig kännedom för en längre eller kortare period. Materialets insamling, granskning och bearbetning skildras mycket utförligt, och i en rad jämförelser av yttre förhållanden påvisas, i vad mån de uttagna individerna utgöra ett representativt urval av den amerikanska befolkningen.

Härom kan vara en del att säga. En uppdelning av materialet i olika socialgrupper ger vid handen, att tämligen god överensstämmelse med förhållanden inom hela amerikanska befolkningen råder. Däremot uppvisar Pearls material en avsevärt lägre medelålder hos mödrarna (c:a 1 år), vilket enligt förf. knappast spelar någon roll. Att ett visst systematiskt fel likväl därigenom uppkommer, visas bl. a. därav, att skillnaden i fruktsamhet mellan negrer och vita skenbart blir för stor. Om man kan förutsätta likartade åldersfördelningar inom olika jämförda grupper av materialet, är detta likväl användbart för studier av den differentiella fruktsamheten. Förf. synes därunder bortse från det förhållandet, att äktenskapets varaktighet som sådan utövar inflytande på den konstaterade fruktsamheten, vilket avsevärt förringar siffrornas värde. Av vissa — mera i förbigående — uträknade enkla fruktsamhetstal, uttryckande

antalet inom äktenskap levande födda i relation till antalet i äktenskap genomlevda år, finner man, att materialet till stor del måste bestå av äktenskap, som ägt bestånd mycket kort tid, ofta blott ett par år. Det är tydligt, att under sådana förhållanden de ur materialet erhållna siffrorna om födelsekontrollens tillämpning och effektivitet bli mindre representativa och lämpade för jämförelser. Ett annat betydelsefullt faktum, som förtjänar poängteras i detta sammanhang, består däri, att undersökningsmaterialet bygger på ett urval kvinnor, som redan fått barn eller i varje fall genomlevt ett havandeskap, medan de barnlösa äktenskapen icke alls kommit med.

Om man under aktgivande på dessa förhållanden studerar Pearls framställning, har den likväl många intressanta upplysningar att ge om olika definierade samhällsgruppers förhållande till födelsekontrollen.

Effekten på fruktsamheten av kontraceptiva åtgärder skildrar författaren utifrån tre olika indelningsgrunder av materialet: ekonomiska förhållanden, skolutbildning och religiösa förhållanden, varvid genomgående göres åtskillnad mellan vita och negrer. Därvid visas bl. a. den procentuella användningen av preventivmedel inom olika socialklasser, varöver man tidigare oftast saknat siffror, ehuru man på grund av fruktsamhetsförhållandena kunnat draga slutsatser därom.

För materialet gäller, att preventivåtgärder genomgående äro vanligast bland de ekonomiskt bäst ställda. Bland samtliga vita kvinnor var relativa förekomsten av födelsekontroll 46 % men bland »mycket fattiga» 30 %, bland »fattiga» 41, bland »bärgade» 57 och slutligen hos »välsituerade och rika» 80 %. Bland negrerna voro motsvarande procenttal för »mycket fattiga» 17 %, för »fattiga» 23 och för »bärgade» 38 eller i genomsnitt 20 % (inga individer i den högsta inkomstklassen).

För att mäta effekten på reproduktionen av den utövade födelsekontrollen kan man gå tillväga på olika sätt. Man kan direkt jämföra mer eller mindre differentierade fruktsamhetstal bland personer med och utan barnbegränsning. Detta är ur allmän befolkningsstatistisk synpunkt det intressantaste, enär man då erhåller ett direkt mått på nativitetens totala nedgång. Förf. gör så endast i förbigående och sysselsätter sig mest med två andra slag av fruktsamhetsmått, som ur biologisk synpunkt äro exaktare.

Han reducerar den av varje observerad individ genomlevda tiden med hänsyn till de tidsintervall, då befruktning av fysiska skäl icke kan äga rum, och i relation till den sålunda beräknade egentliga risktiden ställer han dels antalet konceptioner, dels antalet levande födda. Genom att jämföra dessa två tal för utövare och icke-utövare av födelsekontroll inom olika sociala grupper får Pearl fram uttryck för den procentuella effekten därav. Både förekomsten och ännu mera effektiviteten av födelsekontrollen synas av siffrorna att döma stiga med den sociala rangskalan. Att resultaten

emellertid icke exakt återge förhållandena visas därav, att den differentiella variationen framstår som betydligt mindre, när den i stället mätes genom förhållandet mellan den under havandeskap (oavsett om detta slutat med nedkomst eller abort) genomlevda tiden och totala genomlevda observationstiden.

Beträffande förhållandena inom olika religionsgrupper må här i korthet nämnas följande. Av uppgifterna att döma är födelsekontroll betydligt vanligare bland judar än bland kristna. Hos katolikerna är födelsekontroll mindre vanlig än bland protestanterna ehuru ingalunda ovanlig, trots att den egentligen för rättrogna katoliker är förbjuden.

Pearls i det föregående refererade undersökning behandlar ett ur både vetenskaplig och allmänt-social synpunkt betydelsefullt problem. Då ett synnerligen stort och omsorgsfullt arbete här nedlagts, är det med beklagande man konstaterar, att den statistiska bearbetningen trots flera förtjänster likväl i ett par avseenden är bristfällig. För flertalet med hithörande frågor sysselsatta är det av intresse att lära känna födelsekontrollens inverkan på de direkta fruktsamhetstalen. För den skull kan man i viss mån råda bot för de tidigare påtalade bristerna i materialet genom efter olika metoder gjorda vägningar av siffrorna. Därigenom skulle även de mera biologiska måtten vinna i värde. Man skulle ävenledes önska, att de uppenbarligen ganska goda uppgifterna om aborter (såväl missfall som kriminella aborter) utförligt bearbetades.

Hannes Hyrenius.

HUGO VALENTIN: *Kampen om Palestina*. (Internationell politik. 15. Skrifter utgivna av Utrikespolitiska institutet.) Sthm 1940. 149 s. och karta. Kr. 2. Kooperativa förbundets bokförlag.

I docent Valentins bok får man en synnerligen välskriven, vederhäftig och samvetsgrann skildring av hela det väldiga problem, som Palestina utgör. Ifråga om disposition och översiktlighet är arbetet onekligen klart överlägset den studie, som Utrikespolitiska institutets engelska motsvarighet »The royal institute of international affairs» utgett. Förf. omnämner dock blott 1937 års upplaga, ehuru det föreligger en starkt reviderad och utökad upplaga av år 1939. Mot litteraturförteckningen kan det anmärkas, att den ej innehåller några som helst uppgifter om de uppräknade författarnas andliga hemvist. Tysk litteratur av nyare datum bör rimligtvis alltid karakteriseras i ett arbete av detta slag med hänsyn till dess objektivitet. Över huvud taget skulle anm. vilja mot skriftserien anmärka, att litteraturförteckningarna gott kunde vara litet fylligare och mera resonerande. Till förf:s litteraturförteckning skulle man vilja foga J. M. N. Jeffries stora proarabiska verk »Palestine: the reality» (1939), som med sina dryga 700 sidor torde vara den grundligaste förkunnelsen om arabernas uppfattning av problemet.

Förf:s i alla avseenden korrekta skildring av den komplicerade utvecklingens gång har dock icke kunnat undgå att på visst sätt färgas av hans oförtydligt sionistvänliga hållning, vilket resulterat i att den arabiska ståndpunkten knappast fått en lika objektiv avspiegling i förf:s framställning som den judiska. Med all respekt och medkänsla för den sionistiska rörelsens syften och yttringar är det dock ganska självfallet, att den arabiska nationalismens sak måste vara ganska stark. Genom storpolitiska maktspråk har ett sedan århundraden arabiskt land i betydande utsträckning överlämnats till ett folk, som härifrån spritt sig över hela världen. Den ingående diskussionen om de engelska löftena om »the too much promised land» under världskriget, löften, vilkas propagandavärde klart insågs, och vilka också turkarna efter den tyska generalstabens påtryckningar bekvämade sig till att ge efter Balfour-deklarationen, visar bestämt hän mot en slutsats, som knappast tillräckligt framhållits: tanken på ett judiskt »nationalhem» i Palestina och löftena om arabernas utlovade nationella självständighet såsom lön för insatsen i världskriget kunna icke låta sig restlöst förenas. Framställningen om den judiska invandringen i Palestina framhäver starkt dess välsignelse för landet i dess helhet och icke minst för dess arabiska innevånare. Men när judarna härvidlag upprepade gånger reservationslöst prisas på arabernas bekostnad, synes det dock vara lämpligt att framföra några icke alldeles betydelselösa erinringar.

Den judiska insatsen för det nutida Palestinas uppblomstring har varit enorm och kontrasterar skarpt mot arabisk fattigdom och vanvård. Forntidens rika jordbruksområden hade efter hand till stor del blivit öken och sumpmarker, då den judiska återinvandringen började återvinna ödemarken till odlingen. Men även om den judiska dugligheten varit aldrig så stor i jämförelse med den arabiska, så är det dock att märka, att allt detta har haft det judiska kapitalet till förutsättning. De judiska invandrarnas ägodelar äro icke det enda tillskott, som berikat det förut så fattiga landet. Från hela världens judendom pumpas kapital in i landet. Här är en punkt, där den arabiska konkurrensen är snart sagt obefintlig. Ödemarkernas uppodlande förutsätter i första rummet bevattningsfrågans ordnande, vilket i regel fordrar ansenliga kapitaluppbåd. Av araberna kunna blott mellan 10 och 20 % läsa och skriva, medan judarna praktiskt taget sakna analfabeter. Härmed sakna också araberna en viktig förutsättning för ett effektivt tillgodogörande av jordbruksundervisningen. Märkas bör dock att judarna ha ett eget högtstående skolväsende, som till större delen grundar sig på judiskt kapital, medan araberna äro hänvisade till statsmakternas skolor, vilka icke på långa vägar kunna mottaga alla anmälda. Sakförhållandet skildras av förf. på följande sätt: »Det judiska skolväsendet erhöll högst obetydliga bidrag från regeringen, som med allmänna medel anlade över 300 arabiska skolor» (s. 73). Förf. berör upprepade gånger möjligheten av de

beträngda arabernas utvandring till något av de stora arabrikena med sina stora landområden, om vilkas odlingsbarhet dock ingenting såges, varemot betänkligheter dock även framställdes från sionistiskt håll, vilket också förf. omnämner. Frånsett alla andra invändningar torde även här kapitalbristen vara ett avgörande hinder. Judarnas möjligheter att göra sig hörda och gällande inför engelsk opinion måste också givetvis inneburi en stor fördel gentemot den arabiska nationalismens talesmän, ett förhållande, som måste ha varit synnerligen kännbart under de tidigare, de mest avgörande åren omkring 1920.

Bokens kanske mest påfallande drag är en skarp och måhända till stor del befogad kritik av den engelska politiken för bristande löftestrohet och svag undfallenhet för arabernas hot om oroligheter. Förf. döljer ingalunda sin sympati för den hårda handens politik gentemot araberna som den enda riktiga. På ett belysande sätt skildras denna vacklande politik som ett sidostycke till brittisk politik i andra delar av världen under tiden efter världskriget. Förf. framhåller dock själv, att Englands utrikespolitik aldrig kan vara en rent engelsk, ja, icke ens rent europeisk politik. Ett hänsynstagande till araberna i Palestina är också ett hänsynstagande till hela imperiets muhammedanska befolkning. Samtliga engelska undersökningskommissioner för Palestina ha påfordrat ett bifall till det arabiska kravet om inskränkande bestämmelser för judarnas jordköp i Palestina. Judarnas kapitalstyrka skulle eljest kunna få till följd, att araberna helt enkelt köptes ut ur landet. Härtill kommer att judarna helt naturligt söka förbehålla arbetstillfällena åt sina stamfränder, vilket gör jordköpens verkningar ännu mera förödande för araberna. Judarna ha också alltid eftersträvat att undvika försäljning av judisk jord till araberna. I år har äntligen den brittiska regeringen utfärdat inskränkande bestämmelser. Inom vissa områden kunna judarna härefter blott köpa jord under speciella förutsättningar. Denna brittiska åtgärd är naturligtvis ur judisk synpunkt ytterst ovälkommen och icke minst numera, då den väldiga polska judebefolkningen går ett fruktansvärt öde till mötes. Men nödvändigheten för England med ett vänskapligt förhållande till den arabiska världen måste dock även för judarna vara evident i ett krig, som också gäller deras sak.

Lars Frykholm.

W. IVOR JENNINGS: *Parliament*. Cambridge 1939. 548 sid.

Ivor Jennings namn är främst förknippat med Cabinet Government. Den boken betecknar ur flera synpunkter en ganska märklig insats. Icke på decennier hade det skrivits en liknande i England. I den mån den avhandlade gamla bekanta ting kom den med en ny och fräsch dokumentering. Och den personliga kommentaren tyck-

tes vara en människas, som klokt och schablonfritt tänkt över problemen. Jennings bok var inget maskinarbete, den hade sin alldeles personliga kontur.

Jennings bok bär tryckåret 1936. Det året inledde några rikt flödande år inom engelsk statsvetenskap. Man kan erinra om böcker av Smellie, Greaves, Keir, Marriott och Laski.¹ De hade alla det gemensamt, att de ville ge en helhetsbild av brittiskt författningssystem. De lyckades väl mer eller mindre väl, men inget av dessa arbeten var likgiltigt. 1939 var Keith färdig med sitt stora och solida verk *The British Cabinet System, 1830—1938*. Vad Keith där åstadkommit kan ställas vid sidan av Jennings arbete. Att ett och annat kanske verkade upprepning var knappast någonting att förebrå Keith. Han hade velat ge någonting helt och avslutat, ett standardverk där allt väsentligt om Englands kabinettstyrelse var med. På vissa punkter kunde däremot Keith korrigera Jennings, som någon gång tycks ha tagit det en liten smula lätt med akribin. Och om man fann Jennings väl knapp och pauver i vissa avsnitt, berättade Keith med så mycket bredare pensel. De två kompletterade varandra på ett förträffligt sätt.

Innan det sista fredsåret gått till ända kunde Jennings lägga fram ännu ett betydande arbete. Parliament kallade han det kort och expressivt. Ämnet var ingen nyhet för honom. 1934 skrev han en liten volym, som han betitlade *Parliamentary Reform*. Den gången var han ute i kritiska ärenden: Han ville göra det klart att parlamentet icke arbetade effektivt nog, och han ville säga sin mening om sättet att bota vad som brast. Det finns många delar av den engelska lagen, hävdade han, som antingen äro oklara eller föråldrade och orättvisa. Men sådant kan icke så lätt avhjälpas, och det främsta hindret är att parlamentets tid icke räcker till. Av det skälet bli många framlagda förslag kastade över bord. Men i ännu flera fall kommer det icke ens därefter, det skulle vara bortkastad tid för ett departement att ens förbereda ett förslag. Som en utväg ur svårigheterna föreslog Jennings bland annat att det engelska utskottsväsendet skulle reformeras. Det gällde först och främst att bryta mot seden att låta alla betydande regeringsförslag utskottsbehandlas i *Committee of the Whole House*. Vidare vore det ett fel att ett förslag hänvisas till en *Standing Committee* icke med hänsyn till dess medlemmars kunskaper utan med hänsyn till dess relativa brist på arbete. Det borde i stället vara så, menade Jennings, att varje utskott skulle ha sitt speciella område. De borde bli experter med en däremot svarande effektivitet i arbetet. Och det borde finnas lika många utskott som det finns departement med lagstiftande uppgifter.

¹ Smellie: *A Hundred Years of English Government*; 1937. H. A. G. Greaves: *The British Constitution*; 1938. D. L. Keir: *The Constitutional History of Modern Britain, 1485—1937*; 1938. J. Marriott: *This Realm of England. Monarchy, Aristocracy, Democracy*; 1938. H. J. Laski: *Parliamentary Government in England*; 1938.

I den nya boken vill Jennings icke kritisera, endast berätta och analysera. Och den uppgiften har — det framhåller han helt anspråkslöst i sitt förord — varit enklare än den som han hade att lösa i boken om kabinettsstyrelsen. Där måste han leta sig fram över ett område, där det tidigare knappast fanns banade vägar. Här har han haft god ledning av Redlichs och Mays bekanta arbeten om parlamentarisk praxis. Men man tar mycket fel om man tror, att Jennings har nöjt sig med att göra en reproduktion. Man behöver icke läsa långt för att finna att också Parliament är ett personligt verk, ett verk av självständig forskning och penetration.

Man får strax i början av Jennings bok en förnimmelse av den atmosfär, som är det engelska underhusets. »The importance of being ancient» heter kapitlet och det är särskilt den utsökta artigheten i detta gamla parlament, som Jennings vill framhäva som ett karakteristiskt drag. Regeringens och oppositionens män tala till varandra som om de vore indiska furstar. Naturligtvis kunna också hårda ord falla. Men det lär vara någonting rätt sällsynt, att huset råkar i upphetsning. Någon kanske tycker att detta är adiafora. Jennings citerar en gammal rabulists ord om husets »conventions»: »Till en början trodde jag att de ingenting annat voro än ytlig hövlighet. Det äro de icke. De äro grundvalen för det parlamentariska systemet.» I våra dagar förstår man kanske ännu bättre än förr, vad det irrationella elementet betyder. Diktaturerna ha öppnat ens ögon för det. Icke utan tillfredsställelse konstaterar Jennings, att här har det brittiska systemet ingenting att lära. Men det har ju också funnits de, som beklagat luften i Westminster. De mera »vilda» männen inom Labour ha stundom med sorg sett, hur deras ombud på kort tid förborgerligats i den parlamentariska atmosfären. Jennings har icke gått närmare in på det temat. Han slutar med orden: »The Government governs and the Opposition opposes; yet both can laugh at a good joke and applaud a good speech. At the end of the debate men may vote in different lobbies but go home in the same taxi. In so doing, they do not abate one iota of their political opposition.»

Det är under alla omständigheter tydligt, att Labour spelat sin roll som oppositionsparti med stor måttfullhet. Endast några sällsynta gånger har det förekommit obstruktion under de senaste decennierna. Jennings nämner att under sessionen 1937—38 hade man icke ett enda nattplenium, och regeringens whips behöfve aldrig föreslå closure. Till en viss grad får man nog också här söka förklaringen i »atmosfären». Labours män ha gärna velat visa att de lärt sig spelets regler. De ha velat demonstrera att de ha ett konstitutionellt och icke ett revolutionärt sinnelag. Det har gått därhän att den konservativa pressen kunnat skriva om oppositionens ineffektivitet. I ett kapitel om »The technique of opposition» har Jennings pekat på några bidragande orsaker. Han menar för det första att man mindre än förr opponerar för opponerandets egen skull. För Labour är majoritetsprincipen något av en trossats.

Vidare har det varit så att då regeringen lagt fram förslag — det gäller speciellt i sociala frågor — då har Labour ofta saknat lust att sätta sig emot dem, ty de ha betytt åtminstone ett steg på den väg, som Labour självt stakat ut. Vidare får man hålla i minnet att Labour är ett strängt demokratiskt, ett hårt disciplinerat parti, där ledaren och den enskilde har mycket ringa rörelsefrihet. Labour i opposition måste därför bli en långt mindre smidig och påpassligt arbetande styrka än det konservativa partiet i motsvarande ställning. Man kan tillägga, att det här också gäller en personfråga. Labour har knappast förfogat över ledare av den på en gång betydande och aggressiva sort som de andra partierna haft i en Lloyd George och en Winston Churchill.

Så långt är man fullt ense med Jennings. Men han har också frestat en förklaring av mera vanskligt slag. Han framhåller att vad oppositionen har att inrikta sig på är icke så mycket att söka påverka och vinna regeringsanhängarna i underhuset som att appellera till väljarna ute i landet. »The floating vote has tipped the scale» och medlet att vinna the floating vote är kompromissen. Denna process är särskilt påfallande i valtider, skriver Jennings; »the 'right' becomes strangely progressive and the 'left' strangely conservative». Det finns nog rätt svag grund för tesen, att ett vänsterparti blir förunderligt konservativt under en valrörelse. Vid valen 1924, 1929 och 1931 spelade socialiseringsfrågan en mycket framträdande roll i Labours agitation. Sant är att Labour i sin strävan att vara engelskt har varit fullt korrekt i det parlamentariska spelet och rätt moderat i sin politiska opposition. Men just i valrörelsen har det i det längsta sökt bevara sin renlärighet och idétrohet.

Redan i Cabinet Government slog Jennings fast, att det normalt är regeringen som kontrollerar underhuset och icke tvärt om. Tesen var icke ny och den inbjöd knappast till motsägelser. Den återkommer i Parliament. Husets sanna uppgift är begränsad till att debattera och kritisera regeringens politik, säger Jennings. Men i det stycket måste han erkänna, att ett underhus med en stark opinion bakom sig kan uträtta stora ting. Man har fått se, hur en av de starkaste regeringar på mycket länge har böjt sig för kritiken i underhuset och tagit tillbaka det ena betydelsefulla förslaget efter det andra under loppet av några få år. Säkerligen har Jennings rätt uti att man här bör lägga tonvikten på opinionens makt. Debatterna i underhuset äro betydelsefulla i den mån husets kritik är uttryck för en utbredd folkstämning. Som en sista utväg skall huset kunna tvinga regeringen att antingen resignera eller upplösa parlamentet. »The last resort is, however, far, far away if the Government possesses a party majority. The British Government is one of the strongest, if not the strongest, in the world.» Måhända skulle Jennings nu — med regeringskrisen i maj 1940 som bakgrund — formulera sin uppfattning på ett något annat sätt. Det visade sig redan 1935 (ej 1934 som Jennings råkat uppge s. 8)

att en partimajoritet icke är en borgen för de enskilda ministrarnas liv. Sir Samuel Hoare måste offras för att regeringens liv skulle kunna räddas. Nu vet man, att en partimajoritet icke ens är en borgen för en ministärs liv. Det är alltjämt obetingat riktigt att en engelsk ministär är en av de starkaste i världen. Men, vill man tillägga med ännu mera emfas än förr, den är det endast så länge den är buren av opinionens förtroende.

För att få ett mått på underhusets inflytande gjorde Lawrence Lowell en gång en intressant liten undersökning. Han följde år för år från 1800-talets mitt och fram till 1906, hur många gånger underhuset mot regeringens vilja hade gjort tillägg till regeringsförslagen. Det visade sig att under 1850- och 60-talen hade det förekommit ända upp till åtta å nio sådana tillägg under en enda session. Men sedan hade det blivit annorlunda. Session efter session hade kunnat gå till historien utan att ett enda sådant tillägg hade varit att anteckna. Och under de femton åren 1889—1903 hade underhuset endast fyra gånger beslutat tillägg mot regeringens önskan.¹ Siffrorna voro belysande och intressanta, även om de icke gävo ett definitivt besked om underhusdebatternas roll. Det kunde inträffa, att en debatt avslöjade en defekt hos ett förslag, som regeringen själv icke varnat. Och då kunde resultatet bli att den ansvarige ministern lovade att gå med på ett tillägg. Så som Lowell skildrade förhållandena tyckas de i stort sett vara än i dag. En regeringsbill kan växa genom tillägg, så att det till sist är omöjligt att besvara frågan: Vems bill är detta? Det inträffar icke sällan att en minister själv föreslår tillägg. Det är nämligen så, framhåller Jennings i kapitlet om »The process of legislation», att billen blir föremål för en detaljerad undersökning både inom och utom departementet, även sedan den blivit tryckt. Och därav kunna uppslag komma, som en minister ogärna vill lämna utan avseende. När sedan billen passerar genom en kommitté, brukar där även i de mest komplicerade ärenden finnas åtminstone några, som ha någonting att tillägga. »Much of the opposition or criticism is intelligent; and no committee likes to be driven to hard», skriver Jennings. Och han ger ett exempel. The Local Government Bill av 1929 blev förlängd med 20 sidor enbart på kommittéstadiet. Men djupare i ämnet har Jennings icke trängt. Han har icke gjort något försök att fortsätta Lowells undersökning. Det är skada. Han har nöjt sig med ännu ett konstaterande, lika allmänt hållet som det förra: »The Government can almost invariably rely on its majority to pass any provision and to reject any amendment if it insists».

I överhusfrågan vill Jennings icke ta ställning. Men han har flera intressanta ting att förtälja. Han berättar med siffror om dess utpräglat konservativa sympatier. Man får reda på hur många de pärer varit som under de senaste åren bekänt sig till konservatismen. Och man får veta att pärerna läto 20-talets första konservativa regering lida sju nederlag, den andra åtta; och mellan 1931 och

¹ The Government of England, 1917, I, s. 317.

1936 hade den »nationella» regeringen elva nederlag i överhuset. Sanningen är nämligen den, säger Jennings, att lordernas hus alltid befinner sig ett stycke längre till »höger» än en konservativ regering. Men divergenser mellan lordernas hus och en konservativ ministär leda sällan eller aldrig till svårigheter. Lorderna bruka nöja sig med att göra tillägg till regeringens förslag. Äro tilläggen små, accepteras de av regering och underhus. Äro de stora förkastas de av underhuset utan att lorderna bruka framhärda i sitt motstånd. Jennings söker vidare bemöta talet om att en Labour-regering genom »tacking» skulle kunna få igenom en mycket radikal lagstiftning utan lordernas samtycke. Dyligt tal är propaganda, säger han och visar att det icke rättfärdigas av erfarenheten. En Labour-regering kan forma ut en penningbill så att den leder till en höjning av ålderdomspensioner och arbetslöshetsunderstöd. Men »det finns praktiskt taget ingenting annat i arbetarpartiets publicerade program, som skulle kunna genomföras med en penningbill».¹

Jennings Parliament är en stimulerande bok. Den har väl mindre att bjuda av nytt och betydelsefullt forskningsmaterial än den föregående. Och kanske gör man klokt i att vara lite på sin vakt under läsningen. Men det kan icke sägas om Jennings att han skriver utan att ha någonting att säga. Han ser med friska ögon på gamla problem och han ställer gärna nya. Rubriken »Who makes the laws?» anger ett sådant uppslag, som man gärna skulle vilja se prövat även hos oss. Där söker Jennings få ett grepp på frågan, hur olika organisationer arbeta för att direkt påverka lagstiftningen. Måhända kan det sägas att även om Jennings gått fram i många olika riktningar och prövat nya vägar, så finns det ändå ett och annat område kvar, där man gärna hade velat följa honom. Ett sådant är utrikespolitiken som parlamentariskt arbetsfält. Problemet är stort och fängslande. Det är just nu det mest vitala problem parlamentens moder någonsin har stått inför. Hur man ser på det i den stund, då dessa rader komma under läsarens ögon — därom kunna endast gudarna vittna.

Carl Arvid Hessler.

¹ En liten rättelse. Jennings redogör för innehållet i lord Bryce' bekanta brev till premiärministern våren 1918. Enligt dess plan för överhusfrågans lösning skulle en konferenskommitté tillsättas för att sammanjämka, om husen stannat i olika beslut. När denna kommitté för andra gången förenat sig om ett kompromissförslag med minst tre rösters majoritet — »the Bill could be passed by either House without the consent of the other». I själva verket skulle underhusets ställning vara starkare än så. Om båda husen eller endast underhuset förkastade förslaget på nytt, hade frågan fallit. Men om underhuset ensamt bifölle förslaget, skulle detta trots överhusets avböjande få kunglig sanktion. Se Sait and Barrows: British Politics in Transition, s. 184.

Governments of Continental Europe. Edited by JAMES T. SHOTWELL.
New York 1940. The Macmillan Company. 1092 sid.

Föreliggande arbete är ett sammelveck, där ett antal amerikanska eller i Förenta Staterna verksamma vetenskapsmän förenat sig om att skildra vissa europeiska länders statsskick. Sålunda behandlas Frankrike, Belgien och Nederländerna av R. K. Gooch, Tyskland av K. Loewenstein, Italien och Schweiz av A. J. Zurcher och Sovjetryssland av M. T. Florinsky; en inledning har författats av utgivaren.

Man konstaterar med tillfredsställelse, att 36 sidor också ägnats åt de nordiska länderna: ett kapitel betitlat »Government and politics of the Scandinavian Countries by Nils Herlitz and John H. Wuorinen». Den som tager del av denna framställning måste emellertid ställa sig frågande, då han där möter talrika sakliga misstag, som knappast kunna väntas från en representant för den offentliga rätten vid en svensk högskola. Den som äger någon kännedom om de betraktelsesätt, som jag i andra skrifter anlagt på författningsutvecklingen och nutida författningsförhållanden, särskilt i Sverige, skall helt säkert därutöver förvånas över urvalet av fakta och över synpunkter som anläggas; särskilt lämnas en mycket skev bild av den svenska författningsutvecklingen.

Förhållandet är i själva verket, att utgivaren begagnat mitt namn för ett arbete som endast till mycket obetydliga delar härrör från mig (och som jag för övrigt ej sett, förrän det förelåg i tryck). På hans anmodan författade jag i föl en jämförande framställning av de nordiska ländernas statsskick. Av detta manuskript ha lösryckta delar kommit till användning här och var; om anledningen till att det övriga lagets åsido saknar jag kännedom, då jag — måhända på grund av avbruten postgång — icke hört något av utgivaren, sedan han på hösten 1939 mottagit mitt manuskript. Däremot har mitt namn använts för en framställning, för vilken jag i allt väsentligt står helt främmande.¹

Jag har trots mig äga så mycket större skäl att meddela detta förhållande, som några ord av utgivaren i hans förord giva ett helt annat intryck av det »samarbete» som ägt rum. »The method of cooperation», heter det, »was in fullest extent that of free association; the conditions of scientific work are themselves a commentary upon totalitarian controls».

Nils Herlitz.

¹ Några partier av mitt manuskript har jag i svensk översättning publicerat i Nordisk Tidskrift 1940 s. 351—366.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

FYRTIOTREDJE ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD 22:DRÅ ÅRG.)

1940

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ROBERT MALMGREN

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1940

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
BELLQUIST, ERIC C., Om presidentmakten i Nordamerikas Förenta Stater . .	112
CARLSON, B. C., Rätt och rättsordning	97
FAHLBECK, ERIK, Offentlig förvaltning genom enskilda	1
HYRENIUS, HANNES, Giftermålsfrekvens och nativitet i Sverige under senare år. En granskning av variationerna i års- och månadssiffror	392
KAJSER, FRITZ, Svar till professor Fredrik Lagerroth (RF § 57)	159
LAGERROTH, FREDRIK, Lagstiftningsmakten i 1809 års RF. En rättshistorisk undersökning	193
— —, Två repliker	148
LANDBERG, GEORG, Svar till professor Fredrik Lagerroth	158
REUTERSKIÖLD, C. A., Kring rekvisitionslagen. Några synpunkter på dess an- vändning i fred	361
RYDBERG, HELGE, En studie över anställningsfaktorernas inverkan på lönen	248
SANDBERG, GUNNAR, Neutralitet och opartiskhet	374
SVEISTRUP, P. P., Danmarks Økonomi ved Krigens Begyndelse	46
WIDÉN, LARS, Metoden vid dyrortsgruppering med flera budgetsistem	135

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

BAGGE, RAGNALD, Utrikesutskottet vid 1939 års urtima riksdag	179
CEDERSTRÖM, BROR GÖSTA, Tidskriftsöversikt	77, 180, 321, 426
HARTMANN, J. L., Riksdagsmannavalen 1940	404
HESSLÉN, GUNNAR, Den nya regimen i Japan och dess bakgrund	410
HOLM, SUNE, Konstitutionella m. fl. frågor vid urtima riksdagen 1939—1940	68
— —, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1940 års lagtima riksdag	307
HYRENIUS, HANNES, Behöver Sverige ett särskilt befolkningsdepartement? . . .	423
LINDMAN, S., Kring Mechelinjubileet	70
LUNDSTRÖM, RAGNALD, Utrikespolitiska institutet	73
QUENSEL, CARL-ERIK, Nativiteten under krigs- och orostider	75
— —, Födelseår eller åldersår som indelningsgrund i befolkningsstatistiken	416
— —, Den tyska familje- eller äktenskapsstatistiken	419
SAMUELSSON, GUNNAR, Ett författningsprojekt ur J. C. Tolls papper	164
WEDBERG, BIRGER, Högsta domstolens laggranskning	169
— —, Högsta domstolens lagförklaringar	299

LITTERATURGRANSKNINGAR

	Sid.
ALMÉN, FOLKE, Gustav III och hans rådgivare 1772—89. Arbetssätt och meningsbrytningar i rådkammare och konseljer. Anm. av <i>Georg Landberg</i>	339
ANDRÉN, GEORG, Tvåkamarsystemets tillkomst och utveckling. (Sveriges Riksdag, nionde bandet.) Anm. av <i>Axel Brusewitz</i>	326
BJÖRNBERG, ARNE, Parlamentarismens utveckling i Norge efter 1905. Anm. av <i>Axel Brusewitz</i>	334
BRUSEWITZ, AXEL, Riksdagen och utrikespolitiken. Statsrådets ansvarighet. Opinionsnämnden. (Sveriges Riksdag, femtonde bandet.) Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	81
HAWGOOD, JOHN A., Modern Constitutions since 1787. Anm. av <i>Gunnar Heckscher</i>	85
HECKSCHER, GUNNAR, Brittiska imperiet. Anm. av <i>Lars Frykholm</i>	187
HOFFMANN, WALTHER, Stadien und Typen der Industrialisierung. Ein Beitrag zur quantitativen Analyse historischer Wirtschaftsprozesse. Anm. av <i>Johan Åkerman</i>	351
—, Wachstum und Wachstumsformen der englischen Industriegewirtschaft von 1700 bis zur Gegenwart. Anm. av <i>Johan Åkerman</i>	351
JENNINGS, W. IVOR, Parliament. Anm. av <i>Carl Arvid Hessler</i>	436
PEARL, REYMOND, The Natural History of Population. Anm. av <i>Hannes Hyrenius</i>	429
ROUSSEAU, PAUL, Les mouvements de fond de l'économie anglaise 1800—1913. Anm. av <i>Johan Åkerman</i>	351
SCHLOTE, WERNER, Entwicklung und Strukturwandelungen des englischen Aussenhandels von 1700 bis zur Gegenwart. Anm. av <i>Johan Åkerman</i>	351
SKOTTSBERG, BRITA, Der österreichische Parlamentarismus. Anm. av <i>Carl Arvid Hessler</i>	343
SOULIER, A., L'instabilité ministérielle sous la troisième République (1871—1938). Anm. av <i>R. Simonsson</i>	183
SWENSSON, GUNNAR S., Den parlamentariska diskussionen kring den kommunala självstyrelsen i Sverige 1817—1862. Anm. av <i>Gunnar Hesselén</i>	88
VALENTIN, HUGO, Kampen om Palestina. Anm. av <i>Lars Frykholm</i>	434
Förteckning över riksdagsbibliotekets nyförvärv. 1937, 1938, 1939. Anm. av <i>Lars Frykholm</i>	192
Governments of Continental Europe. Edited by JAMES T. SHOTWELL. Anm. av <i>Nils Herlitz</i>	442
Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. Anm. av <i>Lars Frykholm</i>	190
Berättelse över Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet år 1939	93

Till red. insända skrifter.

- Annuaire Statistique de la Société des Nations 1939—40.* Genève 1940.
Ekonomiska Samfundets Tidskrift. Ny serie. H. 49. Hfors 1940.
Finlands officiella statistik. XXXII. Sociala specialundersökningar. 18. De sinnessjuka och intellektuellt defekta. — 19. Bostadsförhållandena i städerna år 1938. Hfors 1940.
Finsk Kommunaltidskrift. 1940. N:r 6. Hfors 1940.
Förvaltningsrättslig Tidskrift. Årg. 3. H. 4—5. Sthlm 1940.
Historisk Tidskrift. 1940. H. 3. Sthlm 1940.
Industria. Årg. XXXVI. N:r 20—25. Sthlm 1940.
Institut International d'Agriculture, Rome. Revue internationale d'Agriculture. 1940. N:r 9—10. Rome 1940.
International labour review. Vol. XLII. N:r 2—3. Genève 1940.
Kommersiella Meddelanden. Årg. 27. N:r 9—11. Sthlm 1940.
Meddelanden från Skattebetalarnas Förening. N:r 69. Sthlm 1940.
Mercator. Årg. XXXV. N:r 38—49. Hfors 1940.
Månadsrevyn. 1940. N:r 10—11. Hfors 1940.
Nationalekonomisk Tidsskrift. 1940. H. 3—4. Kbhvn 1940.
Nordisk Försäkringstidskrift. 1940. N:r 4. Sak- och författareregister 1921—1940. Sthlm 1940.
Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. 1940. H. 5—6. Sthlm 1940.
Riksgäldskontoret budgetåret 1939—40. Årsbok. Sthlm 1940.
Skandinaviska Banken. Kvartalsskrift. 1940. N:r 4. Sthlm 1940.
Social Tidskrift. 1940. N:r 10—11. Hfors 1940.
Sociala Meddelanden. 1940. N:r 9—11. Sthlm 1940.
Sociält Tidsskrift. 1940. N:r 6—9. Kbhvn 1940.
Statistisk Maanedsskrift. 1940. N:r 5—6. Kbhvn 1940.
Statistisk Månadsskrift. Årg. 35. N:r 8—10. Sthlm 1940.
Statistisk Årsbok för Göteborg. 1940. Gtbg 1940.
Sunt Förnuft. Årg. XX. N:r 7—10. Sthlm 1940.
Svensk Juristtidning. 1940. H. 6—7. Sthlm 1940.
Svensk Tidskrift. 1940. H. 8—9. Sthlm 1940.
Svenska Stadsförbundets Tidskrift. 1940. H. 7—9. Sthlm 1940.
Sveriges officiella statistik. Inresta utlänningar åren 1938 och 1939. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1940.
Theoria. A Swedish Journal of Philosophy and Psychology. Vol. VI. Part III. Gtbg 1940.
Tiden. 1940. N:r 8—10. Sthlm 1940.
Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund. Årg. 6. H. 1—4. Sthlm 1940.
Tidskrift, utg. av Juridiska Föreningen i Finland. 1940. H. 3—5. Register åren 1930—1939. Hfors 1940.
Vi. 1940. N:r 38—50. Sthlm 1940.
Ökonomi og Politik. 1940. N:r 3. Kbhvn 1940.
- JØRGENSEN, HARALD, Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede. Udgivet af Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Kbhvn 1940. Gyldendalske Boghandel.
LANGE, PER-ADOLF, Anders Håkansson som politiker och ämbetsman 1789—1800. Akad. avhandl. Uppsala 1940.
THULIN, GABRIEL, Register till Regeringsrättens årsbok 1930—1937. Sthlm 1940. P. A. Norstedt & Söners Förlag.
WEDBERG, BIRGER, Konungens Högsta Dömsstol 1809—1844. Sthlm 1940. P. A. Norstedt & Söners Förlag.

**Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen
har utkommit:**

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånemarknaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska förfätningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—, Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—, Slutsåld.
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—
- XVIII. F. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges häradar, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—
- XXV. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan inom ett utvalt svenskt landsbygdsområde (Motala fögderi). 1937. Pris kr. 2:50.
- XXVI. LARS FRYKHOLM: Översikt över riksdagshandlingar samt författnings- och rättsfallssamlingar. 1939. Pris kr. 2:50.